

KIŞ 2014 CİLT: 5 SAYI: 2
WINTER 2014 VOLUME: 5 ISSUE: 2

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

AKADEMİK YAKLAŞIMLAR DERGİSİ JOURNAL OF ACADEMIC APPROACHES

ISSN: 2146-1740

AKADEMİK YAKLAŞIMLAR DERGİSİ
JOURNAL OF ACADEMIC APPROACHES

Uluslararası hakemli bir dergidir.

Taranılan indeksler

**AKADEMİK YAKLAŞIMLAR DERGİSİ
JOURNAL OF ACADEMIC APPROACHES**

**Sahibi/Owner
İnönü Üniversitesi İİBF Dekanlığı Adına
Prof. Dr. Mehmet TİKİCİ**

**Editörler/Editors
Recep KARABULUT
Ahmet KARADAĞ**

**İngilizce Editörleri/Editors for English Written Papers
Ali ŞEN
Abdulkadir BAHARÇİÇEK**

**Hukuk Danışmanı/ Legal Consultant
Hayri KESER**

**Yayın Kurulu Sekreterleri/ Assistant Editors
Mehmet Ozan SARAY
Nazlı NALCI ARIBAŞ**

**Adres/Address
İnönü Üniversitesi İİBF
44280 MALATYA**

**Tel. 422 3773000
Fax. 422 3410438
e-mail. inonu.edu.tr">akademikyak@inonu.edu.tr
Web: <http://cms.inonu.edu.tr/tr/akademikyak>**

ISSN: 2146-1740

ULUSLARARASI DANIşMA KURULU

İlter TURAN, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Ümit CİZRE, İstanbul Şehir Üniversitesi
Cemil KOÇAK, Sabancı Üniversitesi
Beril DEDEOĞLU, Galatasaray Üniversitesi
M. Hakan YAVUZ, University of Utah
Ahmet İÇDUYGU, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Hüseyin BAĞCI, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Muhittin KAPLAN, Melikşah Üniversitesi
Mustafa GÜNEŞ, Gediz Üniversitesi
Kemal YILDIRIM, Anadolu Üniversitesi
Kerem ALKİN, İstanbul Ticaret Üniversitesi
James L. BICKSLER, Rutgers, The State University of New Jersey
Metin Kamil ERCAN, Gazi Üniversitesi
Cengiz TORAMAN, Gaziantep Üniversitesi
Recep GÜNEŞ, İnönü Üniversitesi
Şaziye GAZİOĞLU, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Mustafa ERDOĞAN, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Enver BOZKURT, İstanbul Aydın Üniversitesi
Alaeddin YALÇINKAYA, Sakarya Üniversitesi
Michael ALLES, Rutgers, The State University of New Jersey
Shyam, SUNDER, Yale University
Levent KÖKER, Atılım Üniversitesi
Şaban ÇALIŞ, Selçuk Üniversitesi
James ALM, Georgia State University
Jorge MARTINEZ-VAZGUEZ, Georgia State University
Gordon TULLOCK, George Mason University
Mehmet DEMİRBAĞ, University of Sheffield
Nihat BOZDAĞ, Gazi Üniversitesi
Ayşe Neyran ORHUNBİLGE, İstanbul Üniversitesi
Hüseyin Öner ESEN, İstanbul Üniversitesi
Bharat SARATH, Rutgers, The State University of New Jersey
Zühtü ARSLAN, Anayasa Mahkemesi
Asaf Savaş AKAT, İstanbul Bilgi Üniversitesi
M. Naci BOSTANCI, Gazi Üniversitesi
Cavide Bedia UYARGİL, İstanbul Üniversitesi
Ahmet Cevat ACAR, İstanbul Üniversitesi
Oya ÖZÇELİK, İstanbul Üniversitesi
İhsan D. Dağı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
E. Fuat KEYMAN, Koç Üniversitesi
Nazım ENGİN, Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Ekrem TATOĞLU, Bahçeşehir Üniversitesi
Murat KARAGÖZ, Yıldız Teknik Üniversitesi

YAYIN KURULU

Fikret OTLU, İnönü Üniversitesi
Ali KOÇYİĞİT, İnönü Üniversitesi
Selma KARATEPE, İnönü Üniversitesi
Mehmet GÜNGÖR, İnönü Üniversitesi
Ahmet UĞUR, İnönü Üniversitesi
Serkan BENK, İnönü Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Göç ve Yoksulluk Kışkacında Yıkılan Bir Kent: Van

Mim Sertaç TÜMTAŞ, Cem ERGUN

İktisadi Sistemlerde Bölüşüm Sorunu: Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Ortaklık Ekonomisi

Musa ÖZTÜRK, Şükrü İNAN

Türkiye ve Belçika Ülkeleri'nde Gelir Vergisinin Oran, Tarife Yapısı; Muafiyet, İndirim ve İstisnaları Açısından Karşılaştırılması

Abdullah MUTLU, Ahmet ARSLAN, Kadir KARTALCI

Üniversite Öğrencilerinin Boş Zamanlarına Yönelik Tutumları: Doğu Anadolu Bölgesindeki MYO Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma

Hulisi BİNBAŞIOĞLU, Hakan TUNA

Sayının Hakemleri

Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Prof. Dr. Ali ŞEN, İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Fikret ŞENSES, ODTÜ-Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Hakan ERKUŞ, İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Levent GÖKDEMİR, İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet GÜNGÖR, İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Yusuf KARAKILÇIK, İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. İbrahim Halil EKŞİ, Gaziantep Üniversitesi

Doç. Dr. Mihriban ŞENGÜL, İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Serkan BENK, İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Seyfettin ASLAN, Dicle Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Gökhan TUNCEL, İnönü Üniversitesi

Göç ve Yoksulluk Kısacasında Yıkılan Bir Kent: Van

Mim Sertaç TÜMTAŞ*

Cem ERGUN**

Özet

Geçmişte salt iki mekân arasında yer değişim süreci olarak algılanan göç olgusu, bugün ekonomik ve toplumsal yapı üzerindeki etkileri noktasında çok daha derin ele alınmakta ve tartışılmaktadır. Bu tartışmaların başında ise göçün kente etkisi ve göçmenlerin yeni yerleşim yerlerine sosyo-ekonomik uyumu gibi sorunlar yer almaktadır. Göçmenlerin geldikleri yeni yerleşim yerlerine uyumlarında en önemli etmen ise göç gerekçeleri noktasında belirlemektedir. Göç olgusu, kimi zaman, zorunlu göçlerde olduğu gibi, yoksulluğa neden olan bir görüntü sergilerken, kimi zaman da yoksulluk, isteğe bağlı göçlerde olduğu gibi, göçe neden olan bir olgu olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Bu bağlamda bu çalışmada hem zorunlu göçün hem de isteğe bağlı göçün yarattığı yoksulluğun etkilerinin en fazla hissedildiği kentlerden biri olan Van'da, göç ve yoksulluğa ilişkin tartışmalar yapılacak ve buna ek olarak 23 Ekim 2011 tarihinde kentte yaşanan depremin etkilerine de değinilecektir. Tartışma 2014 yılı Ocak ayında Van kent merkezindeki 3560 hanede yapılan araştırma kapsamında elde edilen bulgular üzerinden yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Yoksulluk, Kent, Kent Yoksulluğu, Van

Abstract

In the past, migration is perceived only as a process of translocation between two spaces. But today its impact on the economic and social structure are profoundly discussed. As the impact of migration to the urban and socio-economic adaptation of the new settlements of immigrants are among the most important issues of this debate. The most important factor in adaptation to their new places of residence of immigrants came appear in the reasons of migrations itself. As in the case of forced migration, migration has emerged as a phenomenon that causes poverty.

In this context, effects of voluntary and forced migration on urban poverty will be investigated in Van, as one of the most affected cities. In addition, effects of latest earthquake, on 23 October 2014, will be discussed. Results of qualitative data of field study, which is conducted through 3560 houses in Van during January 2014, will be used for discussion and interpretations.

Key Words: Migration, Poverty, Urban, Urban Poverty, Van.

* Yrd. Doç. Dr. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, mimsertac@mehmetakif.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, cergun@mehmetakif.edu.tr

1.Giriş

Dünya genelinde en önemli iki sorun olarak görülen göç ve yoksulluk, küreselleşme çerçevesinde uygulanan neo-liberal politikalar ve yine küreselleşme kapsamında artan hareket serbestisi ile mekânsal olarak, geçmişe oranla, çok daha geçişken bir yapıya bürünmüştür. Başka bir deyişle farklı coğrafyalarda, kapitalist sistem kaynaklı olarak görülen, sosyo-ekonomik yetersizlik ve savaş, siyasal çatışmalar, deprem, iklim vb. koşullara bağlı olarak insanlar çok daha hızlı bir şekilde göç kararı almakta ve uygulamaktadır.

Bu sürecin en iyi gözlemlendiği mekânsal birimler kentlerdir. Zira kentler aldığı göçler ile bir yandan kırsal yoksulluğun taşındığı mekânlar olurken, öte yandan da kapitalist sistemin en temel ihtiyaçlarından olan ucuz işgücü ve tüketimin yoğunlaştığı mekânlar haline gelmiştir. Bu durum soluksuz bir şekilde devam etmektedir. Şüphesiz ki yaşanan bu sürecin en korunaksız kesimini ise çoğunluğunu göç ile gelenlerin oluşturduğu kent yoksulları oluşturmaktadır. Göçmenler geldikleri kentte başta işsizlik ve enformel istihdam kıskacında sıkışarak, eşitsizliklere maruz kalmakta ve sosyo-mekânsal olarak da dışlanma dinamikleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Türkiye’de tarımda makineleşme sonrası gelişen, süreç içerisinde tarımda kapitalistleşme ile ivme kazanan ve siyasal çatışmalar ile gerekçesi farklılaşan göç olgusu, kimi zaman, zorunlu göçlerde olduğu gibi, yoksulluğa neden olan bir görüntü sergilerken, kimi zaman da yoksulluk, isteğe bağlı göçlerde olduğu gibi, göçe neden olan bir olgu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu kapsamda neden sonuç bağlamında karşılıklı ilişkiselliğe sahip bu iki olgu birlikte tartışılması gereken sorunlardır.

Bu çalışmada hem zorunlu göçün hem de isteğe bağlı göçün yarattığı yoksulluğun etkilerinin en fazla hissedildiği kentlerden biri olan Van’da, göç ve yoksulluğun etkilerinin yanında 23 Ekim 2011 tarihinde kentte yaşanan depremin etkileri de tartışılmaktadır. Tartışma 2014 yılı Ocak ayında kentte yapılan araştırma kapsamında elde edilen bulgular üzerinden yapılmaktadır.

2.Göç ve Yoksulluk Üzerine Kısa Bir Değerlendirme

Toplumsal dönüşüm sürecinin hemen her kademesinde önem teşkil eden göç olgusu, insanlığın ortaya çıktığı döneme kadar uzanan bir geçmişe sahip olmuş ve bu çerçevede de birçok bilim dalı açısından incelenmeye değer bulunmuş ve çalışmalar üretilmiştir. Bu bağlamda göç, çok etkenli ve aynı etkenin farklı zaman ve mekânlarda farklı sonuçları doğurabildiği için

tanımlanması oldukça zor bir terimdir. Bu nedenle de durağan olmayan, farklı toplumsal yapılarda farklı biçim ve içerikte gerçekleşen, anakronik ve kendi bağlamında anlamlılık ifade eden bir sosyal olgu olduğundan tek bir göç tanımı yapmak da oldukça güçtür (Çağlayan, 2008: 301-302; Gündüz ve Yetim, 1997: 110; İçduygu ve Ünal, 1998: 38).

Literatürdeki göç tanımlamalarının ortak noktası göçün bir fiziksel yer değiştirme sürecini kapsamasıdır. Bu durum karşısında göç tanımlamalarında ilk vurgu da yer değiştirme üzerine kurulmuştur. Nitekim Keleş (1998: 58) genellikle yerleşmek amacıyla bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme eylemi, Tekeli (2008:18) bir yerde yaşayanların kendi özgür iradesiyle yaşam alanlarını uzun süreliğine başka yerlerde yaşamak üzere değiştirmeleri, Karpat (2010: 71) “asıl yerinden, ulaşılmak istenilen yere hareket”, Hill (2006: 4), Demir, (1997: 85) ve Gündüz ve Yetim, (1997: 110) ise, insanların bir yerden başka bir yere, uzun süreli veya kalıcı yerleşim amacıyla yaptığı coğrafi nitelikli yer değiştirme olarak tanımlamışlardır.

Her ne kadar sunulan bu tanımlar açık bir şekilde vurgulamasa da, tanımların barındırdığı bir diğer boyut da göçün aynı zamanda bir nüfus hareketi olduğu ve bu kapsamda da demografik boyutunun bulunduğu ilişkindir. Bu noktada Barut (2011: 19), Özer (2004: 11), Lee (1966: 47-57), Faist (2003: 41), Bozkurt (2000: 319) ve Barut (2002: 2) tanımlarında göçün toplum yapısını değiştiren nüfus hareketi olduğuna da vurgu yapmışlardır.

Şüphesiz ki göçün coğrafi bir yer değiştirme hareketi ve demografik boyut açısından ele alınması göçü açıklamada yetersiz kalmaktadır. Zira göç, toplumsal yapıda önemli değişikliklere neden olmasının (Akkayan,1979: 20), (Bayhan,1997: 179), (Özer,2004: 11) yanı sıra içinde yaşanan mekânın ekonomik, sosyal ve kültürel çevresinden ayrılarak başka bir mekâna ve çevresine girmeyi ve uyumu da içerir (Tekeli, 1998: 9). Bu nedenle, göçe ilişkin bir tanım geliştirecek olursak, belirli bir zaman diliminde veya süreklilik kazanmış bir biçimde, bir yerleşim biriminden diğerine doğru, bireysel ya da kitlesel olarak hareketi içeren ve genellikle bireysel açıdan daha iyi bir yaşam standardına ulaşma amacıyla gerçekleşen nüfus hareketidir. Göç, ekonomik, toplumsal, yönetsel, siyasal vb. nedenlerle yaşanır ve göçü veren ve göçü alan toplumların sosyo-ekonomik, politik ve kültürel yapılarında değişikliğe neden olur (Tümtaş, 2007: 7).

Bireysel açıdan hemen her durumda, daha iyi bir yaşam arayışının ürünü olarak karşımıza çıkan göç, kimi zaman, ekonomik olanaklardan yararlanma isteği ile kimi zaman ise ekolojik

dayatmalar ya da bir otoritenin gündeme taşıdığı politik gerekçeler ile (sürgün, zorunlu iskan ve savaş vb. biçimde) ortaya çıkabilmektedir (Göktürk, 2006: 377). Bu doğrultuda göç kararının alınmasını, gönüllü (isteğe bağlı gerçekleşen) ve isteğe bağlı olmayan (baskı ve zorlama ile gerçekleşen, zorunlu) olmak üzere iki kategoride ele alınabilir.

İsteğe bağlı (gönüllü) göç, kişilerin kendi istek ve iradeleriyle, kırsal “itcililiği” ve kentin “çekiciliği” çerçevesinde, gelir düşüklüğü sorununu ve geçim sıkıntısını gidermek, daha fazla ekonomik olanaklara, daha iyi yaşam standartlarına, istihdam imkânlarına ve çeşitli sosyal imkânlarla ulaşmak amacı ile gerçekleştirilen yer değiştirmelerdir (Tümtaş, 2007: 8; Oktik, 1997: 81-82; Tümertekin ve Özgüç, 2002: 313-314; Akkaya, 2002: 203; Macionis, 2012: 570; Thorns, 2004: 58).

İsteğe bağlı olmayan göçte, belirli bir mekânın/bölgenin/çevrenin sosyal, ekonomik, kültürel ya da doğal ortamı, o bölgede yaşamayı olanaksız kılmış, insanların yaşamasına olanak sağlamayacak bir durumu ortaya çıkartmışsa, bu bölgeden dışarıya gerçekleşecek göç, isteğe bağlı olmayan göçtür (Barut, 2011: 20; Akokpari, 1998: 219). Zira göç etme kararı, gayri iradi ya da yerleşim yerinde ortaya çıkan doğal, sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik koşulların yaşamayı zor hale getirmesi sonucu oluşmuştur. Bu kapsamda zorunlu göç, bireylerin, kendi istek ve iradeleri dışında, ekolojik zorunluluklar veya devlete bağlı kurum ve kuruluşlar ya da devlete muhalif gruplar tarafından uygulanan baskı, zorlama ve şiddet yoluyla, buldukları yerleşim biriminden göçte zorlanmaları veya göç ettirilmeleridir (Tümtaş, 2007: 9). Burada göçe neden olan güç ya da uygulanan baskı, doğrudan, açık-aleni ve odaklanmış ya da dolaylı, örtülü ve dağınık olabilir. Bunlardan birisinin veya birkaçının bulunması, göçün zorunlu tipte olması için yeterli kabul edilmektedir (Göktürk, 1998: 4).

Her ne gerekçe ile gerçekleşirse gerçekleşsin, karşılıklı ilişkisellik bağlamında göç ile birlikte ele alınması gereken bir diğer olgu yoksulluktur. Zira Sula'nın (2004: 552) da belirttiği gibi, göç olgusu beraberinde, yoksulluk başta olmak üzere genel anlamda güvensiz bir yaşama karşılık gelen birçok sosyal sorunun da ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Yoksulluk Pete Alcock'a göre politik bir kavramdır ve bilimsel olarak kabul edilmiş bir tanımı yoktur (Alcock, 1993: 3). Bu nedenle literatürde çeşitli tanımlamaları mevcuttur. En genel anlamıyla insanca yaşama olanaklarından mahrum kalma durumuna denk gelmektedir (Bauman, 1999: 59-60). Daha geniş bir tanımla, gelirin az olması, alt statülü mahallelerde yaşama, kentin

imkanlarından yararlanamama, kent mekanında marjinalleşme, adalet, sağlık, eğitim hizmetlerinden tam anlamıyla yararlanamama demektir (Tekeli, 2000: 145). Bir diğer tanıma göre de yoksulluk, insanların en temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik gelir yoksunluğundan, yoksulların insani ve kapasite gelişimleri ile dışlanma süreçlerine kadar farklı açılardan yeniden tanımlanmakta ve farklı sınıflamalara konu olmaktadır (Şenses, 2001: 63; Gül ve Sallan Gül, 2008: 59; Marshall, 1999: 825, Ergun, 2011: 29).Yoksulluğun tanım ve ölçümlerindeki farklılıklara karşın, insanların kabul edilebilir yaşam koşullarına özgür ve insana yakışır, kendine ve başkalarına saygılı, uzun, sağlıklı ve yaratıcı bir hayat sürebilmeleri için gerekli insani, en temel öge olan fırsat ve olanaklara sahip olamamaları durumu (Gül vd., 2007: 248; Erdoğan, 2000: 4) yoksulluğu tanımlamada genel kabul görmektedir.

Günümüzde yoksulluğun en yoğun olarak yaşandığı mekânlar kentlerdir. Nüfus artışı ve işsizlik baskısıyla, kırsal alanlardan kentlere doğru yaşanan göç, zaten kentlerde var olan yoksulluğu daha da arttırmaktadır. Yaşanan hızlı göçü emebilecek ve göç eden kişilere yaşam olanakları sağlayabilecek koşulları olmadığı için kentler, yoksulluk üreten merkezler dönüşmektedir (Çolakoğlu, 2003: 469). Bu bağlamda da özellikle yoğun göçler, enformel çalışma biçimleri, sosyal dışlanma ve ayrışma dinamikleri, kentsel mekanlarda yaşanan dönüşümler ve kentlere yönelik uygulamalar vb. etkenler kentsel yoksulluğun daha yoğun yaşanmasına neden olmaktadır (Harvey, 2012: 433). Zira yoğun iç göçün beslediği kent yoksulluğu, günümüz kentlerinde ortaya çıkan yeni toplumsal yapıya eklenemeyen ve dışlanarak farklı yaşam alanlarına ötelenen yoksullarla ortaya çıkmaktadır (Dericioğulları Ergun, 2014: 15). Yetersiz istihdam ve enformel istihdam biçimleri de günümüzde yoksulluğu önemli ölçüde etkilemektedir. Çünkü enformelleşme yoksulluğun daha da yoğun yaşanmasına neden olmaktadır. Süreksiz ve güvencesiz işlerde çalışan, kötü ve çökmüş kentsel mekânlarda yaşayan, risk gruplarıyla anılan ve dışlanan olma özellikleri, günümüz yoksullarının temel karakterlerini yansıtmaktadır (Sallan Gül ve Kahraman, 2012: 379).

Kent yoksulları, konut maliyeti, mülkiyet güvencesi, barınma kalitesi, istihdam olanakları, sosyal hak ve olanaklara erişim koşullarını sağlama gibi birçok sorunu barındıran karmaşık bir denklemle ile de karşı karşıyadırlar (Davis, 2006: 45). Castells, yoksulluğun belirleyici kriterleri arasında “tüketim” ve “tüketicilik” olgusu olduğuna dikkat çekmektedir. Toplumsal eşitsizliğin her sınıflı toplumun en belirgin özelliği ve göstergesi olduğunu ve üretim sisteminde sahip olunan yerin ürünün toplumsal gruplar arasında bölüşümünü belirlediğini belirtir. Kapitalizmde içsel

olarak var olan ve gelirler açısından ifade edilen eşitsizlik, artık konut koşullarından çalışma saatlerine kadar uzanan, sağlık, eğitim ve kültürel olanakları da içine alan birtakım ortak hizmetlere erişebilirlik ile tanımlanabilen yeni toplumsal ayırım noktalarıyla ifade edilmektedir (Ergun, 2005: 39-44; Castells, 1997: 27-28).

Günümüz kentlerinde kentsel bölgelerde korunaksız kalan nüfus, yeni toplumsal farklılaşma ve eşitsizlik biçimleri oluşturmaktadır. Mekânsal anlamda homojen bir yapıya sahip alanlarda “mekânsal yoğunlaşma”nın yaşandığı ve bunun yoksulluk ve dışlanma olgularını besleyen bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir (Kaygalak, 2009: 67). Diğer yandan “kent yoksulları” kentte yaşayan diğer sınıflara göre aynı araçlara ve olanaklara sahip olamayan bir kesimi karşılamak için kullanılmaktadır. Özellikle bu insanlar barınma, sağlık, eğitim ve diğer kamusal hizmetlere erişmede dezavantajlı ve eşit olmayan bir durumla karşı karşıyadırlar (Körükmez, 2008: 210). Hakim kapitalist üretim, tüketim ve sınıf ilişkilerinin yanı sıra , süreksiz, güvencesiz ve marjinal işlerle geçinmekte olan, kötü ve çökmüş mekânlarda yaşayan ve dışlanan cinsel, ırksal, etnik ve dinsel kimliklerle de örtüşen süreç kentsel yoksulluğu tanımlamada kullanılmaktadır (Sipahi, 2006: 186).

Toplumsal yaşantıda ortaya çıkan değişiklikler ve bu değişikliklere hazırlıksız yakalanma sürecinin yansımaları beraberinde birçok olumsuzluğu getirmektedir. Bu bağlamda yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalarak göç etme süreci de yeni olumsuzluklar üretmekte ya da var olan olumsuzlukları daha da keskinleştirmektedir. Göç ve yoksulluğu ya da daha geniş anlam karşılığıyla yoksunluğu bu pencereden okumak mümkündür. Nitekim zorunlu göçle sonuçlanan sosyal hareketlilik genellikle yoksul/yoksun olma hali üretmekte ya da var olan bu hali derinleştirmektedir. Yaşanılan mekânda sosyo-ekonomik olarak yetersizken üzerine bir de başka bir mekânsal ölçekte yeni yaşam kurma çabaları genellikle yaşam koşullarının daha da zorlaşmasına neden olmaktadır. Yeni yaşam alanında temel olarak barınma ve istihdam süreçlerinde yaşanan sıkıntılar genel olarak tüm sosyal, kültürel, ekonomik ve politik süreçlerin uzağında kalma durumuna yol açabilmektedir.

3.Türkiye’de Göç ve Yoksulluk¹

Türkiye’de de göç ve yoksulluk ilişkisinin genellikle iki temel eksen etrafında

¹ Bu bölüm Mim Sertaç Tümtaş’ın Toplum ve Demokrasi dergisi 5. sayısında dergisinde yazdığı “Yoksulluktan Yoksunluğa Göç: Marmaris ve Mersin Örnekleri” başlıklı makalesinden derlenmiştir.

şekillenmektedir. Bunlardan ilki klasik göç nedenleri olarak kabul edilen ve kırsal iticiliği, kentin çekiciliğine dayalı olan sosyo-ekonomik ve kültürel nedenler üzerinden şekillenmektedir. Bu görüşe göre kırsal alanlarda yaşanan sosyo-ekonomik yetersizlikler, yani kırdaki görülen yoksulluk ve yoksunluklar, kırdan kopuşa temel teşkil etmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de, Cumhuriyet döneminden itibaren kırsal alanlarda yoğunluk kazanan ve süreç içerisinde artarak devam eden yoksulluk görüntüleri, özellikle 1950’li yıllarda Marshall yardımı çerçevesinde yaşanan gelişmelerden sonra kentlere taşınmış ve kırsal alanda tutunamayan insanlar daha iyi bir yaşam umuduyla kentlere yönelmişlerdir. Bu durum sanayileşme ve ekonomik gelişmenin gerisinde seyir etmesi nedeniyle kentsel alanlarda istihdam edilemeyen bir nüfusun birikmesine ve kentsel dokuda yoksulluk görüntülerinin oluşmasına neden olmuştur. Özellikle 1980 yılından sonra Türkiye’de uygulanmaya başlayan neo-liberal politikalar sonucu yaşanan gelişmeler, sosyal refah devletinin tasfiye sürecine girmesi ve küreselleşmenin etkisiyle ülke genelinde yoksulluk görüntülerinin arttığı görülmektedir.

İkinci temel eksen ise göç, yoksulluğun nedeni olarak görülmektedir. Buna göre göç sonucu kentlere gelen nüfus kırdakinden çok daha kötü şartlarda yaşamaya başlamıştır. Zira kırsal alanda birtakım yoksunluklar olmasına rağmen en azından geçimlik üretim ile yaşamı idame ettirilebilme şansı mevcut iken, göçmenlerin geldikleri kentte çoğu zaman bu imkândan da mahrum kaldıkları görülmektedir. Bu yargı özellikle zorunlu göç ile kentlere gelen göçmenlerde somutlaşmaktadır. Türkiye’de de 1990 sonrasında görüldüğü gibi, zorunlu göçle, kitlesel ve zincirleme bir şekilde kentlere akın eden göçmenlerin, kente ani, tamamen hazırlıksız ve birikimsiz gelmeleri, kentsel alanlarda işgücü fazlalığı, bütünleşememe ve yoksulluk görüntülerini geçmişten çok daha fazla hissedilir hale getirmiştir. Nitekim Işık ve Pınarcıoğlu’nun (2003) Sultanbeyli üzerinde yaptığı araştırmada da genelde yoksulluk tablosunun ağırlaştığı ve zorunlu göçmenlerin de yoksulluğun en dip noktasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine zorunlu göçün sonuçlarının en fazla hissedildiği kentlerden biri olan Mersin’de, Göktürk ve Akkaya (2006) tarafından yapılan araştırmada da yoksulluğa bağlı olarak bütünleşememe görüntülerinin toplumsal yapıda ağırlık kazandığına dair veriler sunulmuştur.

Bu kapsam da göç olgusu, kimi zaman, zorunlu göçlerde olduğu gibi, yoksulluğa neden olan bir görüntü sergilerken, kimi zaman da yoksulluk, isteğe bağlı göçlerde olduğu gibi, göçe neden olan bir olgu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu bağlamda hem zorunlu göçün hem de isteğe bağlı göçün yarattığı yoksulluğun etkilerinin en fazla hissedildiği kentlerden biri olan

Van'da, göç ve yoksulluğun yanında 23 Ekim 2011 tarihinde kentte yaşanan depremin etkileri de bu çalışma kapsamında yapılan araştırmada tespit edilmeye çalışılmıştır.

4.Araştırma Evreni Hakkında

Araştırma evrenimiz olan Van il merkezinin seçilmesindeki en önemli etken, kentin 1990 sonrası çok yoğun olarak, başta kendi kırsalı olmak üzere bölge içerisindeki birçok yerleşim biriminden yoğun olarak göç almasıdır. Aşağıdaki tablodan da izlenebileceği gibi kentin nüfusu 1980 yılında 143.865 iken, 1990 yılında 207.870'e, 2000 yılında 284.464'e, 2007 yılında 331.986'ya, 2010 yılında 367.419'a ve 2013 yılı sonunda ise 518.531'e yükselmiştir. Kent bir yandan yoğun göç alıp bir yandan da yoğun göç vermesine rağmen yıllara itibariyle kent merkezi nüfusu büyük oranda artmıştır. TÜİK verilerine göre depremin yaşandığı 2011 yılı haricinde nüfus sürekli artış göstermiştir. 31 Aralık 2013 tarihli Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçlarına göre kentteki nüfus yoğunluğu 55'tir. Yine aynı sonuçlara göre bir önceki yıla göre nüfus artış hızı binde 17,1 ile binde 13,1 olan Türkiye ortalamasının üzerindedir.²

Tablo 1: Yıllara Göre Van Kent Merkezi Nüfusu

Yıl	Kent Merkezi Nüfusu
1980	143.865
1985	169.602
1990	207.870
2000	284.464
2007	331.986
2010	367.419
2013*	518.531

Kaynak: TÜİK

4.1.Araştırma Amacı ve Örnekleme

Araştırma, 2014 yılı Ocak ayında Van belediye sınırları içinde kentin aldığı göçün yarattığı yoksulluk ve kentte yaşanan depremin sosyo-ekonomik etkilerini ölçmek amacıyla yapılmıştır. Araştırma örnekleme, Van belediye sınırlarında yer alan mahallelerin, TÜİK 2013 verilerine dayanarak, nüfus payları temelinde tabakalı örnekleme ile yapılmış ve her tabakada yer

² Ayrıntılar için bkz. http://van.gov.tr/tuik/sec_gos_van_2013.pdf

* 30 Mart 2014 tarihi itibariyle 6360 sayılı yasa doğrultusunda Van kent merkezinde 2 ilçe (İpekyolu ve Tuşba) oluşturulmuştur. Daha önce var olan Edremit belediye sınırları da Van merkezden bazı mahallelerle birleştirilerek, genişletilmiştir. Verilen Nüfus bu 3 ilçenin merkez nüfusları toplamından oluşmaktadır.

alan sokaklardan rastgele seçilen örnekleme anket uygulanmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın örneklem hesabında %98 güven düzeyi ile çalışılmış ve göz yumulabilir yanılğı payı %2 olarak kabul edilmiştir. Böylece araştırma alanımızı oluşturan Van belediye sınırlarında yer alan 29 mahalledeki 3560 hanede yüz yüze görüşmeler ile anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler istatistik programına (SPSS) aktarılarak analizler yapılmıştır.

4.2.Kişi ve Hane Bilgileri

Araştırma grubunda yer alanların %48,6'sı kadın, %51,4'ü erkeklerden oluşmaktadır. TÜİK³ 2013 verilerine göre de Van kent merkezinde yaşayanların %49,2'si kadın, %50,8'i erkektir. Araştırmanın sınırlılıkları arasında önemli bir etken araştırma grubunda yer alanların yaşlarına ilişkindir. Bu bağlamda genç ve aktif nüfusun yoğun olduğu Van kent merkezinde, 18 yaş altı kesim anket grubu dışında tutulmuştur. Buna göre araştırma grubunda yer alanların %24,1'i 18-24 yaş aralığında, %29,8'i 25-34 yaş aralığındadır. Bir başka deyişle araştırma grubunun yarısından fazlası 35 yaş altı grup tarafından oluşmaktadır. Bununla birlikte %21,8'i 35-44 yaş aralığında yer almaktayken, %13,2'si 45-54 yaş grubunda, %7,6'sı 55-64 yaş grubunda ve %3,6'sı ise 65 yaş ve üstü grupta yer almaktadır. Bunlara ek olarak araştırma grubunun genel yaş ortalaması 35,72 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca araştırma grubunun %71,5'i evli, %26,8'i bekâr, %1,4'ünün eşi ölmüş ve %0,3'ü boşanmıştır. Tüm bunların yanında %23,2'si 4 kişiye kadar olan ailelerden oluşmaktayken, %56,6'sı 5-8 kişilik, %16,5'i 9-12 kişilik ve %3,7'si ise 13 ve üzeri kişilik hanelerde yaşamaktadır. Ortalama hane halkı büyüklüğü ise 5,78 olarak oldukça yüksek olarak elde edilmiştir.

Kentin sosyo-ekonomik yapısında etkili en önemli etkenlerin başında eğitim yer almaktadır. Buna göre araştırma grubunun eğitim durumlarına bakıldığında, %20,7'si okur-yazar olmadığını, %4,5'i okur-yazar olmasına rağmen herhangi bir diplomaya sahip olmadığını belirtmişken, %31,5'i ilkokul, %13,8'i ortaokul, %21,9'u lise, %6,4'ü de üniversite ve %1,3'ü ise lisansüstü eğitim aldığını bildirmişlerdir. Cinsiyetler açısından karşılaştırma yapıldığında, özellikle okuryazar olmayanların ve diplomasız okuryazarların $\frac{3}{4}$ 'ü kadınlardan oluşmaktadır. Bunun yanında bütün eğitim kademelerinde erkeklerin kadınlara göre daha eğitilmiş oldukları bulgulanmıştır. Bu tablonun oluşumunda kız çocuklarının özellikle okula gönderilmemesinin yadsınamaz payı bulunmaktadır. Bu kapsamda araştırma grubunda yer alanların okul çağında

³ Çalışma boyunca verilen TÜİK'e ait veriler www.tuik.gov.tr web sayfasından alınmıştır.

olup okula gitmeyen çocuğunun bulunup bulunmadığı sorunsallaştırılmıştır. Buna göre araştırma grubunun %6,9'unun okul çağında olup okula gitmeyen çocuğu bulunmaktayken, bunların %66,7'si kız çocuklarıdır. Okul çağında olup da okula gitmeyen çocukları olduğunu belirtenlere çocukların okula gitmeme nedenleri sorulduğunda katılımcılardan %52,2'si geçim sıkıntısını, %31,5'i çocuğun kendi isteğinden dolayı, %11,8'i çocuğun sağlık sorunlarından dolayı, %4,5'i ise çocuğu okula göndermek istemediği için okul çağındaki çocukların okula gitmediğini bildirmiştir. TÜİK'in 2012 yılı Çalışan Çocuklar anketi sonuçlarına göre de 6-17 yaş grubunu çocukların %8,5'i okula devam etmemektedir⁴.(www.tuik.gov.tr)

4.3.Göç

Çalışmanın temel tartışmalarından biri de kentin çok yoğun göç aldığı ve bu göçün kentteki yoksulluk tablosunu besleyen önemli parametrelerden biri olduğudur. Bu noktada araştırma grubunda yer alanların doğum yerleri kentin aldığı göçü ortaya koymasından önem teşkil etmektedir. Buna göre araştırma grubunun %47,3'ü doğum yerini Van Merkez olarak, %32,4'ü Van'ın ilçeleri, %18,9'u bölge kentlerini, %1,2'si bölge dışındaki kentleri ve %0,2'si ise yurt dışını doğum yeri olarak belirtmiştir. Buna göre araştırma grubunun %79,7'si Van İl sınırları içerisinde %98,6'sı da bölge içerisindeki kentlerde dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla kent merkezinin yarısından fazlası göç ile kente gelmişken, yaklaşık 1/3'ü ise Van iline bağlı ilçelerden kente göç etmiştir.

Kentin aldığı göçe hazırlıksız yakalanmasındaki en önemli faktör yaşanan göçün ani, yani kısa sayılabilecek bir sürede gerçekleşmiş olmasıdır. Araştırma grubunun kentte yaşama süreleri de bu savı destekler niteliktedir. Zira araştırma grubunun %47,3'ü doğduğundan beri Van'da yaşadıklarını belirtmişken, %43,2'si son 25 yıl içinde kente geldiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca araştırmaya katılanların %9,5'i de 25 yıldan fazla bir süredir Van'da yaşadığını bildirmiştir. Burada belirtmek gerekir ki, son 25 yıl, bölgede yaşanan siyasal çatışmalar kaynaklı zorunlu göç sürecini de kapsamaktadır.

Dolayısıyla bu noktada kentin aldığı göçün çıkış noktası önem kazanmaktadır. Zira zorunlu göç olgusu özellikle Van'ın da içinde olduğu Doğu Anadolu bölgesindeki yerleşim birimlerinde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda göçlerin çıkış noktasına bakıldığında, araştırma

⁴ Ankette okula devam etmeyen 6-17 yaş arası çocukların %34,5'i ekonomik işlerde, %38,8'i ev işlerinde faaliyet gösterirken %26,7'si çalışmamaktadır. Yine anket sonuçlarına göre ekonomik işlerde çalışan çocukların %44,7'si tarım, %24,3'ü sanayi ve %31'i hizmet sektöründe faaliyet göstermektedir.

grubunun %7,1'i bölgedeki il merkezlerinden, %0,9'u bölge dışı il merkezlerinden ve %0,2'si ise yurt dışından göç ettiğini belirtmiştir. İlçe bazında ele alındığında, %13,8'i Van'a bağlı ilçe merkezlerinden, %4,4'ü bölge illerine bağlı ilçe merkezlerinden, %0,2'si bölge dışındaki ilçelere bağlı ilçe merkezlerinden göç etmişlerdir.

Tablo 2: Van'a Nereden Göç edildiği

	Yüzde %
Göç Etmedim	47,3
Bölgedeki İl merkezleri	7,1
Bölge Dışı İl Merkezleri	0,9
Yurt dışı	0,2
Van İlçe merkezleri	13,8
Bölge İlleri İlçe Merkezleri	4,4
Bölge Dışı İlleri İlçe Merkezleri	0,2
Van'ın İlçelerine bağlı Köyler	18,6
Bölge İllerinin İlçe Merkezlerine bağlı Köyler	7,5
Bölge Dışı İllerin İlçe Merkezlerine bağlı köyler	0,1
Toplam	100

Köy açısından bakıldığında ise, %18,6'sı Van'a bağlı ilçelerin köylerinden, %7,5'inin bölge illerinin ilçelerine bağlı köylerden ve %0,1'inin bölge dışındaki illerin ilçelerine bağlı köylerden göç ettiklerini belirtmişlerdir. Başka bir deyişle kentin aldığı göçün %35'i kendi kırsalından kaynaklanmaktayken, buna bölge kentleri de eklenince Van merkeze göç edenlerin yaklaşık yarısı kırsal kesimden gelmiştir.

Görüldüğü üzere göçlerin yaşandığı süreç ve göçlerin çıkış noktaları zorunlu göç algısını kuvvetlendirmekteyken, göç edenlere sorulan göç gerekçeleri bu durumu netleştirmektedir.

Tablo 3: Van'a Göç Ettiğini Belirtenlerin Göç Gerekçeleri

	Yüzde %
Köy yakma/boşaltma, çatışma ortamı kaynaklı can güvenliği gibi Zorunlu nedenlerden	29,2
Geçim sıkıntısı, İşsizlik gibi ekonomik nedenlerden dolayı	25,4
İş nedeniyle	15,9
Evlilik	13,6
Sosyal ve Kültürel olanaklar fazla olduğu için	8,2
Eğitim	6,2
Ailevi Nedenler	1,5
Toplam	100,0

Yukarıdaki tablodan da izlenebileceği gibi, kente göç ederek geldiğini belirtenlerin

%29,2'sinin göç gerekçesi zorunlu göçe bağlı nedenler olan köy yakma, köy boşaltma, can güvenliğidir. Bu durum kentte gözlemlenen yoksulluk tablosu için de çok önemli bir gerekçe sunmaktadır. Zira daha önce vurgulandığı gibi, zorunlu göç ile kente gelen göçmenler kente hazırlıksız ve birikimsiz geldikleri için kentteki yoksulluk tablosunun ağırlaşmasına neden olmuşlardır. Bunun yanında araştırma grubunun %41,3'ü genel olarak ekonomik gerekçeler diye adlandırabileceğimiz (geçim sıkıntısı, işsizlik, iş nedeniyle) nedenlerden dolayı kente göç etmişken, %13,6'sı evlilik, %8,2'si kentin sosyal cazibesini kapsayan sosyo-kültürel nedenlerden, %6,2'si eğitim ve %1,5'i ise ailevi nedenlerden dolayı kente göç ettiğini belirtmiştir. Bu veriler ışığında kentte gözlemlenen yoksulluğun, hem göçün nedeni hem de -özellikle zorunlu göçmenlerde- sonucu olduğunu belirtmek mümkündür.

Kentte gözlemlenen yoksulluğun derinliğini irdelemeden önce, bu bölümde son olarak araştırma grubuna başka bir kente göç etmeyi düşünüp düşünmedikleri sorulmuştur. Alınan yanıtlara göre araştırma grubunun %6,4'ü başka bir kente göç etmeyi düşündüğünü belirtmiştir. Başka kente göç etmeyi düşünenlerin %62,7'si geçim sıkıntısı ve işsizlik nedeniyle, %11,4'ü daha iyi yaşam koşulları, %8,1'i çocukları için daha iyi eğitim olanakları, %7,2'si depremin etkileri, %5,9'u siyasal çatışmalar ve %4,7'si tayin nedeni ile başka kente göç etmeyi düşünmektedir.

Buraya kadar sunulan bütün bu bulguların yoksulluk üzerinden şekillendiği görülmektedir. Bu bağlamda kentteki yoksulluk tablosunun tartışılması yerinde olacaktır.

4.4.Yoksulluk Görüntüleri

Kişi ya da haneye ait ekonomik bulgular kentin soyo-ekonomik koşullarını ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Bu kapsamda ilk olarak araştırma grubunda yer alanların istihdam durumları tartışma konusu yapılmıştır.

Tablo 4: İstihdam Durumu

	Yüzde %
İşçi	14,6
Küçük esnaf, zanaatkar, şoför	8,1
Devlet memuru, Şef, müdür..	4,1
Özel Sektörde memur (Bankacı vb)	2,0
Tüccar, Sanayici, İşadamı	0,7
Profesyonel meslek (Mimar, Avukat, DR)	1,3
Çiftçi, Ziraatçı, Hayvancı	0,4
Marjinal sektör (Tablacı, simitçi vb)	3,6
Ev Kadını	36,5
Emekli	4,3
Öğrenci	8,6
İşsiz	13,5
Çalışamaz halde	2,2
Toplam	100,0

Genel olarak bakıldığında araştırma grubunun %31,2'sinin sürekli istihdam olanaklarına (Devlet memuru, özel sektörde memur (bankacı vb), işçi, küçük esnaf, tüccar, profesyonel meslek ve çiftçi) sahip olduğu tablodan görülecektir. Bunun dışında önemli bir veri de işsiz ve istihdam olanaklarından mahrum olan kesim oranlarından elde edilmektedir. Buna göre genel tablonun %13,5'inin işsiz, %2,2'sini çalışamaz halde olduğu görülmektedir. Bu yüksek orana %3,6 olan marjinal istihdam olarak anılan işportacı, tablacı, simitçi vb. grubu ve ev kadını, emekli ve öğrencileri de eklersek, araştırmaya katılanların 2/3'ünden fazlasının istihdam dışında kaldığını söyleyebiliriz. Ancak %8,6'lık öğrenci kesimi ve %36,5'lik ev kadını oranı bu söylemi yumuşatmaktadır.

Sosyo-ekonomik bulgularda yer verilmesi gereken önemli bir veri de sosyal güvenlik kaydına dairdir. Buna göre, araştırma grubunun %18,8'inin herhangi bir sosyal güvenlik kaydı bulunmazken, %31,8'inin genel sağlık sigortası olduğu ve priminin devletçe ödendiği, %2,2'sinin ise yine genel sağlık sigortasının olduğu ancak priminin kendilerince ödendiği belirlenmiştir. Başka bir deyişle araştırma grubunun %52,8'inin sosyal güvencesiz bir şekilde yaşamını sürdürmekteyken bunların %34'ünün sadece sağlık harcamalarında güvenceleri bulunmaktadır.

Burada hemen belirtmelidir ki, herhangi bir sosyal güvenlik kaydının olmadığını belirten %18,8'lik kesim, 1 Ocak 2012'de başlayan Zorunlu Genel Sağlık Sigortası uygulaması kapsamında gelir testi yaptırıp GSS kapsamına girmemiş ise SGK tarafından belirli bir borç yükü

altına sokulmaktadır. Ayrıca araştırma grubunun %35,3'ünün SSK, %6,2'sinin BAĞ-KUR ve %4,9'unun emekli sandığı kaydı bulunmaktadır.

Bu bilgiler ışığında hane aylık gelir durumu ekonomik veriler açısından daha sağlıklı bir değerlendirme yapmaya olanak sağlayabilmektedir. Buna göre araştırma grubunun %10,8'i hane aylık gelirini 0-400 TL arasında, %39,1'i 401-800 TL arasında belirtmiştir. Başka bir deyişe kentin %49,9'unun hane aylık geliri, araştırmanın yapıldığı dönemdeki, asgari ücretin altındadır. Bununla birlikte %22,3'lük bir kesim 801-1600 TL arası, %11,2'si 1601-2000 TL arası, %5'i ise 2001-3000 TL arası hane aylık gelir beyanında bulunmuşlardır. Ayrıca 3001-5000 TL arası gelir beyanında bulunan %2,2'lik ve 5000 TL üstü gelir beyanında bulunan %0,6'lık bir kesim de araştırma grubumuzu oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak araştırma grubunun ortalama hane aylık geliri 1117,84TL olarak belirlenmiştir. TÜİK 2013 yılında Türkiye'de hane halkı başına düşen ortalama yıllık kullanılabilir geliri 29.479,00-TL olarak hesaplamıştır. Aylık bazda değerlendirildiğinde 2.456.58-TL'ye denk düşmektedir. Araştırma grubunun hane aylık geliri ortalaması 1117,84-TL olarak elde edilmiştir. Bu bulgu, araştırma grubunun hane aylık gelir ortalamasının Türkiye ortalamasının 2 kat altına tekabül ettiğini ortaya koymaktadır. Bu da kentteki yoksulluk tablosunun gözler önüne sermektedir.

Araştırma grubunun hane halkı aylık harcama miktarlarını bakıldığında, genelde gelir ile orantılı bir görüntü sunmaktadır. Buna göre araştırma grubunun %43,5'i 800 TL'ye kadar, %39,9'u 801-1600 TL arası, %14,3'ü ise 1601-3000 TL arası hane aylık harcaması bulunmaktayken, %2,1'inin de 3000 TL'nin üzerinde hane aylık harcaması bulunmaktadır. Ortalama hane aylık harcamasına bakılırsa; Van il merkezinde araştırmaya katılanların ortalama hane aylık harcamaları 1135,38-TL olarak hesaplanmıştır.

Bütün bunlarla beraber gelir ve giderin yanında asıl tartışılması gereken hane aylık gelirin hane aylık giderini karşılama oranıdır. Yani bir başka deyişle geçinebilme oranıdır. Bu bağlamda Van kent merkezindeki duruma bakılır ise; aşağıdaki tabloda da görülebileceği gibi,

Tablo 5: Hane Aylık Gider*Gelir Miktarları

		Hane Aylık Gelir								Toplam
		0-400 TL	401-800 TL	801-1200 TL	1201-1600 TL	1601-2000 TL	2001-3000 TL	3001-5000 TL	5000 TL Üstü	
Hane Aylık Gider	0-400 TL	51,0	2,9	0,7	0,2	0,3	0,5			6,9
	401-800 TL	32,8	72,1	18,8	4,9	0,9	1,1		14,3	36,6
	801-1200 TL	12,4	19,2	65,0	25,4	10,4	5,4	5,0		27,4
	1201-1600 TL	2,0	4,5	10,4	52,6	21,5	8,1	1,2	4,8	12,5
	1601-2000 TL	1,0	1,1	4,5	15,2	55,5	24,3	12,5	9,5	9,7
	2001-3000 TL	0,5		0,6	1,5	9,5	55,7	27,5		4,6
	3001-5000 TL	0,3	0,1		0,2	1,8	4,9	50,0	23,8	1,7
	5000 TL Üstü		0,1					3,8	47,6	0,4
Toplam		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Buna göre 400 TL'nin altında hane aylık geliri olanların %49'unun hane aylık gideri daha fazladır. Yani bir başka deyişle bu gelir grubundakiler geçimlerini sağlayabilmek için borçlanmakta ya da dışarıdan destek görmektedirler. Aynı durum 401-800 TL arası gelir beyanında bulunanlar içinde söz konusudur. Bu gruptakilerin de %25'inin hane aylık giderleri gelirlerinden daha fazladır. Ayrıca bu gruptakilerin %2,9'luk bir kesiminin hane aylık gelirleri giderlerinden daha fazla seyir etmektedir. Yani bir şekilde 800 TL'ye kadar olan hane aylık geliri ile "birikim" sağlamaktadırlar. Bu oran gelir durumu arttıkça belirginlik kazanmaktadır. Bir başka deyişle diğer gelir gruplarında da hane aylık gelir arttıkça gelirin gideri karşılama ve elde edilen gelirden birikim yapma oranı artmaktadır.

Çalışmanın kuramsal bölümünde vurgulandığı gibi yoksulluk ve göç neden sonuç ilişkisi olan iki olgudur. Bu kapsamda göç etme nedeni ve hane aylık gelir karşılaştırması bu ilişkisi ortaya koymasından önem arz etmektedir.

Tablo 6: Göç Etme Nedeni-Hane Aylık Gelir İlişkisi

		Hane Aylık Gelir								Topla m
		0-400 TL Arası	401-800 TL Arası	801-1200 TL Arası	1201-1600 TL Arası	1601-2000 TL Arası	2001-3000 TL Arası	3001-5000 TL Arası	5000 TL Üstü	
Göç Etme Nedeni	Göç Etmedim	30,3	44,1	48,7	55,3	55,7	55,9	56,2	58,9	47,3
	Geçim sıkıntısı, İşsizlik gibi ekonomik nedenlerden dolayı	25,7	16,2	12,0	8,8	6,4	5,9	1,2	1,2	13,4
	İşim nedeniyle	4,6	5,8	9,5	11,5	13,4	14,5	16,3	16,8	8,4
	Köy yakma/boşaltma, can güvenliği gibi Zorunlu nedenlerden	26,0	18,0	13,7	10,8	8,9	9,2	10,5	5,5	15,4
	Sosyal ve Kültürel olanaklar fazla olduğu için	2,8	4,0	4,7	4,4	4,6	3,2	5,8	10,5	4,3
	Evlilik	8,1	9,1	7,2	4,4	4,9	2,7	2,5	1,0	7,1
	Eğitim	2,5	2,2	3,2	3,9	5,2	7,6	3,8	6,1	3,2
	Ailevi Nedenler		0,6	1,1	1,0	0,9	1,1	3,8		0,8
Toplam		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tablodan da izlenebileceği gibi, göç etmedim diyenlerin %30,3'ü hane aylık gelirini 0-400 TL olarak belirtmişken, bu oran göç edenlerde %69,7'ye tekabül etmektedir. Bunun yanında hane aylık geliri arttıkça göç etmedim diyenlerin oranı da artmaktadır. Dolayısıyla hane aylık geliri ile göç etmedim diyenler arasında doğru orantılı bir ilişkisellik söz konusudur. Buna ek olarak göç nedenlerine bakıldığında zorunlu göç gerekçelerini göç nedeni olarak sunanlar ve geçim sıkıntısı işsizlik gibi ekonomik nedenleri göç nedeni olarak sunanların hane aylık gelirleri daha düşüktür. Dolayısıyla bu bulguya dayanarak, göç edenlerin etmeyenlere göre, göç edenler arasında ise zorunlu göç gerekçelerini göç nedeni olarak sunanlar ile geçim sıkıntısı işsizlik gibi ekonomik nedenleri göç nedeni olarak sunanların diğer göç gerekçelerine göre yoksulluk tablosunu daha derin yaşadığını belirtmek mümkündür.

Görüldüğü gibi istihdam durumu, hane aylık geliri ve sosyal güvenlik kurumu kaydı genel olarak kentteki yoksulluk tablosunu ortaya koymaktayken, oturlan evin sahiplik durumu bu savı onayan bir görüntü sunmaktadır. Zira araştırma grubunun %61'i kendi evinde ikamet ettiğini belirtmekteyken, %33,1'i kiracı olduğunu ve kira ödemediğini, %3,5'i yine kiracı olmasına rağmen ev yakınının olduğu için kira ödemediğini, %0,9'u geniş aile olarak yaşadıklarını ve akrabalarının

yanında yaşadıklarını, %1,5'i ise konteynırda yaşadığını belirtmiştir. Başka bir deyişle araştırma grubunun %39'unun kendi evi bulunmamaktadır.

Sunulan bütün bu bulgular kentte genel bir yoksulluk tablosunun varlığına işaret etmekteyken, bireylerin birtakım ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığına dair bir algıya da neden olmaktadır. Bu bağlamda araştırma grubuna hane harcamalarına dair iki soru yöneltilmiştir. Bunlardan ilki genel olarak hane harcamalarının ağırlığını tespate yöneliktir. Buna göre araştırma grubunun %63,8'i hane harcamalarını ağırlıklı olarak gıda, %12,3'ü kira, %9,9'u eğitim, %7,9'u elektrik, su, doğalgaz vb. faturalar, %4,4'ü sağlık, %1'i giyim, %0,4'ü sosyal hayat, %0,4'ü ulaşım olduğunu belirtmiştir. Bu bulguya göre hane aylık gelirinin büyük bir bölümü temel yaşamsal ihtiyaç olan beslenmeye harcanmaktadır.

Tablo 7: Görüşülen Kişilerin En Çok Zorlandığı Harcama Kalemi

	Yüzde %
Gıda	51,4
Kira	15,5
Eğitim	13,3
Elektrik, su, doğalgaz vb. faturalar	10,6
Sağlık	5,8
Giyim	1,7
Sosyal hayat	1,7
Toplam	100,0

Sorunun ikinci aşamasını ise “en çok zorlandığınız harcama kalemi nedir” sorusu oluşturmaktadır. Tablodan da izlenebileceği gibi, en çok zorlanılan harcama en temel ihtiyaç olan beslenmedir. Araştırma grubunun %51,4'ü gıda, %15,5'i kira, %13,3'ü eğitim, %10,6'sı elektrik, su, doğalgaz vb. faturalar, %5,8'i sağlık, %1,7'si giyim, %1,7'si sosyal hayat harcamalarını en zorlandıkları harcama olarak belirtmiştir. Bu bulguya göre Van kent merkezinde yaşayanların yarısından fazlası en temel ihtiyaç olan gıda harcamasında zorluk çektiğini belirtmektedir. Bunun yanında tabloda dikkat çekici bir bulgu eğitim harcamalarında yaşanan zorlamadır. Bu bulgu eğitim çağında olup okula gitmeyen çocukların okula gitmeme gerekçesi ile birlikte düşünüldüğünde daha anlamlı olmaktadır. Zira hatırlanacağı gibi okula gitmeme gerekçesi sunanların %52,2'si geçim sıkıntısından dolayı çocuklarını okula göndermemekteydi.

Sunulan bütün bu sosyo-ekonomik göstergeler yoksulluğun giderek belirginleştiği ve bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı ve birtakım yoksunluklar ile yaşamlarını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu kapsamda ise “geçinememe” olgusu gündeme gelmektedir. Bu çerçevede araştırma grubuna geçinemediğinizde öncelikli olarak kimden destek görürsünüz sorusu yöneltilmiştir. Alınan yanıtlara göre araştırma grubunun %65,2’si ailesinden, %5,8’i eş, dost ve komşusundan, %3,3’ü banka kredisi, %0,9 merkezi yönetime bağlı kurumlardan, %0,6’sı diğer yardım kurumlarından (vakıf, dernek, parti), %0,5’i yerel yönetime bağlı kurumlardan destek gördüğünü belirtmişken, %23,7’si ise hiçbir yerden yardım almadığını, borçlandığını belirtmiştir. Oluşan bu borçluluk hali yine hane aylık geliri ve hane aylık gideri harcamaları ile de örtüşmektedir. Zira hatırlanacağı gibi hane aylık geliri azaldıkça gelirin gideri karşılama oranı da azalmaktadır.

Bu durumun doğal bir yansıması kentin en önemli sorunu algısında da belirlemektedir. Buna göre Van’ın en önemli sorunu sıralamasında ilk sırada %73,9 ile işsizlik yer almaktadır. Bunu sırasıyla %5,9’luk bir oran ile yoksulluk, %3,8 ile yoksullara sosyal yardım hizmetleri yetersizliği, %3,3 ile pahalılık, %8,2 ile yerel yönetim hizmetlerinde eksiklik, %2,1 ile sağlık hizmetleri ve %2,8 ile diğer sorunlar izlemektedir. Başka bir deyişle kentteki sorun algısının %86,9’u ekonomik içeriklidir. Ve kent genelinde gözlemlenen işsizlik ve yoksulluk ile ilintilidir.

Birden fazla seçeneğin işaretlenebildiği “Van’da hangi konulara önem verilsin?” sorusuna alınan yanıtlar da kentin en önemli sorunları algısı ile tutarlılık göstermektedir. Zira araştırma grubunun %68,5’i işsizliği önleyici projelere, %46,1’i ise sosyal yardımlara kentte önem verilmesi gerektiğini düşünmekteyken, kentsel sorunlar ekonomik sorunlardan sonra sıralanmaktadır.

Sunulan bütün bu ekonomik bulgular kentteki yoksulluk tablosunun vahametini ortaya koymaktayken, 23 Ekim 2011 günü kentte yaşanan deprem, yoksulluk tablosunu daha da derinleştirmesinin yanında birtakım sosyo-psikolojik sorunlara da neden olmuştur.

4.5.Göç, Yoksulluk ve Yıkım: Deprem

Bu çerçevede ilk olarak araştırma grubuna “depremde siz ya da yakınlarınız can ve/veya mal kaybına uğradı mı?” sorusu yöneltilmiştir. Alınan yanıtlar doğrultusunda %27,2’lik bir kesim can ve mal kaybı durumu ile karşılaştığını belirtmişken, deprem sonrasında psikolojik sorunlar da dâhil olmak üzere birtakım sağlık sorunları yaşadığını belirtenlerin oranı ise %50,7’dir. Sunulan bu iki bulgu deprem yaşantısının kentte önemli travmatik etkilere neden olduğu şeklinde bir

yoruma olanak sağlamaktadır.

Deprem sonrası yaşanan sorunlarla ilgili ilintili olarak, bireylerde oluşan doğal beklenti, merkezi ve yerel yönetimin yanında Kızılay'dan da sosyo-ekonomik ve psikolojik destek görmektir.

Tablo 8: Görüşülen Deprem Sonrası Yaşadığı Sorunlarla İlgili Yeterli Destek Görüp Görmediği

	Evet	Hayır	Toplam (%)
Hükümetten Yeterli Destek Gördünüz mü?	16,8	83,2	100,0
Belediyeden Yeterli Destek Gördünüz mü?	37,0	63,0	100,0
Kızılay'dan Yeterli Destek Gördünüz mü?	18,9	81,1	100,0

Buna göre araştırma grubunun %83,2'si deprem sonrası yaşadığı sorunlarla ilgili olarak hükümetten yeterli destek görmediğini, %63'ü yerel yönetim birimi olan belediyeden yeterli destek görmediğini %81,1'i ise Kızılay'dan yeterli destek görmediğini aktarmıştır.

Son olarak, araştırma grubuna deprem sonrası ekonomik durum ile şimdiki ekonomik durum kıyaslaması yapılması istenmiştir. Buna göre araştırmaya katılanların %53,9'u ekonomik durumunun daha kötü olduğunu, %45,6'sı herhangi bir değişiklik olmadığını ve %0,5'i ise ekonomik durumunun daha iyi olduğunu aktarmıştır. Burada hemen belirtilmelidir ki, ekonomik durumunun daha iyi olduğunu belirtenlerin istihdam durumlarına bakıldığında tüccarların bu yanıtı verenler olduğu görülmektedir.

O halde bu bulgulara dayanarak göç ve yoksulluk kışkırtıcı yer alan kentin, deprem sonrasında, ekonomik açıdan çok daha kötü duruma geldiğini belirtmek mümkündür.

5.Sonuç Yerine

Göç ve yoksulluk bugün dünya genelinde tartışılan en önemli konulardan biridir. Zira hem göç hem de yoksulluk küresel çapta sorunlar olarak algılanmakta ve bu doğrultuda da çözümler düşünülmektedir. Çünkü küreselleşmenin yarattığı mobilizasyon ile yoksulluk bir yerleşim biriminden başka bir yerleşim birimine göç sayesinde taşınabilmektedir. Nitekim bu durum daha küçük ölçeklerde de gerçekleşmekte ve kırsal yerleşim birimlerinden kentlere olan göç hareketlerinde yoksulluk neden-sonuç bağlamında ortaya çıkmaktadır.

Özellikle 1990 sonrası yoğun göç alan ve aynı zamanda göç veren bir pozisyonda olan

Van kent merkezinde yapılan saha araştırması da bu görüşü destekler niteliktedir. Zira saha araştırma verilerinin ortaya koyduğu gibi kentte yaşayanların %52,7'si kente göç ederek gelmişlerdir. Göç gerekçelerine bakıldığında ise hem zorunlu göç gerekçelerinin hem de sosyo-ekonomik nedenlerin göç etme nedenlerinde ağırlık bir yeri olduğu görülmektedir. Bu durum çalışmanın kuramsal kısmında değinilen göçün, klasik göç gerekçelerinde olduğu gibi, yoksulluğun göçün nedeni olduğu ve zorunlu göçlerde olduğu gibi yoksulluğun göçün sonucu olduğu ilişkiselliği ile de örtüşmektedir.

Araştırmada elde edilen ekonomik verilere bakıldığında, %15,7'lik bir kesimin işsiz ve çalışamaz halde olduğu kentte, 1117,84-TL ortalama hane aylık gelirinin TÜRK-İŞ'in araştırmanın yapıldığı aydaki, 1099,17 TL olan açlık sınırına çok yakın olduğu görülmektedir. Hane aylık geliri açısından değerlendirildiğinde kentin 2/3'ünden fazlasının açlık gelirinin altında hane aylık geliri bulunmaktadır. Bu durum gelir gider karşılaştırmasında da karşımıza çıkmaktadır. Zira geçinememe durumu hane geliri azaldıkça artmakta ve borçlanma durumu ortaya çıkmaktadır. Bu tablo bireylerin en temel ihtiyaçlar olan gıda, kira, eğitim sağlık gibi bir takım harcamalarını yapmayı zorlamakta ve dışardan destek almaya zorlamaktadır. Bu destek geleneksel aile yapısının sürdüğü, kentin yaklaşık 2/3'ünde genellikle aileden sağlanmaktayken, yaklaşık 1/4'ü de kimseden destek görmemekte ve borçlu olarak yaşamını sürdürmektedir.

Elde edilen bulgular kent genelinde belirgin bir yoksulluk tablosunun söz konusu olduğunu ortaya koymaktayken, kentin en önemli sorunu algısında da işsizlik ve yoksulluğun ön plana çıkması bu bulguları da desteklemektedir. Nihayetinde ise kentte çözüm istenen en önemli sorun işsizlik olarak belirlemektedir.

Nihayetinde göç ve yoksulluk kıskacında yer alan kentin, yarısından fazlasının 2011 yılında yaşanan depremden etkilenmesi ve deprem sonrasında ise yeterli destek görülmediğinin düşünülmesi, bireyleri sosyo-psikolojik olarak olumsuz etkilemiştir. Bunun yanında kent ekonomisi de bu olumsuzluklardan nasibini almıştır. Zira kentin yarısından fazlası deprem sonrası ekonomik olarak çok daha kötü duruma geldiğini belirtmektedir. Dolayısıyla göç, yoksulluk ve depremin etkileri, kentin toplumsal yapısında travmatik bir etki yaratmaktadır.

Bu kapsamda kentte yoksullukla neden sonuç bağlamında ilişkiselliğe sahip olarak değerlendirilen göçün, sonuçları üzerinden değil, nedenleri açısından tartışılması ve yerinde çözüm üretilmesi daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır. Zira özellikle ekolojik nedenler ve/veya

siyasal nedenler kaynaklı olarak yaşanan zorunlu göç süreci, mevcut yoksulluğu daha da derinleştirdiği gibi, bireyler açısından yeni yoksunluklara neden olabilmektedir. Bu nedenle devletin göç sürecine ilişkin geliştirdiği politikaları gözden geçirmesi ve özellikle gerekçesi ne olursa olsun zorunlu göç mağdurlarına ve göç sonucu geçim sıkıntısı çekenlere bir takım sosyal destek uygulamalarına girmesi yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

AKKAYA, Yüksel. (2002) “Göç, Yoksulluk ve Kentsel Şiddet”, ÖZDEK, Yasemin (Ed.)Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, TODAİE Yayınları, Ankara, ss. 203-215.

AKKAYAN, Taylan (1979), Göç ve Değişme, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

AKOKPARİ, John. K. (1998), “The State, Refugees and Migration in Sub-Saharan Africa” International Migration Vol. 36 (2), ss.211-234.

ALCOCK, Pete (1993), Understanding Poverty, The Macmillan Press Ltd., London.

BARUT Mehmet (2011), Zorla Yerinden Edilenler İçin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Araştırma Raporu, Akdeniz Göç-Der, Can Matbaacılık, Mersin.

BARUT, Mehmet (2002), Zorunlu Göç’e Maruz Kalan Kürt Kökenli T.C. Vatandaşlarının Göç Öncesi ve Göç Sonrası Sosyoekonomik, Sosyokültürel Durumları, Göç-Der Yayınları, İstanbul.

BAYHAN, Vehbi (1997), “Türkiye’de İç Göçler ve Anomik Kentleşme”, Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı, DİE & Sosyoloji Derneği Ortak Yayını, Ankara, ss.178-193.

BAUMAN, Zygmunt (1999), Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar, (Çev. Ümit Öktem), Sarmal Yayınevi, İstanbul.

BOZKURT, Necati (2000), Denizi Kurutmak Düünden Bugüne Zorunlu Göç ve İskan Politikası, Belge Yayınları, İstanbul.

CASTELLS, Manuel (1997), Kent, Sınıf, İktidar, (Çev. Asuman Erendil), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

ÇAĞLAYAN, Savaş (2008), “Göç ve Yoksulluk: Mutlak ve Doğrusal Olmayan Bir İlişki”, OKTİK, Nurgün (Ed.)Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir, ss. 301-324.

ÇOLAKOĞLU, Elif (2003), “Kentsel Yoksulluk” içinde Yerel ve Kentsel Politikalar, ÇUKURÇAYIR, M. Akif ve TEKEL, Ayşe (Ed.), Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, ss. 463-490.

DAVİS, Mike (2006), Gecekondu Gezegeni, (Çev. Gürol Koca), Metis Yayınları, İstanbul.

DEMİR, Gülsen (1997) “Göç Nedenleri ve Göçenlerin Beklentilerindeki Gerçekleşme Durumu: Bolu İli Kıbrısık İlçesi Örneği”, Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı, DİE & Sosyoloji Derneği Ortak Yayını, Ankara, ss.85-94.

DERİCİOĞULLARI ERGUN, Ayşe (2014), “Kentın Yoksulu Çok Yoksulun Ken(d/t)i Yok!”, KEÇELİ, Arif ve ÇELİKOĞLU, Şaban (Ed.), Kent Çalışmaları I, Detay Yayıncılık, Ankara, ss. 1-19.

ERDOĞAN, Güzin (2000), “Türkiye’de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler”, DİE İşgücü Piyasası Analizleri, DİE Matbaası, Ankara.

ERGUN, Cem (2005), Yoksulluk ve Enformel Sektör: Çöp toplayıcıları Örneği (Isparta-İzmir Karşılaştırması), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Songül Sallan Gül, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji ABD, Isparta.

ERGUN, Cem (2011), Kentsel Dönüşüm Sürecine Dönüşüm Alanlarından Bakmak: İstanbul Maltepe (Başbüyük ve Gülsuyu Mahallesi) Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hüseyin Gül, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ABD, Isparta.

FAIST, Thomas (2003), Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar, (Çev. Azat Zana Gündoğan ve Can Nacar), Bağlam Yayınları, İstanbul.

GÖKTÜRK, Atilla (2006), “Göç”, Eleştirel Sağlık Sosyolojisi Sözlüğü, NALÇACI, Erhan, HAMZAOĞLU, Onur ve ÖZALP, Erkin, Nazım Kitaplığı:34, Sol Meclis Dizisi:6, İstanbul.

GÖKTÜRK, Atilla ve AKKAYA, Yüksel (2006), “Yerel Yönetimler ve Sınıfsal Tercihler Mersin Örneği” 2. Sınıf Çalışmaları Sempozyumu Türkiye’yi Sınıf Gerçeğiyle Anlamak, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.96-117.

GÜL, Hüseyin, SALLAN GÜL, Songül ve MEMİŞOĞLU Dilek (2007), “ Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Politikaları, Kentsel Yoksulluk ve Yerel Yönetişim”, Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-II: Uygulama, ÖZGÜR, Hüseyin ve KÖSECİK, Muhammet (Ed.), Nobel Yayınları, Ankara, ss.246-283.

GÜL, Hüseyin ve SALLAN GÜL, Songül (2008), “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları”, Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları, OKTİK, Nurgün (Ed.), Yakın Kitabevi, İzmir, ss. 57-96.

GÜNDÜZ, Mustafa ve YETİM, Nalan (1997), “Terör ve Göç”, Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı, DİE & Sosyoloji Derneği Ortak Yayını, Ankara, ss.109-116.

HARVEY, David (2012), Sermayenin Mekânları, Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru, (Çev. Başak Kıcıır, Deniz Koç, Kıvanç Tanrıyar ve Seda Yüksel), Sel Yayıncılık, İstanbul.

HOŞGÖR, Şeref (1998), “Türkiye’de Kantitatif Yöntemlerle Dolaylı Göç Tahminleri, Sorunlar ve Yaklaşımlar”, Türkiye’de İçgöç, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 104-124.

IŞIK, Oğuz ve PINARCIOĞLU, M. Melih (2003), Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları, İstanbul.

İÇDUYGU, Ahmet ve ÜNALAN, Turgay (1998), “Türkiye’de İçgöç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri”, Türkiye’de İçgöç, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 38-55.

KARPAT, Kemal H. (2010), Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma Ve Göçler, (çev. Bahar Tırnakçı) Timaş Yayınları, İstanbul.

KAYGALAK, Sevilay (2009), Kentin Mültecileri, Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme, Dipnot Yayınları, Ankara.

KELEŞ, Ruşen (1998), Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

KÖRÜKMEZ, Lülüfer (2008), “Kent Yoksulluğu ile Mücadelede Kadınların Geliştirdiği Stratejiler ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini”, Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları, OKTİK, Nurgün (Ed.),Yakın Kitabevi, İzmir, ss.207-244.

LEE, Everett S. (1966), “A Theory Of Migration”, Demography, Volume 3, Issue: 1, ss. 47-57.

MACİONİS, John J. (2012) “Nüfus, Kentleşme ve Çevre”, Sosyoloji, (Çev. H. Tuğba Eroğlu), Nobel Yayıncılık, Ankara, ss. 566-597.

MARSHALL, Gordon (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara

OKTİK, Nurgün (1997), “Köyün Çekiciliği Kentin İticiliği” *Toplum ve Göç*, Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı, DİE & Sosyoloji Derneği Ortak Yayını, Ankara, ss.81-85.

ÖZER, İnan (2004), *Kentleşme Kentleşme ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitabevi, Bursa.

SALLAN GÜL, Songül ve KAHRAMAN Fatih (2012), “Toplumsal Tabakalaşma ve Yoksulluk”, *Sosyolojiye Giriş*, TUNA, Muammer (Ed.) Detay Yayıncılık, Ankara, ss. 368-382.

SİPAHİ, Esra Banu (2006) “Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk”, *S.Ü. İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, sayı:11, ss.173-189.

SULA, Havva (2004), “Yoksulluk Göç ve Kentleşmenin Sonucu: Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar”, *IV. Aile Şurası Aile ve Yoksulluk Bildirileri*, BEDER ŞEN, Rahime (Ed.) T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, ss. 551-560.

ŞENSES, Fikret (2001), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul.

TEKELİ, İlhan (1998), “Türkiye’de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi”, *Türkiye’de İçgöç*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, ss.7-21.

TEKELİ, İlhan (2000), “Kent Yoksulluğu ve Modernite’nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine”, *Devlet Reformu: Yoksulluk*, AKDER, A. Halis ve GÜVENÇ, Murat (Ed.), TESEV Yayınları, İstanbul, ss.139-159.

TEKELİ, İlhan (2008), *Göç ve Ötesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

THORNS, David. C. (2004), *Kentlerin Dönüşümü*, Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam, (çev. Esra Nal ve Hasan Nal), SOYAK Yayınları, İstanbul.

TÜMERTEKİN, Erol ve ÖZGÜÇ, Nazmiye (2002), *Beşeri Coğrafya, İnsan-Kültür-Mekan*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

TÜMTAŞ, Mim. Sertaç (2009), “*Yoksulluktan Yoksunluğa Göç: Marmaris ve Mersin Örnekleri*” *Toplum ve Demokrasi Yıl: Sayı:5*

TÜMTAŞ, Mim. Sertaç (2007), *Türkiye’de İç Göçün Kentsel Gerilime Etkisi: Mersin Örneği*, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.

ÜNALAN, Turgay (1998), “Türkiye’de İçgöçe İlişkin Veri Kaynaklarının Değerlendirilmesi”, *Türkiye’de İçgöç*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 91-103.

İktisadi Sistemlerde Bölüşüm Sorunu: Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Ortaklık Ekonomisi

Musa ÖZTÜRK¹

Şükrü İNAN²

ÖZET

İktisadi sistemler insanların düşünce yapılarını ve davranışlarını çok boyutlu olarak etkilemektedir. Genelde kapitalizm ve sosyalizm olarak tasnif edilen bu iktisadi sistemlerin sahip oldukları uzun geçmişe ve uygulama alanına karşın günümüz iktisadi sorunlarına çözüm üretemedikleri bilakis bu sosyoekonomik sorunların kaynağı oldukları düşüncesi yaygınlaşmaktadır.

Çalışmada iktisadın tanımının Ricardo merkezinde bölüşüm odaklı olarak ele alınarak, iktisadi sistemlerin düşünce temellerine, işleyişlerine ve bölüşüm yapılarına değinilmiştir. Devamında da günümüz temel iktisadi sorunlarına sistematik bir çözüm önerisi olarak kavramsal ve kurumsal yapısı ile ortaklık ekonomisi ve ortaklık ekonomisinde bölüşüm meselesi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Sistemlerde Bölüşüm, Kapitalizm, Sosyalizm, Ortaklık Ekonomisi

Distribution Issue in the Economic Systems: The Share Economy as an Alternative Approach

ABSTRACT

Economic systems affect people's thinking and behavior in several ways. In general, despite the long history and practice of economic systems that have been classified as capitalism and socialism, the idea that they cannot find solutions to today's economic problems but rather a source of socio-economic problems are widespread.

By considering the definition of economics focused on Ricardo's vision of distribution, the economic systems (capitalism and socialism) evaluated in terms of their philosophy, operation and distribution structures. Afterwards the share economy has been discussed as a systematic solution to the today's economic problems with considering the conceptual and institutional structure of the share economy and distribution issue has also assessed in the share economy.

Key Words: Distribution in Economic Systems , Capitalism, Socialism, Share Economy

¹ Arş. Gör., Şırnak Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü, mozturk@sirnak.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü, sukru.inan@inonu.edu.tr

1. Giriş

Günümüzde siyasetten tarihe, evlilikten suça, spordan sanata, gıdadan gayrimenkule ve daha nice alana kadar geniş bir yelpazede karşımıza çıkan iktisat bilimi, özellikle son üç yüzyıldır oluşturduğu sistemler ile insanların ihtiyaçlarını kolaylıkla gidermelerini sağlamayı amaçlamaktadır.

Tanım olarak literatürde genellikle “bireyler ve toplumların kıt kaynaklarını sınırsız ihtiyaçlarını karşılamak için nasıl kullandıklarının incelenmesi (Alkin ve diğerleri, 2009: 4)” şeklinde yer alan iktisadın, bir bilim dalı olarak, günümüzde insanların gerek nicelik gerekse de nitelik bakımından giderek derinleşen ve farklılaşan ihtiyaçlarını karşılayamadığı görülmektedir. Bu durum yeni arayışlara neden olmakta, iktisadın tanım ve kapsamının yeniden ele alınması ihtiyacını gündeme taşımaktadır.

Bu çerçevede alternatif iktisat tanımlamaları ve yeni sistem önerileri dünyanın birçok bölgesinden iktisatçılar tarafından mütemadiyen ortaya atılmakta ve tartışılmaktadır. Ortaklık ekonomisi önerisi de mevcut iktisadi sistemlerin çözüm üretme yetilerinin kaybolmuş olduğu ve bu sebeple de ihtiyaçları karşılayamadığı düşüncesi ile ortaya atılmış, iktisadın konusunun getiri ve maliyet paylaşımında adaletin ne olduğu ve nasıl sağlanacağı üzerine yoğunlaşan bir öneridir. Bu sebeple Ortaklık Ekonomisi; iktisat biliminin konusunun gelirin paylaşımında adaletin nasıl tesis edilmesi gerektiğini - Ricardo ile paralel olarak - belirtmektedir.

David Ricardo iktisadın konusunun gelirin üretim faktörleri arasında nasıl paylaşılacağı olduğunu belirtmiş, bunu Malthus’a yazdığı mektupta şöyle ifade etmiştir (Öztürk, 2009: 77).

"Size göre iktisat servetin nedenleri ve niteliği üzerinde bir araştırmadan ibarettir. Ben tersini düşünüyorum ve onun oluşumunu tamamlamak üzere yarışma halinde bulunan sınıflar arasında sanayi ürünlerinin dağılımı konusuna dair bir araştırma şeklinde tanımlanması gerektiğine inanıyorum. Günden güne şu kaniya vardım ki birincinin incelenmesi faydasız ve aldatıcı, fakat ikincisi bilimin öz konusudur".

Ricardo'nun “bilimin öz konusu” olarak ifade ettiği bölüşüm ilişkileri; gelirin, klasik tasnife göre, toprak, emek, sermaye ve girişimci olarak ifade edilen üretim faktörleri arasındaki bölüşümünü ifade etmektedir. Bu bölüşüm ilişkileri aynı zamanda iktisadi sistemlerinde ortaya çıkış noktalarını oluşturmaktadır. İktisadi sistem, birçok farklı tanımlaması olmakla birlikte her şeyden önce bir üretim ve gelir dağılımı yöntemi olarak ifade

edilebilmekte, hangi mal ve hizmetler, hangi yöntemle, kimin için üretilecek sorusuna en iyi cevabı aramaktadır (Öçal ve diğerleri, 1997: 43).

Günümüzde genellikle kapitalizm ve sosyalizm olarak tasnif edilen sistemler farklı yapıları ve işleyişleri doğrultusunda insanlara ihtiyaçlarını giderme konusunda sistematik önermelerde bulunmaktadır. Ancak bu sistemlerin önermelerinin uygulamada ne düzeyde başarılı oldukları, sundukları reçetelerin sorunlara ne kadar çözüm ürettikleri ve yan etkilerinin ne oldukları oldukça tartışılmaktadır.

Bu çalışmada ilkin iktisadi sistemlerin fikri temelleri, kurumları, işleyişleri ve bu sistemlerde bölüşümün nasıl gerçekleştiği özetle ele alınmış, sonrasında ise gelir dağılımında adaletin sağlanması ve ihtiyaçların kolayca karşılanmasına dair yeni ve farklı bir öneri olarak Ortaklık Ekonomisine değinilmiştir.

2. İktisadi Sistemler: Kapitalizm ve Sosyalizm

İktisadi sistem; bir ülke veya toplumda temel ekonomik sorunların çözümlenmesi ve yaşamın aksamadan idame ettirilebilmesi için ne gibi yapılanmaların ve kurumsallaşmanın olması gerektiğini ifade eden tanımlamadır. İktisadi sistem ile iktisadi düzen farklıdır, iktisadi sistem “olan”ı ve daha çok “olması gereken”i bir arada ele alır. İktisadi düzen ise ülkeden ülkeye toplumdaki topluma, toplumların sosyoekonomik yapılarına, halkın davranış biçimlerine, hukuki altyapıya ve benzeri faktöre bağlı olarak farklılık göstermekle birlikte sistemlerin vücut bulmuş, yapılanmış-kurumsallaşmış halini yani “olan”ı “realite” yi ifade etmektedir (Eski, 2007: 40-42). Bu açıdan sistemlerin karşılaştırmasında ülke örneklerinden ziyade teorik arka planları ve doktriner yaklaşımları karşılaştırılmaktadır.

Kapitalist ve sosyalist iktisadi sistemler birçok farklı şekilde ifade edilmektedir. Bu farklı ifadeler genellikle sistemlerin öne çıkan kurumları üzerinden şekillendirilmiştir. Örneğin; kapitalist iktisadi sistem (kapitalizm) yerine onun öne çıkan kurumu olan serbest piyasa ele alınarak ‘serbest piyasa ekonomisi’, benzer şekilde serbestliği vurgulayan ifade ile ‘bırakınız yapsınlar ekonomisi’ veya bireyi esas alan kurumu ile ‘âdemi merkezîyetçi iktisadi sistem’ ifadeleri literatürde sıkça yer almaktadır. Aynı şekilde sosyalist iktisadi sistem (sosyalizm) yerine yine bu sistemin öne çıkan kurumlarından olan merkezîyetçilik kurumunun yapısı olarak ‘merkezîyetçi iktisadi sistem’ veya birey yerine kolektif faydayı savunan yapısı

ile ‘kolektif iktisadi sistem’ veya planlama ve emredici kurumu vasıtasıyla ‘kumanda ekonomisi’ – ‘planlama ekonomisi’ gibi farklı şekillerde literatürde yer almaktadır.

3. Liberal İktisadi Sistem – Kapitalizm

Liberal düşünce sosyal teoriler içinde kökleri eskiye dayanan ancak yine de yeni olarak kabul edilen bir düşüncedir ve özellikle Rönesans hareketleri sonrasında çok hızlı bir şekilde yaygınlaştığı ve sistematik olarak belirgin hale geldiği genel kabul görmektedir.

Fikri temelleri eskiye dayanan liberal düşüncenin şekillenmesi John Locke ile başlamıştır. Locke’la birlikte David Hume, Adam Smith, John Stuart Mill, Herbert Spencer ve Frederic Bastiat liberal düşüncenin şekillenmesi sürecinde öne çıkan öncül düşünürlerdir. Bu düşünürlerin ortaya koydukları fikirlerin harmanlanması klasik liberalizmin dört temel vurgusunu oluşturmaktadır. Bunlar; Bireycilik, Özgürlük, Kendiliğinden Doğan Düzen ve Piyasa Ekonomisi, Hukukun Hâkimiyeti ve Sınırlı Devlettir (Yayla, 1992). Bu temel noktalardan hareketle liberal düşünce; bireyi ve bireyin özgürlüğünü esas alan, kendiliğinden doğan ve organize olan kurumların (piyasa ve diğerleri) hukukun üstünlüğü ile denetlendiği ve devletin sınırlı fonksiyonlar ile topluma-kurumlara müdahil olabilmesi gerektiğini ifade eden bir sosyal teoridir.

Liberal düşüncenin temel taşlarını “natüralizm”, “rasyonalizm” ve “individüalizm” akımları oluşturmaktadır. Liberalizme göre, toplumların bir ‘Doğal Düzeni’ bulunmaktadır. Doğal niteliği dolayısıyla bu düzen, özgürlük içinde ve özgürlük aracılığında daha iyi gerçekleşmektedir. Bu düzeni oluşturan ilkelerin bekçisi olan devlet, bu ‘sosyal nizamın, amiri değil, hizmetkâridir’. Beşeri faaliyetlerin büyük bir kısmını içeren, ekonomik alanda ise, bu ‘Doğal Düzen’, ekonomik öznelerin özgür girişimleri, özel çıkar arayışları ve genel yararın oluşması ile kendiliğinden doğan ahenk sonucu, otomatik olarak gerçekleşir. Doktrinin temel ögesi, bireylerin özgür girişim hırsları ve yarışım, zorunlu olarak ve otomatik bir tarzda ve de en ucuz maliyetle dengeye ulaşacağıdır. Yani üretimin, tüketime; değişim rejimi, fiyat, ücret gibi unsurlar ihtiyaçların ve piyasanın, serbest güdümcülüğünde, ayarlanmış olmaktadır (Hamitoğulları, 1982: 182-183). ‘Doğal düzen (Natüralizm)’, ‘Akılcılık (Rasyonalizm)’, ‘Bireycilik (İndividüalizm)’ temelli olan liberal doktrin iktisadi alanda kendisine kapitalizm olarak yer bulmuştur. Liberallerin; bireylerin, kendi çıkarlarını rasyonel davranmaları doğrultusunda maksimize etme çabalarının doğal düzen doğrultusunda toplumun refahını arttıracığı düşüncesi, serbest piyasa ve fiyatlar mekanizması gibi özellikleri nedeniyle

kapitalizmi öne çıkarmaktadır. Bu doğrultuda kapitalizmin insanı tahlil ederken kullandığı ‘homo economicus³ – iktisadi insan’ yaklaşımının, rasyonel kararlar ile kendi çıkarını maksimize etmeye çalışan insan olması da liberalizmin kapitalizmle örtüşmesinin derecesini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Liberal düşünceden türeyen piyasa ekonomisinde işleyişi belirleyen-güdüleyen temel algının yani “kapitalist ruh”un anlaşılması oldukça önemlidir. “Kapitalist ruhu” en iyi özetleyen ifadelerden biri ABD eski başkanı Benjamin Franklin’in mottosu olan “Time is Money – Vakit, Nakittir⁴” ifadesidir. Bu ifade Max Weber’de “zamanın israfı büyük günahların ilki ve en ciddi olanı” olarak ele almıştır (Vieira, 2011: 95). Weber ayrıca 1904-1905 yıllarında yaptığı çalışmalarda kapitalizmin ruh kökenlerinde Protestan ahlakın yer aldığı ifade etmiştir. Daniel Bell ise 1960larda kapitalizmin ruh kökeninde Protestan ahlakına ilave olarak modernizm ve kütleli tüketimin olduğunu belirtmiştir (McGuigan, 2009: 33-34).

Geleneksel nokta itibarıyla liberal düşünce kendini sürekli yenileyen ve dünya çapında dalga dalga yayılan bir sosyal teoridir. Küreselleşme ile birlikte gelen-getirilen demokrasi talepleri ekonomik alanda serbestlik ve dolayısıyla kapitalizm olarak vücut bulmaktadır.

3.1. Tanım olarak Kapitalizm

Kelime olarak “kapital” Latince sütun başı anlamına gelmektedir. Ancak zaman içinde özellikle ekonomik anlamı ile (sermaye) öne çıkmış, gerek teorik gerekse de pratik alanda belirleyici bir kavram halini almıştır.

Sermaye anlamına gelen ‘kapital’ sözcüğünden türeyen kapitalizm; sermayeyi üretimin bir faktörü olarak ele alan ve diğer faktörler yanında en önemli yeri işgal ettiğini vurgulayan bir iktisadi sistemdir. Kapitalizm sözü ilk önce sosyalist yazarların eserlerinde kullanılmıştır. Fakat bununla neyin belirtilmek istendiği ilk olarak Werner Sombart tarafından açıklanmıştır. W. Sombart’a göre, bir iktisat sistemini belirten unsurlar, iktisadi hayatı hükmü altında bulandıran belli bir düşünce, bu hayatın gelişmesini sağlayan bir örgüt ve teknik

³ 19. Yüzyılda John Stuart Mill tarafından yapılmış olan ‘Homo Economicus’ tanımlaması doğrultusunda insan; bütün tutum ve davranışlarında menfaatini maksimize etmeye çalışan canlı olarak ifade edilmektedir. Economic Man (Ekonomik İnsan) olarak da kullanılmakta olan Homo Economicus, klasik ve neo-klasik ekolün temel kabullerindedir.

⁴ “Time is Money – Vakit, Nakittir”; Alternatif maliyet kavramını da akıllara getiren bu söyleyişe göre zaman ikamesi olmayan bir şey olduğu için herhangi bir işte harcanmadan geçirilen her zaman dilimi kaçırılan bir hazine mahiyetindedir. Bu sebeple rasyonel insanlar zamanın hiçbir dilimini boş geçirmemeli ve çıkarlarını maksimize edecek alanlarda enerjilerini sarf etmelidirler.

bilgiden oluşmaktadır. Bu belli düşünce kapitalizmde şu üç noktada toplanır: Kazanç Gayesi, Rekabet ve Rasyonalizm'dir (Baltacıgil, 1967: 82). Bu toplamda Sombart'a göre Kapitalizm; kazanç gagesine sahip rasyonel bireylerden oluşan rekabet sisteminin olduğu sistem olduğu ifade edilebilir.

Başka bir tanıma göre kapitalizm; bireylerin tek tek ya da gruplar halinde, toprak ve genel olarak üretken kaynakların özel mülkiyetine sahip oldukları ve diledikleri gibi kullanabildikleri bir ekonomik örgütlenmedir (Ölmezoğulları, 2003: 26). Joel Kovel'a göre kapitalizm ise, anlamlı yaşamın 'ben'liği maksimize eden yaşam olduğunu söyler. 'Ben' daha fazlaya sahip olacak, daha fazlayı başaracaktır. İyi yaşam budur. Anlamlı yaşam, kişinin en fazla karı elde ettiği, en büyük başarıyı sağladığı yaşam olarak anlaşılır. 'Benlik Maksimizasyonu' ilkesi kapitalist toplumun kişisel ideolojisidir. Bu benmerkezci tutum, doğa karşısında da geçerlidir (Bıçkı, 2001: 36). Bu tanımlar rahatlıkla arttırılabilir.

Liberal düşüncenin iktisadi hayatta vücut bulmuş hali olarak ortaya çıkan kapitalizm 16. yüzyıldan bugüne kurumsal yapısını şekillendirmiş ve özellikle ikinci dünya savaşından bugüne değin baskın ve yaygın ekonomik sistem halini almıştır (Lippit, 2005: 1). Bugün dünyanın hiçbir ülkesinde tam olarak kapitalist ekonomik sistem olmamasına rağmen birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede kapitalizm baskın olan karma ekonomik sistem uygulandığı görülmektedir.

3.2. Kapitalist İktisadi Sistemin Kurumları

Birey ve piyasa merkezinde şekillenen iktisadi sistem olarak kapitalizmin başlıca kurumları; özel mülkiyet ve veraset hakkı kurumu, sözleşme serbestisi, girişim ve çalışma serbestisi ve piyasa mekanizması fiyatlar sistemidir.

Özel mülkiyet ve veraset hakkı kurumu kapitalizmin en ayırt edici kurumudur. Mülkiyet; genel anlamda insan ile eşya arasındaki ilişkiyi, insanın eşya ile ve eşya üzerindeki etki ve yetkisini tanımlamaya yönelik bir kavramdır. Özel mülkiyet hakkı; insanların eşya ile ilişkisi ifade etmekte, kişilerin eşya ile olan münasebetlerinin özel olarak belirlenmesi, sahiplik olmasını içermektedir. Bu doğrultuda özel mülkiyet: insan ihtiyacını ya da eksikliğini gideren maddi varlıklar üzerinde sahiplenme ve kontrolü düzenleyen kurallar sistemi kavramıdır (Bakırcı, 2004: 140). Özel mülkiyetin gerekliliğini öncül yazıtlarda Aristo ifade etmiş, sınırlandırmanın yanlış olacağını belirtmiştir (Bocutoğlu, 2012: 9). Özel Mülkiyet

hakkının devamı niteliğindeki veraset hakkı ise özel mülkiyet kapsamındaki şeylerin miras yolu ile varislere devredilebilmesidir.

Sözleşme serbestisi; bireylerin, kendi düşünce ve arzuları doğrultusunda herhangi bir konu üzerinde ve diledikleri kapsamda sözleşme yapmaya muktedir olmalarını ifade etmektedir. Özellikle kapitalizm öncesi dönemler düşünüldüğünde (kölelik, serflik vb uygulamaların olduğu dönemler) bireylerin herhangi bir baskı ve tahakküm altında kalmadan sözleşme yapabilmeleri oldukça farklı ve önemli bir konu olmaktadır. Girişim ve çalışma serbestisi ise bireylerin hür bir şekilde girişimlerde bulunmalarını ve diledikleri işte çalışmama serbestliğine sahip olmalarıdır.

Özel mülkiyet hakkı, sözleşme serbestisi ve girişim ve çalışma serbestisi kurumlarını varlığı sonucunda iktisadi faaliyetlerin gerçekleştiği piyasa mekanizması ve fiyatlar sistemi ortaya çıkmaktadır. Kapitalist sistemin kalbini “fiyat sistemi” oluşturmaktadır. Fiyat sistemi; toplumun neleri üreteceğini, her mal ve hizmetten ne kadar üretileceğini, insanların elde edeceği gelirlerin ve dolayısıyla satın alacağı mal ve hizmetlerin miktarının ne olduğu ve ekonomide işçi başına gelirin büyüme oranının ne olacağı sorularına cevap vermektedir (Parasız, 1996: 19-20). Piyasa mekanizması ve fiyatlar sisteminin üstlendiği fonksiyonlar ise başlıklar halinde; denge sağlama fonksiyonu, uyarılma fonksiyonu, yönlendirme fonksiyonu, eğitime fonksiyonu ve bölüşüm fonksiyonu olarak sıralanabilir (Eski, 2007: 51-52). Kapitalist sistemin diğer ifade ile serbest piyasa ekonomisinin işleyişi piyasa mekanizması ve fiyatlar sistemi ile sağlanmaktadır. Kapitalizmde üreticiler (firmalar) ve tüketiciler (hanehalkları) arz ve talebi oluştururlar. Arz ve talebin karşılaştığı piyasa serbest şekilde işlev görür ve fiyatlar ortaya çıkar. Ortaya çıkan fiyatlar üzerinden de iktisadi faaliyetler şekillenir.

3.3. Kapitalizmde Bölüşüm

Kapitalist sistemde hangi malların ne miktarlarda, hangi metotlarla ve kimler için üretileceği konusunda kararı otomatik işleyen fiyat ve piyasa mekanizması tarafından ayarlanmaktadır. Bu mekanizma, görünmeyen sihirli bir el gibi, ekonomide kaynakların en iyi şekilde dağılımını sağlayacak ve hiç biri boş kalmadan tüm kaynakların çalışmasını temin edileceği iddia etmektedir (Pekin, 2006: 27).

Kapitalizmde; piyasada alıcı-satıcı, işçi-işveren, tasarruf sahibi-yatırımcı, kiracı-ev sahibi arasındaki çıkar uyumsuzlukları karşılıklı yarar, gönüllü uzlaşma ve sözleşme, piyasa ve

fiyat mekanizmaları aracılığıyla çözümlenmiş olur. Piyasa mekanizması, ekonomide hangi malların, ne miktarda ve hangi üretim yöntemleri ve teknolojileriyle üretileceğini tek başına etkili bir biçimde belirleyebilmektedir. Tüketicilerin en yüksek fayda (refah), üreticilerin ise en yüksek kâr peşinde koşması ve üreticilerin tüketici (toplum) tercihlerine uygun üretimler yapmak zorunda olmaları nedeniyle, iki farklı çıkar grubu arasında fiyat mekanizması yardımıyla uyum sağlanmış olacaktır. Böylece piyasa ve fiyatlar; hangi malların, ne miktarda ve hangi teknolojilerle üretileceği konusunda yol gösterici olacaktır (Eski, 2007: 46).

Piyasa mekanizması ve fiyatlar sistemi mal ve hizmetlerin fiyatlarının tayinini sağladığı gibi faktör fiyatlarının tayinini de gerçekleştirmektedir. Şöyle ki firmalar üretim yapabilmek için üretken olan üretim faktörlerini üretim sürecinde istihdam etmek isterler, faktör sahipleri de hayatlarını idame ettirebilmek için sahip oldukları faktörleri firmalara arz ederler. Kapitalizmde firmaların faktör talebi ile hane halklarının faktör arzları faktör piyasasında karşılaşır ve faktör fiyatı ortaya çıkar. Böylece hangi faktörün gelirinin ne olacağı, diğer ifade ile gelir bölüşümü belirlenmiş olur.

Kapitalist sistemde üretim faktörleri olarak ele alınan toprak, emek, sermaye ve girişimcinin gelirleri sırasıyla rant, ücret, faiz ve kâr olarak tanımlanmaktadır. Rant toprak başta olmak üzere tabii kaynaklara yapılan ödemeyi ifade etmektedir. Ücretler; maaşlar, komisyonlar, yevmiyeler ve benzeri ödemeleri kapsamaktadır. Faiz kelimesi ise sadece ödünç alınmış paranın karşılığında ödenen fazlayı değil, yatırımların alternatif maliyeti olarak öne çıkmaktadır (Nobbs and Hopkins, 1994: 166). Kâr ise girişimcinin üretim sürecinde kullandığı bilgi birikimi ve üstlendiği risk karşılığında elde ettiği gelir olarak ifade edilmektedir.

İngilizcede kira anlamına gelen rant (rent), iktisat biliminde sadece ev sahibine veya bir yere ödenen kira anlamından farklı olarak tabii kaynakların alternatif maliyetini ifade etmektedir. Toprak üretim faktörünün getirisi olan rant ilgili faktör piyasasında arz ve talep ile belirlenmektedir. Ricardo'nun deyimi ile tabiatın cimriliğinden kaynaklanmakta olan rantın (Özgüven, 2011: 105) kendi iç yapısında kıtlık rantı (mutlak rant), diferansiyel rant, tüketici rantı ve rant benzeri olmak üzere çeşitleri vardır.

Emeğin getirisi olan ücret; emek piyasasında emek arz ve talebinin etkileşimi doğrultusunda belirlenmektedir. Emek arzını etkileyen ücret oranı, tüketici tercihleri, çalışan nüfus oranı ve çalışan nüfusun niteliğidir. Emek talebi ise türeme talep halinde marjinal ürün değeri, marjinal ürün hasılatı ve marjinal faktör maliyeti doğrultusunda şekillenmektedir

(Başoğlu ve diğerleri, 1999: 12-22). Emek arz ve talebinin etkileşime girdiği emek piyasasında da emeğin getirisi olan ücret haddi ortaya çıkmakta, böylece emek sahiplerinin pastadan alacağı pay olarak ücret belirlenmiş olmaktadır.

Sermaye faktörünün getirisi olarak faiz, alternatif gelir olarak ele alınmaktadır. Girişimcinin üretimde diğer faktörlerin verimini arttırmak üzere kullandığı üretken mallara (fabrikalar, binalar, araçlar ve benzeri mallar) fiziksel sermaye denmektedir. (Whitehead, 1972: 23). Sermayeyi ele alırken fiziksel sermayenin yanı sıra finansal sermayenin de olduğu belirtilmelidir. Finansal sermaye para ve benzeri değerli kâğıt varlıklar aktiflerdir (Begg et al., 2005: 202). Üretim sürecinde sermayenin getirisinin doğrudan hesaba katılmasının güçlüğünden ötürü sermayenin alternatif maliyeti olarak faiz haddi üzerinden getirisi hesaplanmaktadır. Zamanın fiyatı veya sabrın primi olarak ifade edilen faiz (Baltacıgil, 1967: 143), ödünç verilebilir fonların piyasa talep eğrisi ile arz eğrisinin kesiştikleri noktada belirlenir (Salvatore and Diulio, 1988: 322-323). Bu şekilde tespit edilen faiz oranı üzerinden sermayenin getirisi değerlendirilir, eğer faiz oranı beklenen getiriden düşük ise borçlanmaya gidilerek yatırım yapılır, tersi durumda yani faiz oranı beklenen getiriden büyük ise finansal sermaye ödünç verilebilir fon piyasasında değerlendirilir (Begg et al., 2008: 240).

Girişimcilerin üretim faktörlerini bir araya getirme ve üretimdeki riski üstlenme karşılığında elde ettiği gelir kârdır. İktisadi kâr; Genel olarak “Hâsılat-Maliyet” olarak tanımlanmaktadır (Ekinci, 2011: 159-160). Kâr güdüsü/beklentisi, kapitalist girişimciyi, bir taraftan kıt olan malları üretmeye, diğer taraftan da maliyetleri düşürmeyi mümkün kılacak yenilikler ortaya koymaya, yani teknoloji geliştirmeye yönlendirmektedir (Aydın, 2003: 3-5) Girişimciler yeni bir ürün, yeni bir üretim süreci, geliştirerek, yeni ve bakir piyasalara girerek kâr elde ederler (Parasız, 1996: 118). Kapitalizmde girişimciye özel önem atfedilmekte, sistemin temel güdüleyicisi olarak ele almaktadır. Girişimci kârını arttırmak çaba ve sorumluluğu içinde yeni üretim tekniklerini, daha ucuz hammadde kaynaklarını arar, kullandığı üretim faktörlerini en verimli alanlara yöneltir, kütleli üretim yoluyla maliyetleri düşürme çarelerini arar. Girişimcinin refahı, işçinin refahını yükseltir. Artan üretim sonucunda tüketiciler için de daha uygun piyasa koşulları ortaya çıkar ve sonuçta toplum refahı yükselir (Han, 2006: 47). Diğer ifade ile girişimci üç temel işlevi; üretim faktörlerinin en uygun kullanım alanlarına tahsisi, mevcut üretken kaynakların tam-etkin istihdamı ve yatırımlar ve yenilikler için arayışlardır (Ölmezoğulları, 2003: 28-29).

Girişimcinin elde ettiği gelir olarak kâr, piyasada çeşitli şartlar altında farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple bölüşüm açısından kârın ne olacağı oldukça tartışılmıştır. Yenilikleri ve riski temel alan sübjektif açıklamalar ile istismar teorisi, piyasa teorisi ve artık teorisini içeren objektif açıklamalar kâr oranının tespiti açısından ele alınmıştır (Öçal, 1984: 341).

Kapitalist sistemde bölüşüm her faktör için faktör içi ve diğer faktörler arasında çatışma ile gerçekleşmektedir. Gelirini arttırmak isteyen faktör sahibi bunu diğer faktör sahibinin gelirindeki azalma ile sağlayacağını bilmektedir. Örneğin kâr gelirini arttırmak isteyen girişimci ücret oranını düşürme istegindedir. Bunun tersi de geçerlidir. Diğer faktörler içinde aynı çatışma hem kendi içinde hem de diğer faktörler için geçerlidir. Bütün faktörler pastadan daha büyük pay alma konusunda çatışma içindedir. Bu çatışma neticesinde bölüşüm gerçekleşmektedir.

3.4. Kapitalizmin İşleyişi

Bireyi ve rasyoneliteyi temel alan kapitalizmde insanlar çıkarlarının peşinde koşmaktadırlar. Kapitalizm kurumları itibariyle otomatik işleyen, diğer ifade ile ‘görünmeyen el’ in kontrolünde olan bir sistemdir. Görünmeyen el sayısız bireyin kendi kararlarını alması doğrultusunda şekillenen bir işleyişi sağlamaktadır.

Tüm insanların kendi çıkarlarını maksimize etme gayreti piyasaya doğal bir örgütlenme yapısı kazandırır. Piyasaya doğal bir iktisadi örgütlenme vasfını kazandıran, gayri şahsi olması yani milyonlarca üreticinin ve tüketicinin birbirlerini tanımadan ve kişisel durumlarını bilmeksizin fiyat sinyallerine göre üretim ve tüketimde bulunmak üzere mübadele yapmalarıdır (Turan ve Işık, 2007: 39).

Kapitalizmde; firmalar kârlarını maksimum yapmanın peşinde, tüketiciler de alışverişlerinde paralarını en iyi şekilde değerlendirmenin peşindedir. İşçiler ise belli bir işte çalışmanın bedeli olarak elde ettikleri ücretlerini maksimize etmenin peşindedirler. Hangi tarafta olursa olsun, bireyler kendi ekonomik seçimlerini yapmaları konusunda serbesttirler. Tüketiciler gelirleriyle neyi satın alacakları konusunda, işçiler de nerede ve ne kadar çalışacakları konusunda serbesttirler. Firmalar da neyi üretecekleri, neyi ne kadar satacakları ve hangi üretim yöntemlerini kullanacakları konusunda serbesttirler. Serbest piyasada Firma ve hane halklarının arz ve talep kararları birbirlerine fiyatlar üzerindeki etkileri yoluyla

aktarılır. Arz ve talepteki değişimlere fiyat mekanizması ile dengelenir. Fiyat mekanizmasına göre bir mal veya faktöre olan talep artar ise o mal veya faktörün fiyatı artar, tam tersi de söz konusudur. Kapitalizmde fiyat mekanizmasının otomatik işliyor olması onun en önemli artlarından biridir. Fiyat mekanizmasıyla ekonomi değişen arz ve talep koşullarına hemen cevap verebilir. Piyasalarda rekabet derecesi yüksek olması önemlidir. Çünkü rekabet yüksekse kimsenin büyük gücü yoktur anlamına gelmektedir. Serbest piyasada yüksek rekabet ortamı sağlanmış ise bu durum fiyatların düşmesine ve bu da firmaların daha etkin çalışmalarına sebep olur. Etkin çalışan firmalar üretim faktörlerini daha etkin birleştirirler olarak daha fazla kâr elde ederler. İşçiler daha etkin çalıştıkları ölçüde iş güvencesi daha sağlam ve ücretleri de daha yüksek olur. Tüketiciler neyi alacakları konusunda daha dikkatli oldukları ölçüde paralarını daha iyi değerlendirmiş olurlar. Böylece rekabetçi piyasalarda alım ve satım yaparak kendi çıkarlarının peşinde koşan insanlar ülkenin kaynaklarının tüketici istekleri doğrultusunda etkin kullanımını özendirerek temel ekonomik sorun olan kıtlığın en aza indirilmesine yardımcı olurlar (Sloman, 2003: 27). Sistemin işleyişi birbirinden habersiz tarafların kendi faydalarını maksimize etme gayretleri sonucunda spontane olarak gerçekleşmekte, herhangi bir kontrolün varlığına ihtiyaç duymamaktadır. Hatta müdahalelerin zararlı olduğunu ve bu sebeple devletin yetkilerinin en aza indirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

4. Kolektivist İktisadi Sistem – Sosyalizm

Liberal düşüncenin aksine kolektivist düşünce altyapısı binlerce yıllık bir geçmişe sahiptir. Kuramsal olarak sosyalist düşünceler daha ilk çağlarda Yunan filozoflarının eserlerinde görülmektedir. Eflatun “Cumhuriyet” adlı eserinde sosyalist modele yer vermektedir. Eflatun’un öngördüğü ideal devlette, toplum işçiler, bekçiler ve yöneticiler olarak üçe ayrılmakta, üretime toplumdaki herkes katılmaktadır (Turanlı, 1988: 125-126). Thomas More’un ‘Ütopya’ adlı yapıtında, toplumun bütün fertlerinin üretime günde altı saat çalışma ile katılacakları ve üretimden sadece ihtiyaçları kadar alacakları belirtilmiştir. Paranın olmadığı, özel mülkiyetin reddedildiği ütopya devlet toplum adına ekonomiyi kontrol etmektedir (More, 1997: 75). Tommaso Campanella’nın ‘Güneş Devleti’ isimli eserinde ise yine her şey toplumdur, ortaktır. Toplumda bütün fertler günde dört saat çalışarak üretime katılırlar ve bunun karşılığında ihtiyaçları kadarını yönetimden almaktadırlar (Campanella, 1623: 13).

Sosyalizme dair bu düşüncelerin iktisadi alanda şekillenmesi özellikle bitmekte olan 18. yüzyıldaki Büyük Fransız Devrimi, aydınlanma ve İngiltere’de buhar makinası ve dokuma makinelerinin icadı ile başlayan sanayi devrimiyle olmuştur. Diğer bir ifade ile kapitalizmin ortaya çıkma ve gelişme süreci kolektivist düşüncenin sistem halinde sosyalizm olarak ortaya çıkmasına neden olmuş, modern sosyalizmin tinsel, politik, sosyal ve iktisadî koşullarının şekillenmesi süreci böylece başlamıştır (Brie and Spehr, 2009: 7).

Öncül sosyalist düşünürlerden (ütöpik sosyalistler) öne çıkan Platon, Thomas Moore, Rabelais, Campanella, Bergerac ve J.J. Rousseau gibi hayal ettikleri dünyada ideal devlet ve topluma dair iktisadi görüşler oluşturmuşlardır. Bu görüşlerin merkezinde toplumsal-ortak mülkiyet yapısı ve sınıfsız bir toplum yer almıştır. Anılan düşünürleri takip eden süreçte ve özellikle kapitalizmin ortaya çıkması ve kapitalizme duyulan tepkiler çerçevesinde Sismonde de Sismondi, Saint-Simon, R. Owen, C. Fourier, L. Blanc ve P. J. Proudhon gibi düşünürler ortaya çıkmış Marks öncesi sosyalist düşüncüyü oluşturmuşlardır.

Karl Marks ise kendisinden önceki sosyalist düşünürlerin fikirlerini (Marks’a göre ütöpik – hayalci sosyalistlerin görüşlerini) bilimsel bir şekilde ele almış, özgünlük kazandırmış ve kendi ispat mekanizması ile bir noktaya getirmiştir. Kapitalist sistemin sonuçlarını özellikle sınıf merkezinde ele almış, döneminin başta gelir dağılımı olmak üzere (Ör. 1880lerde İngiltere’de milli hasılanın %43’ü sadece dört bin aileye gitmektedir (Sennett, 2006: 16)) ekonomik sorunlarının müsebbibi olarak kapitalizmi ve kapitalist işleyişi işaret etmiştir.

Marks düşünce sistemini temelde diyalektik felsefe, materyalist felsefe ve eylem felsefesi (praxis) üzerine bina etmiştir. Materyalist (maddeci) felsefeyi; felsefi maddecilikten tarihi maddeciliğe geçiş, tarihi maddecilik ve sınıf çatışması olarak kademelendirmiştir. Düşünce yapısının sonucunda Marx’a göre emeği yeren sistem olan kapitalizm çökecek ve yerini emeğin yücelten bir sisteme yani sosyalizme bırakacaktır (Kazgan, 2011: 296-300).

Karl Marks, sosyalizmin doktriner anlamda sistem halini almasını sağlamış böylece sistemler çatışması başlamıştır. Marks’tan sonra dünyada iki sistemin varlığından ve çatışmasından bahsedilir olmuştur (Galbraith, 2009: 122). Karl Marks, en yakın arkadaşı olan Friedrich Engels ile birlikte şekillendirdiği düşünceleri hemen hemen her dile çevrilmiş ve tüm dünyada oldukça geniş yankı uyandırmıştır (Whitehead, 1972: 190). Özellikle ikilinin kaleme aldığı ve “Avrupa’da bir hayalet kol geziyor – komünizm hayaleti...” diyerek başladıkları Komünist Manifesto’nun dünya tarihinin en önemli metinlerinden biri olduğu ve

geniş halk kitlelerini etkilediği düşünülürse Karl Marks ve Friedrich Engels'in dünya tarihine ve sosyalist düşünceye tesiri anlaşılmış olacaktır.

4.1. Tanım Olarak Sosyalizm

Ütopik ve bilimsel düşünürlerin fikirleriyle yoğrulan kolektivist düşünce nihayetinde sosyalizm adında bir sistem olarak ortaya çıkmıştır. Sözcük olarak 'sosyalizm', ilk olarak öncü sosyalist düşünürlerden olan R.Owen'in yayınladığı 'Cooperative Magazine' adlı dergide, 1827 yılının Kasım ayında geçmiş, liberal-kapitalist-bireyci eğilimlere karşı bir eleştiri-itiraz anlamlarında kullanılmıştır. Sonrasında da yine Owen ve taraftarlarınca yayınlanan 'The Poor Man's Guardian' adlı gazetede ekonomik sistem anlamında kullanılmıştır (Hamitoğulları, 1982: 543).

Sosyalizm kelimesi, Latince 'soci' (arkadaş) kelimesinden türetilerek 'social' (sosyal-toplumsal) şeklinde sığata, buradan da 'socialism' (sosyalizm-toplumculuk) şeklinde isim haline dönüşmüştür. Arapça merkezli medeniyetlerde ise 'iştirakiyyün' kelimesi ile yer bulmuştur (Küçükkalay, 2010: 343).

Tanım olarak sosyalizme bakıldığında farklı tanımlamalar öne çıkmaktadır. Bu tanımlardan bir bölümü özgürlük, eşitlik, iyilik ve yardımlaşma üzerine temellendirilmiş olarak ütopik sosyalist düşünürler tarafından ortaya atılmıştır. Ancak bilimsel olarak ele alındığında ortak noktanın, üretim araçlarında mülkiyetin ve karar merciinin merkezi otoritede olduğu ve bu otoritenin planları çerçevesinde iktisadi hayatın şekillendiği sistemdir.

Sosyalizm; ekonomik hayatın organizasyonu ve işleyişini, ekonomik ve siyasal iktidarı elinde tutan bir otorite tarafından planlanma ile yürütülmesini öngören ekonomik sistemdir (Hamitoğulları, 1984: 308). Öne çıkan kurumlar itibariyle sosyalizm; üretim araçlarının yani kapital malların devlete veya ona bağlı kamu kurumlarına, örneğin kooperatiflere ait olduğu, kişilerin ise ancak tüketim malları mülkiyetine sahip olabildiği, üretim araçlarına sahip olan otoritenin de iktisadi faaliyetleri merkezi bir plan çerçevesinde yönettiği sistemdir (Kuyucuklu, 1995: 16).

4.2. Sosyalizmin Kurumları

Kapitalist sistemdeki özel mülkiyet ve veraset hakkı kurumu, sözleşme serbestliği kurumu, girişim ve çalışma özgürlüğü kurumu ve serbest piyasa kurumu yerine sosyalizmde kolektivist mülkiyet kurumu ve merkezi planlama kurumu yer almaktadır.

Kolektivist mülkiyet kurumu sosyalist düşüncenin temelini oluşturmaktadır. Kolektif (sosyalist) mülkiyetten kastedilen; üretim araçlarının ve tüketim mallarının mülkiyetinin toplumun bütününe kolektif çıkarları doğrultusunda devlete atfedilmesidir (Bakırcı, 2004: 140). Kolektivist mülkiyet kurumu ve eşitlik düşüncesi kadar eskidir. Bu sebeple sosyalizmin zenginlik ve fakirlik fikirleriyle başladığı düşünülmektedir. İlk çağlardan bugüne sosyalist düşünürler mülkiyet kanununun müşterekliğinden ve genel menfaatlerden söz etmektedir (Turanlı, 1988: 125-126). Eflatun kolektivist mülkiyete dair ilk görüşleri ortaya atanlardandır. Ona göre özellikle yönetici sınıf için ortak mülkiyet söz konusu olmalıdır (Bocutoğlu, 2012: 9).

Mülkiyet; üretim araçlarında (bina, arazi, makine vb.) mülkiyet ve tüketim mallarında (elbise, yiyecek vb.) mülkiyet olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Pür teorik kolektivist (sosyalist) sistemde kişilerin ne üretim araçları mülkiyeti ne de tüketim malları mülkiyeti söz konusu değildir. Ancak özellikle tüketim mallarında mülkiyetindeki bu anlayış, Thomas More'da olduğu gibi sadece bir ütopyadan ibarettir. Nitekim sosyalizmin uygulandığı ülkelerde de tüketim malları üzerinde toplumsal mülkiyet uygulanmamıştır (Öçal ve diğerleri, 1997: 58-59). Üretim araçları mülkiyetinde ise özel mülkiyet kesinlikle söz konusu değildir. Sosyalizmde üretim toplu olarak devlet (meşru otorite) koordinatörlüğünde yapıldığı için üretim araçlarının mülkiyeti 'toplum adına' devlete aittir. Devlet burada toplumun menfaati doğrultusunda iktisadi faaliyetleri planlar ve yürütür. Üretim araçlarının toplum adına devlete ait olması ve devletin iktisadi faaliyetleri düzenlemesi-yönetmesi doğrultusunda toplumdaki bütün fertler üretime katılım gösterirler.

Sosyalizmin bir üst aşaması olarak ifade edilen 'komünizm' aşamasında kolektif mülkiyetin yerini ortak mülkiyete bırakacağı ifade edilmektedir. İnsanlar arasındaki farklılıkların minimize edileceğinin düşünüldüğü komünizm safhasında ortaya çıkması düşünülen ortak mülkiyet; kolektif mülkiyete benzemekle birlikte, herhangi bir bireyin toplumun herhangi bir kaynağı üzerinde, ayrıcalıklı konumda olmaması, her bireyin şeyleri sahiplenmesini ve üzerinde kontrol kurmasını eşit derecede olanaklı olan mülkiyet yapısını ifade etmektedir (Bakırcı, 2004: 140).

Kolektivist mülkiyet kurumundan sonra ikinci kurum merkezi planlama kurumudur. Sosyalist sistemde mülkiyetin devlete ait olması, toplumun tamamının üretime katılması ve devletin iktisadi faaliyetleri toplum yararına organize etmesi öngörülmektedir. Bu işin nasıl yapılacağı konusunda ise öne çıkan kurum merkezi planlama kurumudur.

Üretim araçlarının mülkiyetinin toplum adına devlete ait olması, devletin iktisadi faaliyetlerdeki görev ve yükümlülüklerinin artmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple merkeziyetçi sistemde devlet bu görev ve yükümlülüklerini yerine getirmek, ‘hangi malların, nasıl, ne kadar ve kimin için üretileceği’ sorusuna cevap bulmak adına çok detaylı istatistiki araştırmalar ve planlama yapar.

Pür sosyalist sistemde diğer bir ifade ile saf kumanda ekonomilerinde ekonomik sorunlar merkezi hükümet tarafından cevaplandırılır. Devlet işletmelerinin hükümet sahipliği ve merkezi planlamanın kombinasyonu vasıtasıyla hükümet ya doğrudan ya da dolaylı olarak hedeflerini, gelirleri ve fiyatları belirler ve uygular (Case et al., 2011: 39). Merkezi planlama kurulu tüm işleyişi araştırır, planlar ve devlet bu planları uygular, böylece ekonomik faaliyetler şekillenmiş olur.

4.3. Sosyalizmde Bölüşüm

Toplumcu mülkiyet anlayışı ve merkezi planlamanın olduğu sosyalist iktisadi sistemde, bölüşüm sorunu kapitalizmden oldukça farklı bir şekilde ele alınmaktadır. Kapitalist sistemde kaynakların dağılımı ve fiyatlandırılması vazifesini üstlenen piyasa mekanizması vardır. Ancak sosyalizmde piyasa mekanizması yerine merkezi planlama söz konusu olduğu için merkezi planlama kararları doğrultusunda bölüşüm sorunu ele alınmaktadır.

Sosyalizmde üretim faktörleri (toprak, emek, sermaye ve girişimci) tasnifi kapitalizmde olduğu kadar net değildir. Ayrım genellikle emek ve diğer gelirler (faiz, rant ve kâr) arasında yapılmaktadır. Çünkü sosyalist düşünce doğrultusunda; yegâne üretken faktör olarak emek temel alınır (Whitehead, 1972: 190), diğer faktörler üretken olmadıkları ve emeğin sömürülmesine hizmet ettikleri için tasvip edilmez ve bunların yerini devlet alır. Bütün sermaye ve toprak devlete aittir. Devlet ihtiyaç duyarsa bir şeye teşebbüs eder, duymazsa etmez. Böylece tek girişimcide devlettir.

Teorik olarak sosyalizmde bölüşüm belirtildiği gibi merkezi otorite tarafından belirlenmektedir. Ancak Marks’ın dahi sosyalizmin işleyişine dair, sadece sosyalizmin

kapitalizmden sonraki aşamayı teşkil ettiği iddiası dışında, bir teori ortaya koymamış olması (Savaş, 2000: 469), konunun detaylandırılabilmesi için uygulamadaki halinin incelenmesini gerektirmektedir. Bu sebeple sosyalizmde bölüşüm meselesi tahlillerinde genel olarak Sovyetler Birliği'ndeki uygulanan hali ele alınmaktadır.

Piyasa mekanizması ve fiyatlar sisteminin dışlandığı sosyalizmde ücretler merkezi planlamanın çalışmaları ve hedefleri doğrultusunda belirlenmektedir. Teorik modelde, oluşturulan hedef fonksiyonuyla belirlenen ücret politikası doğrultusunda ücret fonu oluşturulur ve bütün sektörlerde uygulanır. Buna paralel olarak Sovyetler Birliği'nde ücret, merkezi plan doğrultusunda belirlenmiştir. Bu planda ülke düzeyinde ücretin ne olacağı ve farklı ücretlerin ne düzeyde neye göre belirleneceği ücret fonu aracılığıyla belirtilmiştir.

Sosyalizmde ücretler ücret fonu başlığı altında merkezi olarak ele alınmıştır. Ücret fonu; parça ya da saate göre emeğin temel ücreti, ilave ve primler, ücretli izinler ve özel çalışmalara yapılan ödemeleri kapsamaktadır. Devletin iktisadi alandaki tüm girişimlerini ve kooperatiflerini kapsayan ücret fonunda temel ücret çalışanlara verilecek ücreti, primler düzenli olmayan teşvik edici ödemeleri, ücretli izinler çalışmama durumlarında yapılan ödemeleri ve özel ödemelerde spesifik çalışma alanlarına (danışma, ekspertiz vb.) yönelik ödemeleri kapsamaktadır. Bu ücretlerin merkez tarafından belirlenmesinde iki önemli değişken belirleyici olmaktadır. Bunlar; faaliyet kollarında çalışan işçi sayısı ve her faaliyet kolundaki ortalama ücret düzeyidir (Öçal, 1984: 350). Sosyalizmde usta işçiye, usta olmayan işçiden daha fazla verilir. Aynı şekilde yöneticiye, işçiden daha fazla verilir. Büyük müzisyene, ortalama bir müzisyenden daha fazla verilir. 400 kilo buğday üreten bir çiftçiye, 300 kilo üreten daha fazla; sekiz ton maden çıkartan bir madenciye, altı ton çıkartandan daha fazla ücret verilir. İnsanlara, yaptıkları işin nicelik ve niteliğine göre para ödenir (Huberman, 1984: 70).

Faiz bakımından gerek Sovyetler Birliği'nde gerekse de bugünkü sosyalist ülkelerde bankacılık kurumunun öyle veya böyle varlığını koruduğu görülmektedir. Sovyetler Birliği'nde bankalar temelde devlete aracı ve vasıta kurumlar şeklinde faaliyet göstermiştir. Devlet tarafından, devlete bağlı olan firmalara yönelik sağlanan sabit sermaye finansmanı için faiz ödenmemektedir. Faiz ise sadece kısa vadeli banka avansı mahiyetinde olan krediler için merkezi planlama doğrultusunda %1-2 gibi oranlardaydı, uzun vade de ise faiz oranı sıfırdır. Çünkü sosyalist düşünceye göre sermaye bedava olmak zorundadır (Öçal, 1984: 351).

Sovyetler Birliği'nde kâr ise yine merkezi planlamanın kontrolünde ortaya çıkmaktadır. Merkeziyetçi sistemde kâr; merkezi plan dâhilinde hesaplanmış ve gerçekleştirilen faaliyet sonucu ortaya çıkmış olan fazlalıktır. Plan dâhilinde hesaplanmış olan kâr, devlete bağlı olan firmaların hâsıladan; üretim maliyeti, sosyal sigorta payı ve verginin düşülmesiyle ortaya çıkmaktadır. Eğer plan isabetli ise planlanmış kâr elde edilmiş, isabetli değil ise de planlanmamış kâr ortaya çıkmış demektir. Bu ayrım firmaların başarılı mı başarısız mı olduklarının göstergesi olarak yer almakta, etkinlik göstergesi anlamına gelmektedir.

Görüldüğü üzere sosyalizmde faktör sahiplerinin gelirleri merkezi otorite tarafından toplum menfaatleri doğrultusunda belirlenmektedir. Kimin çok ürettiği, kimin çok hak ettiği ve kimin çok ihtiyaç duyduğundan ziyade toplumun menfaati ön planda tutulmaktadır. Bu doğrultuda merkezi otorite eşitlik vurgusu yaparak toplum menfaatine planlama doğrultusunda iktisadi hayatı organize etmektedir.

4.4. Sosyalizmin İşleyişi

Sosyalizm düşünce temelleri bakımından çok eskilere dayansa da doktriner anlamda uygulamaya konulması oldukça geç olmuştur. Uygulamaya konulduğu ülkelerde de farklılık göstermesine karşın genel olarak kurumları, yapısı ve işleyişi bakımından sosyalizmin, sosyalist düşünürlerin tasarladıkları ekonomik düzene yaklaştığı görülmüştür. Bu uygulamalarda üretim malları üzerinde hiçbir özel mülkiyet söz konusu olmaması ve dolayısıyla tek bir kapitalistin dahi olmayışı görülmüştür. Ücretler de emek piyasasında arz ve talep yarasınca dayatılmamış ve siyasi olarak belirlenmiştir (Hahnel, 2006: 127-128). Gerek teoride gerekse de uygulamada görüldüğü üzere sosyalist sistemin işleyişi kapitalizme nazaran oldukça basit bir süreçtir. Merkezi otorite milli hedefleri belirler ve bu hedeflere uygun planlamalar yapar ve uygun iktisadi politikaları uygular. Üretim araçları mülkiyeti tekel pozisyonundaki devlete aittir. Bu sebeple herkes topluma fayda sağlamak üzere çalışır.

Sosyalist sistemin öngörüsüne ve uygulamadaki durumuna göre; örneğin 'kumaş' para kazanmak için değil insanlara giysi sağlamak için üretilecektir. Diğer bir ifade ile bireysel kâr için bireysel çaba yerine, kolektif yarar için kolektif çaba söz konusudur. Böylece bolluk yaratma gücü, kâr yapma düşüncesiyle kısıllacağı yerde, herkese bol mal sağlamak için son sınırına kadar kullanılmış olacaktır. Bunun için yapılacak olan planlı üretimin, herkese, her zaman iş sağlayacağını bilmesi ile insanların içindeki ekonomik depresyon, işsizlik,

yoksulluk ve güvensizlik duygusu kaybolacak, bunun yerini beşikten mezara kadar ekonomik güven duygusu alacağı düşünülmektedir. Üretim araçları özel mülkiyeti olmadığı için toplumsal sınıf ayrımları olmayacak, kimse sömürülmeyecektir. Sistem içinde başarının ölçüsü, servetin miktarı yerine insanların giriştikleri işbirliğinin büyüklüğü olacak, kâr peşinde koşmanın kaçınılmaz sonu olan dış pazar avcılığından doğan emperyalist savaşlar son bulacaktır. Sosyalizmin kabullerine göre merkezi planlama kararları doğrultusunda bütün halkın kendileri için üretim yapacağı iddia edilmektedir (Huberman, 1984: 59).

Görüldüğü üzere sosyalizmde alışlageldik bakış açılarından özellikle üretim ve bölüşüm açısından oldukça farklı bir yaklaşım söz konusudur. Bireyin kendi çıkarının peşine gitmesi yerine toplumun belirli bir plan dahilinde bir yöne sevk ve idaresi söz konusudur. Kolektif yapı ve merkezi planlama toplumun geleceğini belirlemektedir.

Son olarak belirtmekte fayda vardır ki sosyalist düzen de kapitalizm için belirttiğimiz gibi "saf" (pür), "katışksız" biçimiyle ne dün ne de bugün hiç bir ülkede uygulanmamıştır. Bu düzeni ilk uygulamaya girişen -eski- Sovyetler Birliği ve öbür ülkeler, farklı ölçülerde de olsa çeşitli reformlara gitmişlerdir (Han, 2006: 50). Sosyalist düşüncenin sahip olduğu özgün bakış açısı ve özellikle kapitalizme dair eleştirilerinde sahip olduğu haklılık payı ile kendisine geniş uygulama alanı bulmuştur. Buna karşın uygulandığı ülkelerde insanların ihtiyaçlarını giderme sorunu yaşamış ve bugün büyük oranda tedavülden kaldırılmıştır. Ancak yine de iktisadi sistemler yelpazesinde önemli ve belirleyici bir konuma sahip olarak tüm dünyada taraftarları olan bir sistemdir.

Kapitalizmde iktisadi faaliyetleri yönlendiren sermayedir. Sosyalizmde ise bu vazifeyi merkezi otorite yerine getirmektedir. Yapısal olarak farklılık olmakla birlikte iki sistemde çatışma üzerinden iktisadi faaliyetleri şekillendirmektedir. Kapitalizmde bütün faktörler kendi içlerinde ve diğer faktörler arasında çatışma halinde iken, sosyalizmde emekçiler doğrudan devlet ile çatışma halindedir. İki sistemde kuvveti üstün tutan dünya görüşüne (kapitalizmde sermaye, sosyalizmde devlet) sahip olduğu için faktör gelirleri edilgen olarak tayin edilmekte, sömürü bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Kapitalizmde sömürü doğrudan getiri üzerinden kendini göstermekte iken sosyalizmde kabiliyet ve nitelik üzerinden ortaya çıkmakta, eşitlik ifadesi ile örtülmekte-kamufle edilmektedir. Hâlbuki Aristo'nun belirttiği üzere eşitlik adalet demek değildir. Bilakis eşit olmayanlar arasında eşitliği sağlamak ise adaletsizliktir (Bocutoğlu, 2012: 9).

5. Silm Sosyal Düşünce - Ortaklık Ekonomisi

İnsanlık tarihi boyunca insan ihtiyaçlarının artması ve değişmesi mevcut sosyal kurumların değişmesini, gelişmesini veya yenilerinin kurulmasını gerektirmiştir. Tarih, sosyal değişme ve gelişmelerin, medeniyetlerin kurulup yıkılmasıyla ortaya çıkmıştır. İnsanlar, medeniyetleri ve medeniyetlerin biçimini belirleyen sosyal kurumları dünya görüşlerine göre tesis etmişlerdir. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden bugüne kurulan medeniyetler temelde iki dünya görüşünden birine göre şekillenmiştir. Bu dünya görüşlerinden ilki “hakkı üstün tutan uzlaşmacı dünya görüşü”, diğeri ise “kuvveti üstün tutan çatışmacı dünya görüşü”dür. Hakkı üstün tutan uzlaşmacı dünya görüşüne silm (barışıklık, huzur) görüşü denilmektedir. İnsanlar arasında adalet ve hakkaniyet esaslarına göre yardımlaşma ve dayanışmanın tesis edilmesini içeren silm sosyal düşüncesi nihai hedef olarak nimet-külfet dengesini gözetmektedir. Bu hedef doğrultusunda silm sosyal düşüncesine göre toplulukları oluşturanlar çalışmaları ve sarf ettikleri gayretleri oranında sosyal hasıladan pay aldıkları gibi maliyetlere de katlanırlar. Sosyal gruplar arasında çatışma yoktur, bunun yerine iyilikte yardımlaşma ve yarış vardır (Ersoy, 1999: 12-13).

Kuvveti üstün tutanlar ise diğerlerini sömürmeyi, köleleştirmeyi meşru görmüşler, özellikle emeğin payının gasp edilerek emekçilerin ezilmelerini ve sömürülmelerini artırmışlardır. Hakkı üstün tutan görüş ise insanların çatışmacı bir tutum yerine dayanışmacı-uzlaşmacı bir şekilde bir araya gelip haklarını karşılıklı rıza ve irade ile belirlemek suretiyle yani hakkı üstün tutmak suretiyle yaşayabileceklerini ileri sürmüştür (Akdemir, 1992: 15).

Özellikle son üç yüzyılda kuvveti üstün tutan görüşün doğrultusunda ortaya çıkan iktisadi sistemler neticesinde insanlar mağdur olmuşlar, oluşturulan çatışma ortamında kendilerini koruma adına cephe tutmaya itilmişlerdir. Böylece önceleri köle ile efendi, serf ile senyör, emekçi ile burjuva şeklindeki ayırım daha derin ve örtük bir hale bürünerek işçi - işveren ilişkisine dönüşmüştür.

Silm sosyal yapılanma modeli fikri temellerine göre; insanlar fitri olarak iyinin, doğrunun, güzelin, faydalı ve adil olanın tarafıdır. Ortaklık ekonomisi, diğer sistemlerin öngördüğü gibi; “Homo homini lupus⁵ – İnsan insanın kurdudur”, “Anything that can go

⁵ “İnsan insanın kurdudur” anlamındaki “Homo homini lupus” ilkin Plautus tarafından ifade edilmiş sonrasında Thomas Hobbes tarafından günümüze kazandırılmıştır (Rossello, 2012:1). Bireyin çıkarı doğrultusundaki bencilliğini, açgözlülüğünü, kıskançlığını ve menfaatperestliğini ifade eden bir tanımlamadır (Novak, 2006: 186)

wrong, will go wrong⁶- Yanlış gidebilen her şey yanlış gider, yanlış gidecektir” veya “Bellum omnium contra omnes⁷ – Herkesin herkesle savaşı” ve benzeri anlayışları, diğer ifade ile korku üzerine bina edilen anlayışları reddetmektedir. Bunun yerine insanların adil ve uygun şartlar altında faydalı işlerde gönüllü olarak bulunacağını, zararlı ve kötü işlerden uzak duracağını iddia etmektedir. Böylece insanların işbirliği ve dayanışma yaparak iktisadi sorunları kolaylıkla aşabileceğini ifade etmektedir. Ortalık ekonomisi yaklaşımı günümüz sorunlarına da sistematik sorunların kaynaklık ettiğini eğer sistematik bir çözüm üretilebilirse insanların çok kolay bir şekilde uyum içinde çalışabileceğini iddia etmektedir.

Tarih boyunca insanların, normal durumlarda, ihtiyaçlarını giderme konusunda işbirliği ve dayanışmaya gittiği, karşılaştıkları sorunları bir arada giderdikleri ve ihtiyaçlarını birlikte temin ettikleri görülmektedir. Özellikle ilk dönemlerde ihtiyaçların ortak temini ve kaynakların ortak tasarrufu oldukça yaygındır. Sonrasında pazar ve piyasa anlayışının yerleşmesi, pazara yönelik meta üretiminin başlaması ile birlikte sınıf ayrımının belirginleştiği ve üretim faktörlerinin çeşitlenmeye başladığı görülmektedir. Bu çeşitlenme zaman içinde işbirliği anlayışının başkası hesabına çalışma anlayışına evrilmesi ile günümüze kadar gelmiştir.

Tarihsel gelişimi kendi yaklaşımı ile mülkiyet, üretim ve bölüşüm açısından inceleyen Ortaklık Ekonomisi; iktisadi gelişme evrelerini tüketim mallarında mülkiyet devri, üretim araçlarında mülkiyet devri, mal mübadelesi devri ve emek mübadelesi devri olarak sınıflandırmakta, gelinecek son evreninde ortaklık evresi olacağını ifade etmektedir.

Tam ortaklık yapısının olduğu ve toplayıcılık ve avcılık aşamalarından oluşan tüketim mallarında mülkiyet devri iktisat tarihi düşünürlerinden Bucher’in ev ekonomisi, B. Hildebrand’ın tabii ekonomi, W.W. Rostow’un geleneksel toplum ve Karl Marks’ın ilkel komün olarak sınıflandırdığı devirdir. Baskın ortaklığın gözlemlendiği üretim araçlarında mülkiyet devri ise F. List’in çobanlık ve çiftçilik olarak ifade ettiği döneme tekabül etmektedir. Ortaklık yapısının gittikçe zayıfladığı -başkası hesabına çalışmanın yaygınlaştığı- zayıf ortaklık dönemi mal mübadelesi devridir. Bu devir diğer düşünürlerde örneğin; K. Bücher’de Şehir ekonomisi ve milli ekonomi, B. Hildebrand’da para ekonomisi, Karl Marks’ta ise feodalizm olarak ifade edilmektedir. Mal mübadelesi olarak ifade edilen zayıf

⁶ “Yanlış gidebilen her şey yanlış gider” ifadesi Murphy Kanunu olarak geçmektedir. Buna göre herhangi bir şey başıboş bırakıldığında olması arzulananın ziyade olması istenmeyene – yanlışla yönelimlidir, gidecektir (Novak, 1982: 75)

⁷ “Herkesin herkesle savaşı” söylemi eski Yunan medeniyetinden günümüze kadar uzanan ve toplumların sürekli olarak bir çeşit savaş-çatışma içinde olmasına işaret eden bir söylemdir (Nietzsche, 2007: 170).

ortaklık dönemini takiben ortaya çıkan emek mübadelesi dönemi ortaklık yapısının sıfır olduğu, yani üretim sürecinde tekeli (siyasi tekel olarak sosyalizm, sermaye tekeli olarak kapitalizm) yapının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu gelişme seyrinin sonucunda üretime katılanların üretimden katkıları nispetinde pay alacakları adalet ve hakkaniyet merkezindeki ortaklık evresine geçileceği, ortaklık ekonomisinin uygulamaya konulacağı düşünülmektedir.

Ortaklık ekonomisi mevcut sistemlerin sorununun, Ricardo'nun da belirttiği üzere, servetin nedenleri üzerinde yoğunlaşmak ve esas meseleyi yani bölüşüm ilişkilerini göz ardı etmek olduğunu ifade etmektedir. Ortaklık ekonomisi hakkı üstün tutan silm düşüncesiyle, üretime katılan faktörler arasında bölüşümün adalet ve hakkaniyet merkezinde uyum ve koordinasyon ile sağlanmasını, böylece gelişmenin daha kolay ve hızlı gerçekleşeceğini ifade ederek, çatışma yerine dayanışmayı esas alan yapısı nedeniyle iktisadi sorunlara kalıcı cevap verebileceği iddia etmektedir.

5.1. Tanım Olarak Ortaklık Ekonomisi

Ortaklık ekonomisi⁸: toplulukları oluşturan bireyler ve sosyal grupların ihtiyaçlarını karşılamak için kendi istekleriyle işbirliği yapmalarını ve aralarındaki dayanışmayı, ortak iradelerinin ürünü olan serbest anlaşmalarla düzenlemelerini içeren bir ekonomik sistemdir (Ersoy, 1986: 129). Sistem, üretim süreci sonucunda ortaya çıkan fazlalığın üretime katılan faktör sahipleri arasında, serbest sözleşmeye dayalı bir şekilde paylaştırılmasını temel almaktadır.

Ortaklık ekonomisi sisteminde; sistemin kendine özgü tanımları ile çerçevesi belirlenen üretim faktörleri, üretim süreci sonucunda ortaya çıkan hâsıladan paylarını sözleşmeleri nispetinde (yüzdeler olarak) almaktadırlar. Zarar söz konusu olması durumunda faktör sahiplerinin gelirleri yine sözleşme üzerinden belirlendiği şekilde düşmektedir. Böylece üretime başlanmadan kâr ve zarar paylaşımı sözleşme ile tayin edilir. Bu durumda faktör sahiplerinin üretim sürecinde kâr ve zarar paylaşımı söz konusu olduğu için, sorumluluk üstlendiği ve aktif katılım göstermek durumunda oldukları belirtilir. Çünkü belirtildiği üzere bu sistemde faktör sahiplerinin getirisi kâr durumunda artarken zarar durumunda düşme göstermektedir.

⁸ Belirtmekte fayda vardır ki bu bölümde Ortaklık Ekonomisi üzerine Türkiye'de ilk çalışmaları yapan Prof. Dr. Arif ERSOY'un 1986 yılında yazmış olduğu İktisadi Müessesleşme Tarihi isimli kitabından oldukça istifade edilmiş, kitap çerçeve ve muhteva açısından temel alınmıştır.

Sosyalist iktisadi sistemde, üretimin sorumlusu ve planlayıcısı devlet-kumanda heyeti-planlama heyetidir. Emek sahipleri üretimin riskini bütünüyle bu üst yapıya yani siyasi tekele devretmiş durumdadır. Bu yapı gereği emek sahipleri sadece üzerlerine düşen ödevleri-görevleri yerine getirmekte, yenilikler ve üstün performans gösterme çabası içine girmemektedir. Bunun sonucunda da sosyalist sistem üretkenliği sağlayamama sorunu ile karşılaşmış, uygulandığı ülkelerde ihtiyaçları karşılamada sorunlar yaşamıştır. Kapitalist ekonomide ise üretim sürecini yöneten ve kâr ve zararı üstlenen kapitalist-girişimcidir. Faktör sahipleri, üretime yönelik olarak kapitalistin kullanımına sundukları faktörler karşılığında ücret, faiz ve rant gelirleri elde ederlerken, kapitalistin zarar etmesi durumunda tüm faktör sahipleri (getirileri riske girdiği için) dolaylı olarak zarar görmektedir.

Ortaklık ekonomisinde ise üretim sürecinin sahibi ve yöneticisi ne tek başına siyasi tekel (sosyalist planlama heyeti) ne de kapitalist tekeldir. Üretim süreci bir bütün halinde üretime katkıda bulunan faktör sahiplerinin üstleneceği ve sonuçlarına katlanacağı bir süreçtir. Bu şekilde ortaklık ekonomisinde üretim çok boyutlu katılım ile gerçekleşmektedir. Üretim kararları sadece bir merkezin kararları olmaktan sıyrılarak üretime katılan bütün faktörlerin desteği ile alınmış olmaktadır. Bu çerçevede ortaklık ekonomisi; üretim sürecinin başlangıcında, üretime yönelik kararların faktör sahipleri tarafından karşılıklı rıza ve irade ile alındığı, üretim süreci sonucunda da fazlalığın veya zararın üretime katılan faktörler arasında sözleşmeye binaen paylaşıldığı bir ekonomik sistem olarak tanımlanmaktadır.

Ortaklık ekonomisine dair çalışmalar farklı coğrafyalarda birçok bilim insanı tarafından yürütülmektedir. Ortaklık ekonomisine dair öncül çalışmalardan biri Harvard Üniversitesi öğretim üyesi Martin L. Weitzman'ın 1984 yılında yayınlamış olduğu "The Share Economy – Conquering Stagflation (Ortaklık Ekonomisi – Stagflasyonun Fethi)" isimli kitabıdır. Weitzman kitabına 'daha iyi bir yol var' başlığı ile başlamış, ortaklık ekonomisi modeline dair önemli bir eser ortaya koymuştur. Weitzman, özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında kendisini hissettiren stagflasyona karşı ortaya attığı önerisinde üretim faktörlerinden sadece ücretleri ele almış, stagflasyondan çıkışın işgücü ücretlendirme şeklinde değişiklik yapılması ile mümkün olacağını, stagflasyonla mücadelede makro önlemler yerine mikro açılımlar gerektiğini ifade etmiştir. Weitzman, işçilere sadece ücret ödemenin yerine onlara ortaklık verilmesi durumunda bu durumun işsizlik oranını azaltacağını ve üretimi arttıracığını, yani bu durumdan hem firmaların hem de toplumun kârlı çıkacağını General Motors firması örneği üzerinden anlatmıştır (Weitzman, 1984: 1-5).

Weitzman ortaklık ekonomisi önerisinin mikroekonomi açısından yapacağı katkının yanında makroekonomik açıdan da faydalı olacağını belirtmiştir. Weitzman; “ekonomideki işsizlik ve enflasyon gibi sorunları gidermek için yapılan müdahalelerin dengesizliği körüklediğini, piyasa benzeri bir yapı ile daha yumuşak müdahaleler yapılarak bu sorunların kolaylıkla giderilebileceğini, getiri paylaşımı – ortaklık – yapısının yaygınlaşması ile bu müdahalelerin aşağı yukarı otomatikleşmiş bir şekilde zarar vermeden gerçekleşeceğini, böylece şokların atlatılabileceğini” (Weitzman, 1985: 41-42) belirtmiştir.

Weitzman’ın düşünceleri üzerine birçok araştırma yapılmış, Yale üniversitesinde “The Share Economy Symposium – Ortaklık Ekonomisi Sempozyumu” düzenlenmiştir. Ayrıca Amerikan Ulusal Ekonomik Araştırmalar Bürosu adına analiz yapan Prof. Russell Cooper, “ortaklık ekonomisinin eksik noktalarının varlığıyla birlikte tutarlılığının olduğunu, diğer sektörlere pozitif dışsallık sağlayacağını” (Cooper, 1985: 30) matematiksel izahlar doğrultusunda belirtmiştir. Bir diğer matematiksel analiz ise Stirling Üniversitesi’nden R.A. Hart tarafından yapılmış ve sonuç olarak “ücretlerde kâr paylaşımının işgücünün sabit maliyetinin ayrıca dikkate alınması koşulu ile ölçek etkisinin ikame etkisini domine edeceğini ve istihdamda net artışın gözlemlenebileceğini” (Hart, 1990: 13-14) ifade etmiştir. ‘Ortaklık Ekonomisi Stagflasyonu Yenebilir mi?’ diye soran William Nordhaus ise yine yapmış olduğu detaylı matematiksel izahta “sabit ücret uygulamasından ortaklık yapısına geçişin kapitalist ekonomide büyük bir dönüşüm meydana getirmesinin pek olası olmadığını” (Nordhaus, 1988: 216) ifade etmiştir.

Prof. Dr. Arif Ersoy ise Weitzman’dan bağımsız şekilde ortaklık yapısını tarihsel gelişiminden itibaren ele almış ve üretim faktörlerini yeniden tanımlayarak ortaklık mekanizmasını bütün faktörlere uygulamış, mevcut sistemlerden ortaklık ekonomisine geçişin nasıl sağlanacağına dair koşulları belirtmiştir. Böylece A. Ersoy’un, çok daha kapsamlı ve etken bir model oluşturduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

5.2. Ortaklık Ekonomisinin Kurumları

Ortaklık ekonomisi kurumları itibariyle kapitalizme ve sosyalizme benzerlik göstermektedir. Ancak bu benzerlik ortaklık ekonomisinin karma ekonomik yapı olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü gerek tanım, gerek işleyiş gerekse de sonuç bakımından mevcut iktisadi sistemlerden temelden sonuca kadar farklıdır.

Ortaklık ekonomisi; özel mülkiyeti imar şartı ile, sözleşme serbestliğini insan hakları ile, girişim ve çalışma hürriyetini faydalı ve meşru işler kapsamında ve serbest piyasayı da spekülasyondan (vurgunculuk) arındırılma ve rekabetin devamlılığı kaydı ile kabul etmektedir. Bu kurumlarının yanı sıra ortaklık ekonomisi planlama kurulunu makro hedefler belirleme ve para piyasalarının işleyişinde olmak kaydı ile kurum olarak kabul etmektedir.

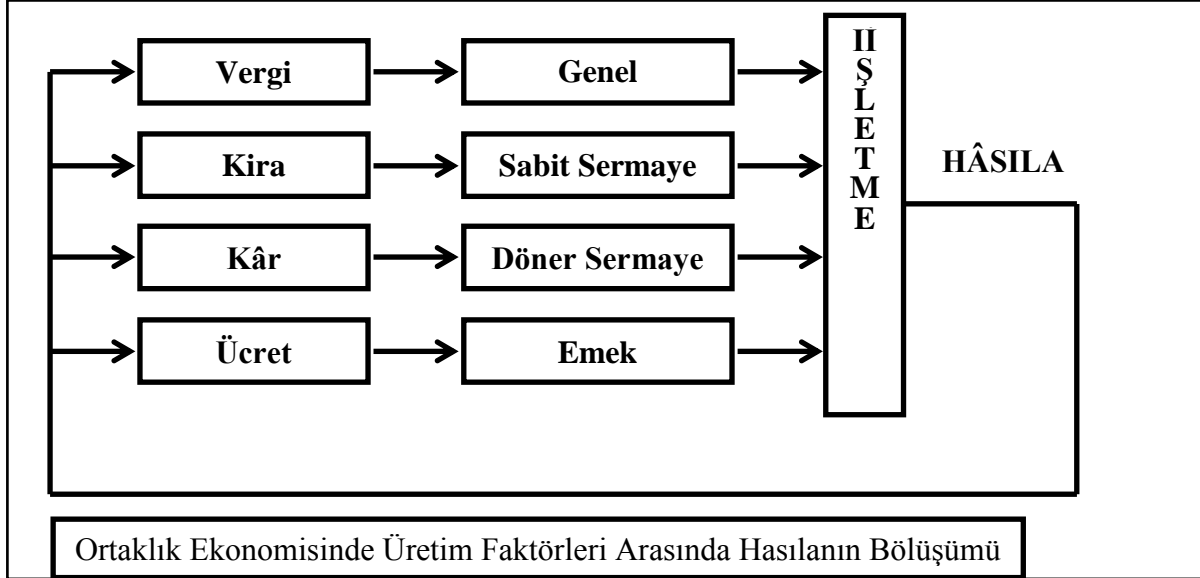
Ortaklık ekonomisinde iktisadi faaliyetleri düzenleyen temel kuruluşlar; üniversiteler, sivil iktisadi kuruluşlar, borsa ve devlettir. Kapitalist sistemde sistemin belirleyicisinin sermaye, sosyalizmde de merkezi planlamanın olduğu belirtilmiştir. Ortaklık ekonomisinde ise bu vazife bütün faktörlere paylaştırılmaktadır. Üniversiteler bireylerin ve firmaların iktisadi faaliyetlerinde aktif olarak yer almakta ve temel yönlendirici ve aydınlatıcı olarak kabul edilmektedir. Sivil iktisadi kuruluşlar, muamele - işlem, muhasebe, muhafaza, hukuki danışmanlık - avukatlık, kredi ve kefalet, tanıştırma ve bilgi sağlama, tanıtma ve pazarlama, hakemlik, kalite geliştirme ve denetleme, sosyal yardımlaşma ve benzeri hizmetleri firmalara sağlamakta ve böylece maliyetleri en aza indirmede – rekabet ortamını sağlamada – işlev görmektedir. Serbest piyasa mekanizmasının kabul edildiği ortaklık ekonomisinde sistemin kalbi pozisyonundaki borsa ise toprak senetleri, tüketim malları senetleri, inşaat malzemeleri senetleri ve altın senetlerinin alınıp satıldığı mal piyasası, para ve kredi piyasası, emek piyasası ve sermaye piyasasından oluşmaktadır. Bu piyasalarda iktisadi faaliyetlerin şeffaf bir şekilde işleyeceği öngörülmektedir. Ortaklık ekonomisinde devlet ise hakem rolünü üstlenmekte, faktör sahipleri arasındaki ilişkinin adil bir şekilde gerçekleşmesini sağlamakla vazifelendirilmiştir (Ersoy, 1986: 132-136).

5.3. Ortaklık Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Bölüşüm

İktisadi sistem, birçok farklı tanımlaması olmakla birlikte her şeyden önce bir üretim ve gelir dağılımı yöntemi olarak ifade edilebilmekte, hangi mal ve hizmetler, hangi yöntemle, kimin için üretilecek sorusuna en iyi cevabı aramaktadır (Öçal ve diğerleri, 1997: 43). Özellikle “üretilecek mal ve hizmetler kimler için üretilecek?” sorusu sistemlerin farklılaşmasını sağlamaktadır. Bir sistem önerisi olarak ortaklık ekonomisi de mevcut sistemlerdeki krizin üretim faktörlerinin tanımlanmasındaki eksiklik ve yanlışlıklardan olduğunu ifade ederek, kendi kurumsal yapısı doğrultusunda üretim faktörlerini tanımlamakta, böylece bölüşüm meselesine köklü bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Ortaklık ekonomisi tanımlamasıyla üretim faktörleri ve bu faktörlerin gelirleri aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 1: Ortaklık Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Gelirleri

Burada üretim faktörlerinin, hâsıladan ne kadar pay alacakları, işin niteliğine göre sözleşmelerde belirtilecektir, üretimin artmasına bağlı olarak tarafların payı artacak, azalmasıyla da düşecektir, ürettiği malın iktisadi önemine ve devlete verdiği vergi oranına göre teşebbüsler kredi alacaklardır (Ersoy, 1986: 137).

Şekilden anlaşılacağı üzere Ortaklık Ekonomisinde tanımlanan üretim faktörleri klasik iktisat düşünürlerinin tanımladıkları ve sonrasındaki düşünürlerin takip ettikleri üretim faktörlerinden farklıdır. Klasik iktisat düşünürleri üretim faktörlerini ilk bölümde ele aldığımız şekilde; emek, sermaye, tabiat ve müteşebbis olarak ele almışlardır. Yine hatırlanacağı üzere bu faktör sahiplerinin elde edecekleri gelirleri de sırasıyla ücret, faiz, rant ve kâr olarak belirtmişlerdi. Ortaklık Ekonomisinde ise üretim faktörleri Genel Hizmetleri yerine getiren müessese (genel anlamda Devlet), Sabit Sermaye, Döner Sermaye ve Emek'ten oluşmaktadır. Sırasıyla bu faktörlerin gelirleri ise Vergi, Kira, Kâr ve Ücrettir.

5.3.1. Genel Hizmetler ve Vergi

Topluluğun temel ihtiyaçlarını giderme ve iktisadi yaşamını düzenleme vazifesi, geniş anlamda devlet olarak ifade edilen, meşru idare tarafından üstlenilmektedir. Devlet, muhatabı olan vatandaşlarının ihtiyaçlarını (asayiş, altyapı, sağlık vb. kamusal mal ve hizmetler) giderme doğrultusunda üretime katılmaktadır. Bu katılımının sonucunda verdiği hizmete

karşılık olarak vergi geliri elde etmektedir. Devlet eğer herhangi bir üretim sürecine ilave bir katkıda bulunursa anlaşma doğrultusunda daha yüksek vergi talep etme hakkına sahiptir. Bunun tersi yani vazifelerini yerine getirememesi durumu olursa da zayıflama doğrultusunda vergi alacağından indirimine gitmesi veya zararı üstlenmesi söz konusudur.

Ortaklık ekonomisinde devlet makro anlamda bir ortaklıktır. Bütün vatandaşlar devletin tabii ortağı olarak devlete kendilerine hizmet etmesi için vergi ve yetki vermektedir. Ayrıca devlette vatandaşlarına-ortaklarına iktisadi faaliyetlerde yaptıkları katkının önemi ve devlete verdiği vergi oranı nispetinde kredi sağlamaktadır. Diğer ifade ile devlet aynı zamanda büyük bir banka misali vatandaşların üretken ve reel faaliyetlerde kullanabileceği kredileri sağlayan kurumdur. Buradan hareketle Ortaklık ekonomisinde kredi ilişkilerinin devlet tarafından gerçekleştirildiği yani faiz merkezli bankaların revize olarak yatırım ve katılım merkezli hale geleceklere ifade edilmektedir.

Klasik düşünürlerin ortaya koydukları üretim faktörlerinde devlet yer almamaktadır. Bu durum uygulamada sorunların çıkmasına sebep olmaktadır. İktisadi hayatın sabit gerçeklerinden biri olması sebebiyle devletin üretim faktörleri arasında yer alması gerekmektedir. Devletin elde edeceği vergi geliri, devletin kamusal hizmetleri yüklenmesi karşılığında alacağı temel vergi oranı ile sözleşmeye bağlı kalmak kaydıyla isteğe bağlı olarak yaptığı ilave katkının doğurduğu pay olarak iki aşamadan oluşmaktadır. Diğer bir ifade ile biri sabit temel vergi diğeri isteğe bağlı değişken vergi olmak üzere iki çeşit vergi söz konusudur.

5.3.2. Sabit Sermaye ve Kira

Sabit sermaye; bina, arsa, makine gibi işletme aktifinde bulunan üretim süreci sonunda şekil değiştirmeden kalan sermaye türüdür. Sabit sermaye sahipleri üretime mevcut sabit sermayeleri kadarıyla üretime katılırlar ve bunun karşılığında kira geliri elde ederler. Bu kira geliri hâsıla ile orantılı olacak, sabit olmayacaktır (Ersoy, 1986: 137). Dolayısıyla sabit sermayeyi üretim sürecinde kullanan firmaların gelirinin artması durumunda sabit sermaye sahibinin kira geliri artacaktır. Bu durumun tam tersi de söz konusudur. Yani işletmenin iş yap(a)maması durumunda sabit sermayenin getirisi olan kira ona göre düşecektir.

Kira düzeyi ve şartlara göre sabit sermayenin payı, üretim sürecine katılan diğer kesimler ile sabit sermaye sahipleri arasında yapılacak olan anlaşma doğrultusunda belirlenecektir.

5.3.3. Döner Sermaye ve Kâr

Döner sermaye; üretim sürecinde kullanılan ve sürecin sonunda şekil değiştirerek üretime doğrudan katkıda bulunan sermaye çeşididir. Üretime şekil değiştirerek katkıda bulunması sebebiyle üretimden doğan riskin büyük kısmını ‘döner sermaye’ üstlenmektedir. Ortaklık ekonomisinde üretim sürecine doğrudan katkıda bulunan ve riski üstlenen döner sermaye bu katkısının karşılığında kâr geliri elde etmektedir. Üstlenilen risk doğrultusunda elde edilen kazanç arttıkça döner sermaye sahiplerinin “kâr” geliri artacak, gelir düştükçe de azalacaktır (Ersoy, 1986: 137).

5.3.4. İşçiler ve Ücret

İşçilerin ücret gelirleri emek piyasasının işleyişi doğrultusunda şekillenecektir. İşçiler de ücretlerini, hâsılanın artışına bağlı olarak artan ve azalan bir oranda alacaklardır. Hâsılanın düşmesine bağlı olarak, işçinin ücreti asgari ücret düzeyinin altına düşünce, işçi, sosyal dayanışma fonundan ücreti asgari ücrete tamamlayacak kadar yardım alacaktır. Böylece firma üretim yapmadığı zaman sabit masraflar en aza indirilmiş olacak; üretim arttırıldığı oranda da üretim faktörlerinin payı yükselecektir (Ersoy, 1986: 137-138).

Günümüzdeki koşullardan da bilindiği üzere bir işçinin aç kalma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu bir ortamda serbest pazarlık şartları oluşmayacaktır. Bu sebeple işgücü piyasasının sağlıklı işleyebilmesi için devlet herkesin yaşamasında gerekli olan temel şartları sağlayacak, garanti edecektir. İşsizlik sigortası, dayanışma ortaklıkları vb. yollar ile işçiye yaşamını devam ettirebilme imkânı tanıyacak, böylece emek piyasasında serbest antlaşmalar yapılabilecektir. Diğer taraftan iktisadi girdi olması sebebiyle emeğe kredi verilecek ve bu sistem geliştirilerek serbest anlaşma sistemi tamamen kurulmuş olacaktır. İşverene kredi çalıştıracığı işçi sayısına göre verilecek ve böylece emek serbest pazarlık ortamına tam anlamıyla kavuşmuş olacaktır (Akdemir, 1990: 140).

Yukarıdaki şekilde üretimin dağılımında girişimciye yer verilmemiştir. Çünkü girişimci, eğer devlet ise vergi almakta, sabit sermaye sahibi ise kira, döner sermaye sahibiyse kârdan pay almaktadır. Şayet yalnız emeği ve zihinsel gücüyle üretime katılmakta ise ücret olarak ayrılan hâsıladan pay alacaktır (Ersoy, 1986: 138). Klasik okulda girişimci üretime yönetici olarak katılan ve riski üstlenen kişi olarak ifade edilmiş, ayrı bir faktör olarak ele alınmıştır. Ortaklık ekonomisinde ise üretimin riski bütün faktörlere dağılmaktadır. Yönetim açısından ise özellikle son yıllarda yönetimin ayrı ve çok önemli bir faktör olarak ortaya

çıkacağı, iktisadi faaliyetlerde çok önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu sebeple sistemin özüne aykırı olmayacak şekilde müteşebbisin getirisinin üslendiği yönetim yükü nispetinde ücret (veya diğer gelirler) + hisse karşılığı olacağı ifade edilebilir.

Üretimin paylaşılmasının, belirtildiği gibi, tarafların tamamen serbest iradeleriyle yaptıkları anlaşmalarla düzenleneceği öngörülmektedir. Böylece üretim sonucu ortaya çıkan fazlalık üretime katılanlar arasında anlaşma doğrultusunda paylaşılacak, her faktör sahibi rıza ve iradesi ile kabul ettiği oranda kârı veya zarar durumunda zararı alacaktır.

5.4. Ortaklık Ekonomisinin İşleyişi

Ortaklık Ekonomisinde gelir bölüşümü, üretimde sürece katılan bütün faktörlerin risk ve getiri ortaklığı ile belirlenmektedir. Böylece üretim sonucu olumsuz bir durumun ortaya çıkması durumunda risk paylaşıldığı için bütün faktörlerin geliri düşecek, aynı şekilde getiri artınca bütün faktörlerin geliri artacaktır.

İktisadi hayatın adalet ve hakkaniyet temelinde organizasyonunu hedefleyen ortaklık ekonomisi iktisadi faaliyetlerde çatışma yerine dayanışmayı ön plana çıkarmaktadır. Sistemin öngördüğü devlet, bütün sosyal grupların (işçi, işveren, sermayedar vb.) ilişkilerinde hakem rolü üstlenecek, tarafgirlik yapmayacaktır. Üniversiteler üretim süreçlerine doğrudan katılım sağlayacak, bilginin iktisadi olayların lokomotif olması sağlanacaktır. Böylece sistemin işleyişi bilimsel bilgi üzerinden şekillendirildiği için sistematik riskler azaltılmış olacak, güven duygusu artacaktır.

Ortaklık ekonomisi sağlıklı fiyatın oluşması için piyasanın işleyişine müdahale edilmesine karşıdır (vurgunculuk dışında). Sistemin işleyişinde borsa önemli yere sahiptir. Borsada meşru dairede her çeşit piyasa ihtiva edilecek, fiyatların şeffaf bir şekilde ortaya çıkması sağlanacaktır. Sistem, piyasa mekanizmasının işleyişinde rekabet koşullarının yerleştirilmesi, rekabetin sürekliliği ve derinleşmesi için sivil yapılara fonksiyon yüklemektedir. Sivil iktisadi kuruluşların firmalara sağlayacağı (maliyet düşürücü) hizmetler bu kapsamda ele alınmaktadır.

Ekonomik kararlar ve riskler bütün olarak üretime katılanlar arasında alınacaktır. Böylece bugünkü anlamda patronluk ve patronluğun yan etkileri -üretime doğrudan katkısı bulunmayan keyfi olarak istihdam edilen birimler- söz konusu olmayacak, kaynaklar tam ve etkin kullanılacaktır. Performansın belirleyici olduğu sistemde iç denetim olacağı için

lüzumsuz denetim mekanizmalarına gerek kalmayacaktır. Riski bütün faktörler üstlendiği için kayıt dışı gibi usulsüz işlem yapma riskine katlanacak kişi sayısı artacak, böylece kayıt dışı çalışma oranı düşecektir. Kazanç bütün faktörler arasında paylaşılacağı için üretime yönelik yenilik arayışları firmaların bütün müstahdemi tarafından yapılacak, yenilikler süreğen biçimde artacaktır. Kuvveti üstün tutan görüşün aracı olarak görülen faiz, sistemin işleyişinde dışlanmıştır. Faizin üstlendiği sermayenin alternatif maliyeti olması ve yatırımların karlılığı açısından üstlendiği çita vazifesini ortaklık ekonomisinde borsa üstlenmektedir. Böylece sistemde sömürü ortadan kaldırılmakta, insanların hak ettikleri kadar elde ettikleri bir yapı kurulmuş olmaktadır.

Ortaklık ekonomisinin işleyişine dair somut örnekler günümüzde yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır. Bunlara, performansa dayalı ücretlendirme uygulamalarının yaygınlaşması, borsaların dünya çapında yaygınlaşması ve etkinleşmesi, endüstriyel demokrasi anlayışının firmalarda uygulamaya geçmeye başlaması örnek olarak gösterilebilir.

6. Sonuç

Bireylerin kendi çıkarları peşinde koşmalarının toplumun gelişmesini sağlayacağına dair düşüncenin sistematikleşmiş hali olan kapitalizm; özel mülkiyet ve veraset hakkı kurumu, sözleşme özgürlüğü, serbest girişim ve çalışma hürriyeti ve piyasa mekanizması – fiyatlar sistemi kurumları ile işlemekte ve günümüzde birçok ülke tarafından büyük oranda benimsenmektedir. Kolektif çıkarları esas alan sosyalizmde ise toplumun gelişmesinin toplumu temsil eden otorite tarafından yönlendirilmesini esas alınmaktadır. Bu doğrultuda özel mülkiyeti reddeden sistem olan sosyalizm başta Sovyetler Birliği olmak üzere birçok ülkede uygulanmış ve bir kısmında değişik biçimlerde halen uygulanmaya devam etmektedir.

Siyasetten tarihe kadar birçok alanda etkileri görülen iktisadi sistemlerin özellikle son yüzyılda insanların ihtiyaçlarını gidermekten uzak oldukları, hatta sorunlardan beslenerek varlıklarını şekil değiştirerek dahi olsa devam ettirdikleri görülmektedir. İnsan ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olan bu sistemler yerine yeni bir sistemin kurulması ihtiyacı söz konusudur. Son yıllarda dünya çapında yaşanan sosyal patlamalar ve ciddi ekonomik krizler yeni sistem ihtiyacının boyutunu gözler önüne sermektedir.

Eski çağlardan bu güne kadar, iktisadi bakımdan iki grup anlayış hep ayakta kalabilmiştir. Bunlardan birincisi “iktisadi olayların analizini yapanlar”, ikincisi ise “ideal

sistemler kurma peşinde olanlar”dır (Baltacıgil, 1967: 15). Bugün içinde bulunduğumuz sorunların analizi ve teşhisi için birçok çalışma yapılmaktadır. Ancak bu sorunların giderilmesi doğrultusunda yapılan çalışmalar oldukça azdır. İktisadın “normatif” değil, “pozitif” bir bilim olduğunun kabul edilmesi ile yani ‘olması gereken’ ile değil ‘olan’ ile ilgilenmesi gerektiğinin kabul edilmesiyle mübadele ve üretimde optimaliteye nasıl ulaşılabileceğini gösteren koşulların belirlenmesi konusuna yoğunlaşan bir yaklaşım benimsenmiş olması, sistematik çözüm önerilerinin yetersiz kalmasına sebep olmuştur. Maalesef bu yaklaşım doğrultusunda bölüşümün optimal koşulları sağlayıp sağlamadığı üzerinde durulmuş ama bunun adil olup olmadığı meselesi iktisat biliminin sınırları dışında tutulmuştur (Erim, 2007: 253). Ancak bu durumun son krizler neticesinde değişmeye başladığı düşünülmektedir. “Nerde hata yaptık?” ve “şimdi ne yapmak gerekir” soruları iktisatçıların gündemini işgal etmeye başlamıştır.

Ortaklık ekonomisine yaklaşımında göre, kuvveti üstün tutan çatışmacı zihniyetin yansımaları olan sistemler -kapitalizm ve sosyalizm- yerine hakkı üstün tutan dayanışmacı zihniyetin –silm sosyal düşüncesinin- hâkim olduğu bir sisteme ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda sistematik temelde adalet ve hakkaniyet olan ortaklık ekonomisinin belirtilen yapı ve çerçevesiyle mevcut iktisadi sistemlerden farklı olduğu, toplumların ihtiyaçlarını karşılamaya daha yatkın olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKDEMİR, Süleyman, (1990), **Sosyal Denge I Devlet Yapısının Tarihi Seyri**, İşaret Yayınları, Ankara.
- AKDEMİR, Süleyman, (1992), “Emeğin Sosyal ve Ekonomik Değeri”, Yay. Koor. Keramet Arslan, **Sosyal Devlet**, Ankara: Özçelik-İş Sendikası Eğitim Yayınları No:9, ss. 11-24.
- ALKİN, Erdoğan; YILDIRIM, Kemal; ÖZER, Mustafa, (2009), **İktisada Giriş**, Açık Öğretim Fakültesi Yayını 785, Ed: İlyas Şıklar, Eskişehir.
- AYDIN, M. Kemal, (2003), “Kapitalizm ve Kriz”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2003 / Cilt 2, ss: 1-10.
- BAKIRCI, Fahri, (2004), **John Locke’ta Mülkiyet Anlayışı**, Babil Yayıncılık, İstanbul.
- BALTACIGİL, Asım, (1967), **İktisat**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayın No: 6, Trabzon.
- BEGG, David; FISCHER, Stanley; DORNBUSCH, Rudiger, (2008), **Economics**, McGraw-Hill Higher Education.
- BEGG, David; FISHER, Stanley; DORNBUSCH, Rudiger, (2005), **İktisat (sekizinci baskı)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

BIÇKI, Doğan, (2001), “Batı Düşüncesi, Liberal Kapitalizm ve Çevre”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, ss: 33-42.

BOCUTOĞLU, Ersan, (2012), **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Murathan Yayınevi, Trabzon.

BRIE, Michael ve SPEHR, Christoph, (2009), **Sosyalizm Nedir?**, Roza Lüksemburg Vakfı – kozmopolit.com, Çev. Murat Çakır, http://www.koxuz.org/koxuz/files/sosyalizm_nedir.pdf Erişim: 17.04.2013

CAMPANELLA, Tommaso, (1623), Güneş Devleti – Ing: The City of the Sun Italian: La città del Sole; Latin: Civitas Solis, http://www.fcsh.unl.pt/docentes/rmonteiro/Pdf/1602%20City%20of%20the%20Sun2_Campanella.pdf, Erişim:02.10.2013

CASE, Karl E.; FAIR, Ray C.; OSTER, Sharon M., (2011), **Ekonominin ilkeleri**, Palme Yayınevi, Çeviren: Ertuğrul Deliktaş vd., Ankara.

COOPER, Russel, (1985), “Sharing Some Thoughts on Weitzman’s The Share Economy”, **NBER –Working Paper: 1734**, <http://www.nber.org/papers/w1734.pdf>, Erişim: 16.06.2012

EKİNCİ, Nazım Kadri, (2011), **Modern Mikro İktisat**, Efil Yayınevi, Ankara.

ERİM, Neşe, (2007), **İktisadi Düşünce Tarihi**, Palme Yayıncılık, Ankara.

ERSOY, Arif, (1986), **İktisadi Müesseseleşme Tarihi – İktisadi Kalkınmanın Tarihi Seyri**, Akevler Akdeniz Bilimsel Araştırma Merkezi Tarihsel Araştırmalar Serisi NO: 1.

ESKİ, Hasan, (2007), **Ekonominin Temel İlkeleri**, Gazi Kitabevi, Ankara.

GALBRAITH, John Kennet, (2009), **İktisat Tarihi Geleceğin Aynası Olarak Bugün**, Dost Kitabevi, Çeviren: Müfit Günay, Ankara.

HAHNEL, Robin, (2006), **İktisadi Adalet ve Demokrasi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

HAMİTOĞULLARI, Beşir, (1982), **Çağdaş İktisadi Sistemler**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 508, Ankara.

HAN, Ergül, (2006), **İktisada Giriş I**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

HART, Robert A., (1990), “Profit Sharing And Work Sharing”, **Elsevier Science Publishers B.V. North-Holland, Economics Letters** : 34 , Ss: 11-14, <http://ideas.repec.org/a/eee/ecolet/v34y1990i1p11-14.html> Erişim: 02.03.2013

HUBERMAN, Leo, (1984), **Sosyalizmin Alfabeti**, Sol Yayınları, Ankara <http://www.ozgurluk.info/kitaplik/pdf/SosyalizminAlfabeti.pdf> Erişim: 11.05.2013, Ankara

KAZGAN, Gülten, (2011), **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 16. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KUYUCUKLU, Nazif, (1995), **İktisadi Olaylar Tarihi**, Filiz Kitabevi, İstanbul.

KÜÇÜKKALAY, A. Mesud, (2010), **İktisadi Düşünce Tarihi**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

LIPPIT, Victor D., (2005), **Capitalism**, Routledge Taylor&Francis Group, New York.

McGUIGAN, Jim, (2009), **Cool Capitalism**, Pluto Press, New York.

MORE, Thomas, (1997), **Utopia**, Cem Yayınevi, Çeviren: Selahattin Eyüboğlu - Vedat Günyol, İstanbul.

NIETZSCHE, Friedrich Wilhelm, (2007), **On the Genealogy of Morality**, Ed. Keith Ansell-Pearson, Cambridge University Press, Cambridge.

- NOBBS, Jack ve HOPKINS, Ian, (1994), **Economics**, McGraw-Hill Book Company, ISBN: 0-07-707916-7.
- NORDHAUS, William, (1988), “Can The Share Economy Conquer Stagflation?”, **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 103, No. 1, ss. 201-217, <http://www.jstor.org/stable/1882649>, Erişim: 27.09.2011.
- NOVAK, Michael, (1982), **The Spirit of Democratic Capitalism**, Madison Books, Maryland USA.
- NOVAK, Michael, (2006), **Developing Cultures – Essays on Cultural Change**, Taylor and Francis Group, Editör: Lawrence E. Harrison ve Jerome Kagan, ISBN: 978-0-415-95281, New York.
- ÖÇAL, Tezer, (1984), **İktisat**, Gazi Üniversitesi Yayınları no: 44, Ankara.
- ÖÇAL, Tezer; ÇOLAK, Ö. Faruk; ÇERMİKLİ, A. Hakan ve TOGAY, Selahattin,(1997), **İktisat**, Gazi Büro Kitabevi, Ankara.
- ÖLMEZOĞULLARI, Nalan, (1998), **Bölüşüm Genel Denge ve Refah Ekonomisi**, Ezgi Kitapevi, Bursa.
- ÖLMEZOĞULLARI, Nalan, (2003), **Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- ÖZGÜVEN, Ali, (2011), **İktisadi Düşünceler – Doktrinler ve Teoriler**, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Nazım, (2005), “İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü” , **Sosyo Ekonomi**, 2005-1, ss. 1-10.
- PARASIZ, İlker, (1996), **İktisadın A B C’si**, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- PEKİN, Tefik, (2006), **Ekonomiye Giriş**, Zeus Kitabevi, İzmir.
- SALVATORE, Dominick ve DIULIO, Eugene A., (1988), **İktisat**, Evrim Basım Yayım Dağıtım, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Cem Alpar, İstanbul.
- SAVAŞ, Vural, (2000), **İktisatın Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- SENNETT, Richard, (2006), **The Culture of the New Capitalism**, Yale University Press, London.
- SLOMAN, John, (2003), **İktisat – Mikro**, Bilim Teknik Yayınevi, Çev: Prof. Dr. Ahmet Çakmak, İstanbul.
- TURAN, Güngör ve IŞIK, Abdurrahman, (2007), **Devlet Sosyalizminden Piyasa Ekonomisine Geçiş – Reformlar ve Politikalar**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, ISBN: 978-9944-141-18-5, Bursa
- TURANLI, Rona, (1988), **İktisadi Düşünce Tarihi**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- VIEIRA, Wilson de Campos (2011) “Work And War In The Evolution Of Capitalism”, Ed. Eugene N. Shelton, **Capitalism In Business, Politics And Society**, New York: Nova Science Publishers, Inc., ss. 93-104.
- WEITZMAN, Martin L., (1984), **The Share Economy** Harvard University Press.
- WEITZMAN, Martin L., (1985), “Profit Sharing as Macroeconomic Policy”, **American Economic Association**, Ss: 41-45, Erişim: 11.02.2012 <http://www.jstor.org/stable/1805568>.
- WHITEHEAD, Geoffrey, (1972), **Economics Made Simple**, W.H. Allen Co. Ltd., ISBN: 0-491-00343-9.
- YAYLA, Atilla, (2011), **Liberalizm**, 6. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara.

Gelir Vergisi Açısından Türkiye ve Belçika'nın Karşılaştırılması

Abdullah MUTLU¹

Ahmet ARSLAN²

Kadir KARTALCI³

Özet

Dünyanın farklı ülkelerinde farklı uygulamalar olsa da temelde verginin gelir, servet ve tüketimden alınması gerekliliği ülkeleri bu yönde vergi sistemlerini düzenlemeye itmiştir. Gelir üzerinden vergilemeyi amaç edinen gelir vergisi uygulaması genellik ve adalet ilkeleri açısından uygun olması nedeniyle Türkiye'de olduğu gibi diğer Avrupa Birliği Ülkeleri'nde de farklı biçimde uygulanmaktadır.

Türkiye ve Belçika gelir vergisi sistemlerinin farklı ve benzer uygulamalarının olduğu söylenebilir. Belçika ve Türkiye açısından ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan en önemli yere sahip gelir vergisinin uygulanış biçimi iki ülkenin gelir vergisi tarife yapıları; indirim, muafiyet ve istisna uygulamaları karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Gelir, Gelir Vergisi

Abstract

Although different practices in different countries of the world, fundamentally the requirement taxation of revenue, wealth and consumption prompt the countries to be regulated their tax systems in this direction. An income tax application that is aimed to taxation on the income has applied other European Union Countries as well as Turkey in terms of their appropriate principles of universality and equity. Different and similar applications are available in Turkey and Belgium in terms of income tax can be said.

In this study, implementation of the income tax form of Belgium and Turkey that is the most important thing in terms of economic, social and political will be examined in a comparative with income tax tariff structures, the discounts, the exemptions and the exceptions of this two countries.

Keywords: Turkey Income Tax, Belgium Income Tax, Public Finance, Tax Laws

¹ Yrd. Doç., Maliye Bölümü, İnönü Üniversitesi, 44280, Malatya / Turkey, abdullah.mutlu@inonu.edu.tr

² Öğr. Gör., Maliye Bölümü, İnönü Üniversitesi, 44280, Malatya / Turkey, ahmet.arslan@inonu.edu.tr

³ Doç. Dr., Maliye Bölümü, İnönü Üniversitesi, 44280, Malatya / Turkey, kadir.kartalcı@inonu.edu.tr

1.Giriş

Bu çalışmada iki ülke gelir vergileri hakkında temel bilgiler verildikten sonra oran-tarife yapısı, istisna ve indirim durumları itibariyle bir karşılaştırma yapılacaktır. Bu çalışmada kişisel gelir üzerinde vergi yükünü görme adına oran yapıları karşılaştırılmaktadır. Ayrıca kişisel gelirin vergilendirilmesinde basitlik olup olmadığını görme adına da indirim, istisna ve muafiyet uygulamaları ele alınmakta ve karşılaştırmalar yapılmaktadır. İndirim istisnanın bilinmesi de kişisel gelir üzerindeki vergi yükü konusunda fikir vermektedir. Bir vergi uygulamasında istisna, muafiyet ve indirimler ne kadar fazla olursa mikro vergi planlaması mükellefler açısından önem kazanmaktadır. Devletin vergileri kullanarak bireyleri firmaları belli ekonomik faaliyetlere yönlendirmesine makro vergi planlaması denilirken, kişilerin istisna, muafiyet ve indirimlerden yararlanmak için işinin mahiyetinde, yerinde ve miktarında ayarlamalara yapmasına mikro vergi planlaması denmektedir. Mikro vergi planlamasına vergi sisteminin açık olması verginin gizli maliyetlerini de artıracaktır.

2.Vergi ve Gelir Vergisi Kavramları

Vergiler, devlet ya da devredilmiş yetkiye dayanan diğer bazı kamu tüzel kişilerince bireylerden, tüzel kişilerden hatta tüzel kişiliğe sahip olmayan bazı kurumlardan zorunlu olarak alınan ve direk bir karşılığı olmayan iktisadi değerdir(Nadaroğlu,1976:213).

Vergiler gerçek veya tüzel kişilerden nakdi olarak alınır. Devlet vergi alırken somut bir karşılık vaat etmez. Devletler gerçek kişilerden o toplumun bireyleri olmaları veya ülke sınırları içerisinde bulunmaları nedeniyle vergi alır. Ayrıca gerçek kişilere ilave olarak tüzel kişiler de çeşitli nedenlerle vergi uygulamalarına tabi tutulmaktadırlar. Bir ülkenin sınırları içerisinde sunulan kamu hizmetleri, hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm gerçek ve tüzel kişilere yöneliktir. Bu durum, özellikle bölünmez nitelikteki mal ve hizmetler açısından dikkati çeker(Akdoğan,2007:133-134).

Genel olarak geliri tanımlayan ve kapsamını belirleyen iki teori vardır. Bunlar 'kaynak teorisi' ve 'net artış teorisi'dir. Kaynak teorisine göre gelir; kişilerin sahip oldukları üretim faktörlerini üretim sürecine sokmaları karşılığında elde ettikleri değerler akımı olarak tanımlanmaktadır. Bu teoriye göre, gelir sayılabilmesi için iki önemli unsurun bir arada bulunması gerekir. Bunlar, belirli bir kaynağa bağlılık ve devamlılık unsurlarıdır. Kaynak teorisine göre gelir; ticari kazanç, zirai kazanç, serbest meslek kazancı, ücretler, gayrimenkul ve menkul sermaye iradı ile diğer kazanç ve iratların bir veya birkaçından elde edilmesi gerekmektedir. Net artış teorisine göre ise gelir; bir gerçek kişinin bir takvim yılı içerisinde

elde ettiği tasarruf veya harcamasına kaynak teşkil eden her türlü kazanç ve iratların safi tutarıdır. Yani dönem sonu ile dönem başı arasındaki servetteki her türlü artış gelir kabul edilir (Altındağ,M.ve E. Akbay,2003:1; Özkara,2004:54).

3. Türkiye ve Belçika’da Gelir Vergisinin Genel Yapısı

Türkiye’de uygulanan gelir vergisi dilim usulü artan oranlı, sübjektif vergi niteliğinde ve belli istisnaları olsa da üniter bir vergi yapısına sahiptir.

Türkiye’de Kazanç Vergisi kaldırılarak 1949 yılında yerine üniter yapıdaki Gelir Vergisi getirilmiştir. Kazanç Vergisi sedüler yapıda bir vergiydi. Böylece Kazanç Vergisinin emek, ticari kazanç ve serbest meslek kazançlarını ayrı-ayrı vergilendiren menkul sermaye iradını geniş ölçüde, gayrimenkul sermaye iradını bütünüyle vergi dışı bırakan uygulamaya son verilmiştir (Giray, 2013:265).

Türkiye Gelir Vergisi Kanunu madde 1’de gelir, “Bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarıdır” şeklinde tanımlanarak gelirin özellikleri ortaya konmuştur. Yani verginin mükellefi gerçek kişi, vergilendirme dönemi takvim yılıdır. Gelir kazanç ve iratlardan meydana gelir ve bunların elde edilmiş olması gerekir. Gelirin elde edilmesi Şenyüz’ün ifadesiyle ‘herhangi bir iktisadi değer mükellefin bilfiil malvarlığına dahil olmasını’ ifade etmektedir(Şenyüz,2000:10).

Gelir safi kazanç ve iratlardan oluşmalıdır. Safi tutar; brüt gelirden, gelirin elde edilmesi ile ilgili giderlerin ve kanunun izin verdiği diğer indirimlerin (muafiyet, istisna ve bazı indirimler gibi) düşülmesi ile bulunmaktadır. Gelir Vergisi Kanunu’nda sayılan kazanç ve iratların toplamından oluşur. Kazanç kavramı; fikri ve bedeni bir çalışma sonucu elde edilen gelirdir. Örneğin ticari faaliyet, mesleki faaliyet ve emekle çalışma sonucu elde edilen gelirler kazançtır. İrat kavramı; menkul ve gayrimenkullerin getirisidir. Örneğin kira geliri, faiz geliri, kar payı birer irattır. Türkiye’de yedi gelir unsurunun dışında kalan ancak mükellefin servetini artıran değerler gelir kabul edilmemektedir. Örneğin miras, hediye, kumar kazancı gibi kazançlar yedi gelir unsurundan birisinin kapsamına girmediği için Gelir Vergisi Kanunu’na göre gelir kabul edilmez vergilendirilmez.

Gelir Vergisi Kanunu’nun 2’inci maddesinde sıralanan kazanç ve iratlar; ticari kazanç, zirai kazanç, ücretler, serbest meslek kazancı, gayrimenkul sermaye iradı, menkul sermaye iradı ve diğer kazanç ve iratlardır. Sayılan bu gelir unsurlarının dışında herhangi bir şekilde meydana gelen servet artışları gelir kapsamına dahil değildir.

Türkiye’de ikametgahı olanlar (GVK m.4) tam mükellef sayılır ve hem Türkiye içindeki hem de Türkiye dışındaki gelirlerinden dolayı vergi mükellefidir. Ancak çifte vergileme durumuna mükellefleri Türkiye sokmama eğilimindedir. İkametgahı Türkiye’de olmasa bile (GVK m.7) Türkiye’de gelir elde edenler kural olarak Türkiye’ye vergi ödemekle mükelleftir.

Belçika’da ikametgahı olanlar kişiler dünya üzerindeki tüm gelirlerinden dolayı vergilemeye tabidirler. İkametgahın Belçika’da olmasının anlamı; kişinin Belçika’da yaşamını sürdürmesi veya ekonomik kazanç merkezinin Belçika olması demektir. İkametgahı Belçika’da olmayanlar bu ülkedeki faaliyetleri sonucu elde ettikleri gelir üzerinden “yerleşik olmayan gelir vergisi” ödemek zorundadırlar. Belçika’da gelir vergisi hesaplamalarında, mükellefin kendisinin, eşinin ve bakmakla yükümlü olduğu çocuklarının geliri birlikte ele alınmaktadır. Bu anlamda ailenin toplam gelirin ulaşmaya çalışılmaktadır (<http://protesvik.com>, 2014).

Belçika’da 1919 ile 1962 yılları arasında kurumların ve şahısların gelirleri sedüleri bir mantıkla vergilemeye tabi tutuldu. 1962 yılından sonra üniter gelir vergisi sistemine geçilmiştir. Üniter gelir vergisi vergileme unsurları itibariyle şu şekilde ayrıma tabi tutulmuştur:

a)İkametgahı Belçika’da olan şahıslar tüm gelirlerinde dolayı “Şahsi Gelir Vergisi Rejimine” tabidirler.

b)İster şirket isterse şahıs olsun Belçika’da yerleşik değil iseler “Yerleşik Olmayanlar Vergi Rejimine” tabidirler.(<http://www.slideshare.net>, 2014)

Emeği ile çalışıp gelir elde eden mesleki faaliyet erbabı ya da ücretli özürlülük durumu söz konusu ise yıllık gelirinden sakatlık indirimi miktarını düşebilir. Aylık bazda 2014 yılı için 1.derece özürliye 800 TL kadar indirim hakkı, 2. Dereceye kadar 400 TL indirim hakkı 3. Derece özürli olanlar için ise 190 TL indirim hakkı vardır(<http://tofd.org.tr>, 2014).

Belçika’da ise iş göremezlik münasebetiyle ödenen sosyal güvenlik yardımları vergileme kapsamında tutulmaz(<https://www.justlanded.com>, 2014).

Tablo 1: Türkiye Ve Belçika’da Geliri Meydana Getiren Unsurlar Açısından Karşılaştırma

Belçika’da Geliri Meydana Getiren Alt Unsurlar	Türkiye’de Geliri Meydana Getiren Alt Unsurlar	Açıklama
Kazanılmış Gelirler(Emek ve Teşebbüs, Meslek Gelirleri)	Ücret Gelirleri	Sakatlık indirimi Türkiye’de var. Belçika’da ise sakatlıktan dolayı alınan sosyal güvenlik yardımından vergi alınmaması söz konusudur.
	Serbest Meslek Kazancı	Türkiye’de üç unsur Belçika’da bir unsur olarak ele alınmaktadır. Bunun sonucunda zirai kazançlar Türkiye’ye göre daha fazla vergilendirilmiş olmaktadır. Türkiye’de Tarım kesimi üniter vergilemenin önemli ölçüde dışında tutulmaktadır ve oranlar en fazla % 4’tür.
	Zirai Kazanç	
	Ticari Kazançtır	
Gayrimenkul Sermaye İradı	Gayrimenkul Sermaye İradı	Genel olarak Türkiye’ye benzemektedir
Menkul Sermaye İradı	Menkul Sermaye iradı	Her iki ülkede de stopaj ve beyanname yöntemi ile vergilendirilmekte olup vergilendirme tekniği genel hatlarıyla benzemektedir.
Diğer Kazanç Ve İratlar	Diğer Kazanç Ve İratlar	Hem Belçika’da hem de Türkiye’de bu unsorda tadadilik (sayma) esası geçerlidir. Belçika’da diğer kazanç ve iratlar başlığı altında belirtilen gelirler ayrı-ayrı vergilendirilir.

Kaynak:(*Worldwide Personal Tax Guide:Income Tax, social security and immigration 2013-2014, çalışmasından istifade ederek tarafımızca hazırlanmıştır. (<http://www.ey.com> , 2014).*

3.1.Gelir Vergisi Tarife Yapılarının Karşılaştırılması

Türkiye’de dilim usulü artan oranlılık söz konusu olduğu için gelirin alt dilimlerine düşük oranlar, orta dilimlerine orta oranlar ve yüksek dilimlerine de yüksek oranlar uygulanır.

Türkiye’de Gelir Vergisi Kanunu’nun 103’üncü maddesinde yer alan gelir vergisine tabi gelirlerin vergilendirilmesinde esas alınan tarife, 2014 takvim yılı gelirlerinin vergilendirilmesinde esas alınmak üzere aşağıdaki şekildedir.

Tablo 2: Türkiye’de Gelir Vergisi Tarifesi(2014)

11000 TL'ye kadar	% 15
27.000 TL'nin 11000 TL'si için 1.650 TL, fazlası için	% 20
60.000 TL'nin 27.000 TL'si için 4.850 TL, fazlası	% 27
Ücretlerde 97.000 TL'nin 27.000 TL'si için 4.850 TL, fazlası	
60.000 TL'den fazlasının 60.000 TL'si için 13.760 TL, fazlası	% 35
Ücretlerde 94.000 TL'den fazlasının 94.000 TL'si için 23.750 TL), fazlası	

Kaynak:(<http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1431>,2014)

Yukarıda da görüleceği üzere gelir vergisi tarifemizdeki dilimlerin sayısı dördtür ve asgari vergi oranı %15, azami vergi oranı ise %35'tir.

Belçika’da Gelir Vergisi vergiye tabi gelire artan oranlı bir tarife uygulanarak hazırlanmaktadır. Aşağıda tarife ve tarifeye karşılık gelen oranlar yer almaktadır.

Tablo 3: Belçika’da Gelir Vergisi tarifesi (2014)

8680 €’e kadar vergi alınmamaktadır.	%25
12 360 €’nin 8680 €’su için 2170€, fazlası için	%30
20600 €’nun 12 360 €’su için 3274€, fazlası için	%40
37750€’nun 20600 €’su için 6570€ fazlası için	%45
37750€ nun üzerinde gelirin 37550€’luk kısmı 14287€, fazlası için	%50

Kaynak:<http://www.kpmg.com> ,2014)

Belçika’da ikamet eden vatandaşları için geçerli olan vergi oranları ikamet etmeyen kişiler için de geçerlidir. Tablo 3’ten de görüleceği üzere Belçika’da 5 basamaklı bir artan oranlı gelir vergisi tarifesi mevcuttur. En düşük gelir diliminde oran %25 iken 37,750€ ve üzeri geliri oranlar en yüksek vergi oranı olan %50’den vergi ödemektedirler (<http://www.kpmg.com> , 2014).

Tablo 3’te 8680€’dan az gelire sahip bir kişinin vergi ödemesi söz konusu olmaz. 8680€’yu geçtikten sonra 8680€’luk kısmı için %25 vergi oranından 21700€ vergi öder. Kalan kısmı ise %30 oranından vergilendirilir. Benzer şekilde 12360€’yu aşan gelirlerin 12360€’luk kısmı 3274€ tutarında vergilendirilirken kalan kısım %40 oranında vergilendirilir. Bu şekilde sistem devam etmektedir.

İki ülke tarife yapıları kıyaslandığı zaman Belçika Gelir Vergisi tarifesinde belli bir gelir düzeyine kadar hiç vergi alınmamaktadır. Yani asgari geçim indirimi kabul edilen tutara kadar vergi alınmamaktadır. Türkiye’de ilk gelir dilimine isabet eden tutardan düşük oranda da olsa vergi alınmaktadır. Ayrıca vergi tarifelerine uygulanan oranlar açısından kıyaslandığı zaman Belçika’da oranların Türkiye’deki oranlardan daha fazla olduğu ve özellikle yüksek gelir gruplarının Belçika’da Türkiye’ye kıyasla daha fazla vergi ödediği söylenebilir. Tüm bu tarife ve oran yapısı konusunda bahsedilen hususlar birlikte değerlendirildiğinde; gelir dağılımına etkisi açısından Belçika’nın tarife yapısının daha iyileştirici olduğu

söylenirken, piyasa ekonomisini teşvik açısından bakıldığında ise Türkiye'nin daha olumlu olduğu söylenebilir.

3.2.Gelir Vergisi Muafiyet ve İstisna ve İndirim Yapılarının Karşılaştırılması

3.2.1. Teşebbüs Gelirleri (Zirai, Ticari, Serbest Meslek Kazançları) Açısından Karşılaştırma

Türkiye'de Şahsi Gelir Vergisinde bazı ticari kazançlar muafiyet ve istisna kapsamına alındıkları için vergilendirilmemektedirler. Bu muafiyetlerden birisi esnaf muafılığıdır. Küçük esnafın, ancak kendilerine yetecek kadar hatta daha az gelir elde ettikleri kabul edilmekte ve vergi ödeme güçlerinin olmadığı varsayılmaktadır. Bu nedenle sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak vergi dışına çıkartılmışlardır (Yıldız, 2013:57-65). Gelir vergisi mükelleflerine ayrıca bir takım istisnalar da tanınmıştır. Örneğin sergi ve panayır kazançları istisnası, PTT acenteleri kazanç istisnası, eğitim öğretim işletmelerinde kazançların ilk 5 yıl istisna tutulması ve dar mükelleflere tanınan ihracat istisnası gibi istisnalardır. Muafiyet ve istisna kapsamına girmeyen ticari kazançlar vergilendirilmektedir. Vergilendirme yapılırken, net ticari kazanç esas alınmaktadır. Net ticari kazancın tespiti için mükelleflerin özelliklerine göre farklı usuller belirlenmiştir(Yıldız, 2013:57-65).

Belçika'da esnaf muafılığı gibi niteliğe dayalı meslek ve iş erbabının vergileme dışında bırakılması söz konusu değildir. Ancak gelir vergisi mükelleflerinin hepsinden gelirin ilk belirli bir aşamasına kadar vergi alınmamaktadır. Örneğin bu rakam 2014 için 8680€'dur (<http://www.kpmg.com>, 2014).

3.2.2. Ücretler Açısından Karşılaştırma

Tarihsel süreç içerisinde Türkiye'de en az geçim indirimi "genel indirim" adıyla 1986 yılına kadar uygulanmış, 04/12/1985 tarihli ve 3239 sayılı Kanunla 1987 takvim yılında geçerli olmak üzere yürürlükten kaldırılmıştır. Daha sonra Türkiye'deki Şahsi Gelir Vergisi sadece ücret gelirlerine uygulanmak üzere; özel gider indirimi, vergi indirimi uygulamaları söz konusu olmuştur. 5615 Kanun ile 01/01/2008 tarihinden geçerli olmak üzere asgari geçim indirimi sistemine geçilmiştir(Yılmaz, 2008).

Tablo 4: Asgari Geçim İndirimi Tutarları (2014)

Ailevi Durumu	Aylık Asgari geçim indirim miktarı
Bekâr	80,33
Evli, Eşin Geliri Olan	80,33
Evli, Eşin Geliri Olan, Bir Çocuk	92,37
Evli, Eşin Geliri Olan, İki Çocuk	104,42
Evli, Eşin Geliri Olan, Üç Çocuk	112,46
Evli, Eşin Geliri Olan, Dört Çocuk	120,49
Evli, Eşin Geliri Olmayan	96,39
Evli, Eşin Geliri Olmayan, Bir Çocuk	108,44
Evli, Eşin Geliri Olmayan, İki Çocuk	120,49
Evli, Eşin Geliri Olmayan, Üç Çocuk	128,52
Evli, Eşin Geliri Olmayan, Dört Çocuk	136,55

Kaynak: (http://www.alomalive.com/2014/agi_2014.htm#,2014)

Yukarıda 2014 yılı asgari geçim indirimi tutarları gösterilmektedir. Asgari Geçim İndirimi uygulamasında, hesaplanan gelir vergisinden indirilecek tutar, çalışanın medeni durumuna göre belirlenecek bir tutardır. Geliri ne olursa olsun, medeni durumu benzer olan çalışanlar, aynı tutarda indirim hakkına sahip olacaklardır. Diğer bir ifade ile asgari geçim indirimi miktarı, asgari ücret üzerinden belli oranlarda hesaplanmakta, evli olup olmama ve sahip olunan çocuk sayısına göre değişmektedir (Ekinci,2012:196)

En az geçim indiriminde başka Türkiye’de emekli, dul ve yetim aylıkları gider karşılıkları, yolluk ve gündelikler, yemek, yakacak ve giyim bedelleri, taşıma giderleri gibi bazı kalemler ücretlilerin vergi matrahına dahil edilmez (Öner, 2014: 93).

Belçika’da Türkiye’deki asgari geçim indirimine benzer kısmi bir indirim mekanizması bulunmaktadır. Belçika’da ayrıca kişisel indirimler aşağıda belirtildiği şekilde toplam ödenen gelir vergisinden düşülmektedir. Türkiye’de sadece ücret geliri elde edenlere tanınan bu imkan Belçika’da tüm kazanç ve iratlar için geçerlidir.

Tablo 5: Belçika İçin Asgari Geçim İndirimi(2014)

Kişisel indirimler	EUR
Medeni durumuna bakmaksızın herkes için temel indirim	7070
Evli ve 1 çocuklu ise çocuk için ilave indirim	1500
Evli ve 2 çocuklu ise çocuklar için ilave indirim	3870
Evli ve 3 çocuklu ise çocuklar için ilave indirim	8670
Evli ve 4 çocuklu ise çocuklar için ilave indirim	14020
4'ten sonra her ekstra çocuk için ilave indirim	5350
3 yaşından küçük her bir çocuk için ayrıca ek bir indirim	560

Kaynak: (<http://www.kpmg.com>,2014)

Bekarlar 7070€'yu vergiden düşebilirken, evli ve çocuk sayısına bağlı olarak ekstra indirim imkanlarından da faydalanılabilir. 7070€'luk indirimden herkes faydalanabilirken evli ve çocuk sayısının çokluğuna bağlı olarak daha çok indirimden faydalanılmaktadır. Ayrıca 3 yaşından küçük her bir çocuk içinde ekstra indirim hakkı sağlanmaktadır. Bu durumun yaşlı nüfusa sahip Belçika için evlenme ve çocuk sahibi olmayı teşvik amaçlı olduğu söylenebilir.

Belçika'da işçi gelirleri denildiğinde maaşlar, ücretler, zamlar, avanslar ve diğer çeşitli faydalanılan şeyler ile emeklilik gelirleri kastedilmektedir. Diğer çeşitli faydalanılan şeyler yararlanıcıya göre değişmektedir. İşçiler yaptığı işle ilgili olmak kaydı ile bir takım indirimlerden faydalanabilmektedir. 2014 yılı rakamına göre maksimum 3950€'ya kadar bir standart indirim imkanı vardır. İşçiler lüks harcamalarını ise indiremezler. Ayrıca işveren kaynaklı toplu ücrete konu olan kesintileri yöneticilere tekrardan iade durumu söz konusudur. Yönetici maaşları açısından bakıldığında, bu ücretler toplam kazanılan gelir içerisinde yer almaktadır. Mesleği ile ilgili harcamalar için iki seçeneqli bir indirim mekanizması vardır. İster tek seferde (2014 yılı için 2370€) ya da ek ücretin vergi yükünden kaçmak için %2,25 oranında indirim hakkı vardır. İşyerine sahip olmaksızın elde edilen serbest meslek kazançları da kazanılan gelire dahildir. Mesleki harcamaları açısından burada da iki seçeneqli indirim

mekanizması mevcuttur. İster peşin olarak bu giderlerini düşebilir isterse de %2,25 oranında 2014 yılında toplam elde ettiği gelir üzerinden indirimden faydalanabilir. Mesleği ile ilgili zararları ise indirilebilecek gider olarak gösteremez, (<http://www.kpmg.com>, 2014).

Yukarıdaki indirimlere ilaveten bir takım istisna ve indirimler de yer almaktadır. Bunlar:

- Yaşam Sigorta primleri
- Grup sigorta ya da emeklilik fonları Kişisel katkıları
- Bireyin işveren tarafından verilen hisse senetleri Yatırım
- Gayrimenkul elde etmek ya da tamirat ve tadilat yapmak için alınan kredilerin giderleri
- yangın ve hırsızlığa karşı özel evler korumak için güvenlik yatırım giderleri

3.2.3. Gayrimenkul Sermaye İratları Açısından Karşılaştırma

Belçika'da gayrimenkul kilise, hastane, okul gibi hayır amaçlı ya da kar amacı gütmeyen faaliyetlerin kullanımına tahsis edilmiş bu tür faaliyetlerden elde edilen gelir kadastro vergisinden istisnadır (<http://www.slideshare.net> ,2014,10).

Türkiye'de gayrimenkul okul, hastane, ibadethane vs. olarak kullanılıyorsa ve bunun sahibi kira geliri elde ediyor ise bu kira geliri Belçika'da olduğunun tersine vergilemeye tabidir. Ve öncelikle kira ödeyen stopaj yapmakla yükümlü ise %20 gayrimenkul sermaye iradı stopajı (kira geliri kesintisi) yapar (Bilici,2011:173-174).

Belçika'da mesken amaçlı kullanımdan kaynaklanan istisnalar da vardır. Evin sahibi kendi evinde oturuyor ise veya vergi mükellefi tarafından ev kullanılıyor ise kadastro geliri vergiden istisnadır (<http://www.slideshare.net>, 2014:10-11).

Türkiye'de de kişi kendi evinde oturuyor ise kendi kendine kira ödüyor kabul edilmediği için vergiden istisnadır. Bu durum Belçika ile aynıdır(GVK m.72, f.1).

Belçika'da konut kira geliri istisnası bulunmamaktadır. Yani konut kira geliri ile iş yeri kira geliri bu anlamda ayrı ele alınmamaktadır(<http://www.slideshare.net>, 2014:10-11).

Türkiye'de konut kira geliri elde edenler yıllık 2014 yılı için gelirin 3300 TL tutarındaki kısmı için istisna imkanından faydalanabilirler. Birden fazla konuttan kira geliri elde edenler, elde ettikleri tüm konut kira gelirleri için bir defa konut istisnasından yararlanabilir. Konut kira gelirinden mükellefin istifade edebilmesi için deftere tabi, ticari,

zirai ve mesleki faaliyeti olmaması gerekir. Türkiye’de konut eksikliğinin giderilmesini teşvik amaçlı böyle bir istisna uygulanmaktadır(GVK m.21).

Belçika’da konut gelir getirici bir iş ile bağlantılı ise istisna kapsamı dışına çıkar. Vergi mükellefinin bizzat kendisinin kullandığı ya da kendisine tahsis ettiği birden fazla konut söz konusu ise sadece bir konut için istisna geçerlidir, diğerleri için emsal kira geliri üzerinden vergiye tabidir. Diğer taraftan hane halkına ait olmayan kişiler tarafından veya mesleki amaçla kullanılan veya işgal edilen ev ya da evin bir bölümü için kadastro vergisinden istisna değildir(<http://www.slideshare.net>, 2014:10-11).

Türkiye’de bir iş yeri sahibi gerçek kişi kendisine ait konut olsun işyeri olsun işinde kaç gayrimenkul birimini kullanırsa kullansın emsal kira bedelinden dolayı gayrimenkul sermaye iradı vergilemesine tabi değildir. Diğer taraftan iş yeri sahibi emsal kira bedeli üzerinden gider de gösteremez. Sadece bunlar için amortisman ayırabilir(GVK m.68 f.1;GVK m.73).

Belçika’da gayri menkul bitmemiş bir bina ise vergileme döneminde (yıllık) en az 90 gün boş kalmış veya gelir getirici bir işte kullanılmamış ise verimli olmadığı gerekçesi ile kadastro geliri stopaj indiriminden istifade edilebilmektedir. İndirimin miktarı gayrimenkulün verimsizlik seviyesi ve süresi ile doğru orantılıdır. Gayrimenkulün verimsiz olması istem dışı olmalıdır(gayri iradi). Eğer kadastro sahibi kiraya verme amacı olmaksızın, satmak amaçlı yeni bina inşa etmek durumunda ise indirimden yararlanır. Bir kadastronun veya onun bir bölümünün en az % 25’inin harap olması söz konusu ise indirimden yararlanır. Benzer şekilde harap olma gayrimenkul üzerindeki ağaçlara ve ekipmanlara da gelmişse yine indirimler söz konusudur(<http://www.slideshare.net>,2014:10-11).

Türkiye’de iş yeri kirası olarak bir ay bile kiraya verilse, iş yeri sahibi yani kirayı ödeyen % 20 gayrimenkul sermaye iradı stopajı yapar. Satış amaçlı tutulan gayrimenkullerin alım-satımı devamlı ise ticari kazanç kurallarına göre vergilendirilir, alım-satım nadiren ise diğer kazanç ve irat (değer artışı) kurallarına göre vergilendirilir(GVK m.80 f.2;GVK m.94 f.5).

Belçika’da yukarıda belirtilen indirim ve istisnaların yanında bir takım kesintiler de vardır. Bunlardan gayrimenkul ile ilgili borçlar için ödenen faiz kesintileri yer almaktadır. Gayrimenkul almak için kullandığı borçlara yönelik ödediği faizleri ilgili dönemdeki kadastro gelirinden düşebilir. Bu tür faizleri toplam kadastro gelirinden indirilebilir. Vergi

mükellefinin oturacağı bir evine münhasır olmak üzere elde etmek veya inşa etmek maksadı ile kredi kullanmış ise buraya ödenen faiz giderleri de kadastro gelirinden indirilebilir. Toplam gayrimenkul gelirini (kadastro gelirini) gelirini aşan her türlü faiz ancak ilgili gayrimenkulün gelirinden (kadastro gelirinden) düşülebilir. Diğer kadastro gelirlerinden düşülemez. Bu faiz düşme olayı yıllara yaygın olarak uygulanamaz. Yani geçmiş yıllarda düşülemeyen faiz ödemeleri cari yıl gayrimenkul gelirinden düşülemez. Bir başka faiz indirimi ise mortgage kredileri ile ilgilidir. Belçika’da vergi mükellefi tarafından yeni bir ev inşa edilmek üzere veya elde edilmek üzere mortgage kredisi kullanılmış ise buna yönelik ödenen faiz giderleri borç anapara taksitleri kadastro gelirinden indirilebilir(<http://www.slideshare.net,2014:10-11>).

Türkiye’ye gelince kiraya verilen gayrimenkuller için yapılan ve bunlara sarf olunan borçların faizleri gayrimenkulün kira gelirinden düşülebilir. Örneğin banka kredisi ile ev alıp kiraya verenlerin ödedikleri faizler indirilebilir. Buna ilave olarak konut olarak kiraya verilen bir adet gayrimenkulün iktisap yılından itibaren 5 yıl süre ile her yıl satın alma bedelinin %5’i kira gelirinden indirilebilir (Öner, 2014: 100).

Belçika’da ilave bir faiz indirimi de kadastro gelirinden indirim hakkını kullanmayarak toplam vergilendirilebilir gelirden indirim yolunu seçmektir. Böylece mükellef ilgili kadastro geliri, indirimden küçük olsa bile faiz giderini toplam gelirden düşebilecektir. Ancak bu indirim hakkından vergi mükellefi sadece bir bina için yararlanabilir(<http://www.slideshare.net,2014:10-11>).

Türkiye’de her gelir unsuru ile ilgili kanunda düzenlenmiş indirimler ilgili unsur kazanç ve iratlarından düşülebilir. Genel kural olarak gelirin toplanmasında gelir unsurların bir kısmında meydana gelen zararlar diğer unsurların kazanç ve iratlarından düşülebilir. Böylece gayrimenkul sermaye iradı unsurundan bir mükellef zarar etmiş ise diğer unsurlardaki karlarından düşülebilir ve daha az vergi ödeme imkanından yararlanabilir (GVK m.88).

Belçika’da gayrimenkul stopaj vergisi adı altında bir kesinti de yer almaktadır. Buna göre gayrimenkulün Belçika’da olması durumunda bunların bireysel mükellefleri peşin ödemeye tabi olurlar. Gayrimenkul stopaj vergisi ilgili olduğu gayrimenkulün kadastro gelirine bağlı olarak tarh edilir. Gayrimenkul stopaj vergisinin matrahı tespit edilirken bir takvim yılı içerisindeki elde etmiş geliri de göz önünde tutulur. Gayrimenkul stopaj vergisinin

oranı, gayrimenkulün kadastro gelirinin bir yüzdesi olarak şöyledir: Walloon bölgesinde % 1.25, Flemen bölgesinde % 2.50, Brüksel bölgesinde 1.25 şeklindedir. İl ve belediye yönetimleri bu oranlar üzerine ilave vergi koyabilir. Peşin ödeme prensip olarak vergilendirme döneminin başı olan 1 Ocak itibariyle binaya sahip olanlar tarafından ödenir. 1 Ocak ile verginin normalde ödenmesi gereken tarih arasında sahiplik değişse bile peşin ödemedeki prensip kuralı değişmez(<http://www.slideshare.net>,2014:10-11).

Türkiye’de ise stopaj sadece gayrimenkullerin iş yerlerine kiraya verilmesi durumunda söz konusudur. İş yeri kira ödemedi önce brüt kira geliri üzerinden % 20 gelir vergisi stopajı yapar (GVK m. 94 f. 5).

3.2.4. Menkul Sermaye İratları Açısından Karşılaştırma

Türkiye’de sadece stopaja tabi, sadece beyannameye tabi, hem stopaj hem beyannameye tabi menkul sermaye iratları vardır. Gayri safi irattan indirilebilecek giderler; menkul kıymetlerin muhafaza (depo etme ve sigorta) giderleri, kar payı ve faizlerin tahsil giderleri, menkul kıymetler ve bunların iratları için ödenen her türlü vergi resim ve harçlar, damga vergisi vb. şeklindedir(GVK m. 78).

Belçika’da ise menkul sermaye iradı geliri, temettü, faiz ve gayri maddi haklardan oluşmaktadır. Temettü, faiz ve gayri maddi haklar stopaja tabidir. 2012 yılı gelirleriyle birlikte geçerli olmak üzere stopaj yapılmaktadır. Bu stopajlar zaten beyannameye ortaya çıkabilecek vergiden düşüktür. Yıllık beyannameye diğer gelirlerle birlikte menkul sermaye iratları da gösterilir. Ancak beyannameye hesap edilen vergiden stopajlar düşülür. Böylelikle mükerrer vergilemenin önüne geçilmiş olur(<http://www.expat.hsbc.com>, 2014:113).

Menkul sermaye iradının vergilendirilmesi ülkeler arasındaki sıcak para hareketleri ile doğrudan ilgilidir. Günümüzde ülkeler menkul sermayeyi kendi ülkelerine çekme gayreti içerisinde. Böylelikle dünyadaki menkul sermayeden istifade etmek eğilimi içerisinde. Böylelikle dünyadaki menkul sermayeden istifade etmek eğilimi içerisinde.

3.2.5. Diğer Kazanç ve İratların Karşılaştırılması

Türkiye’de diğer kazanç ve iratlar iki ana başlık altında ele alınmaktadır. Bunlardan birisi değer artış kazançları diğeri arizi kazanç ve iratlardır. Değer artışı kazancı menkul kıymetler, gayrimenkuller ve mal ve hakların elden çıkarılması karşılığında sağlanan kazançlar olarak düşünülebilir. Genel olarak değer artış kazançları Türkiye’de 2014 yılı için 9700 TL’ye kadar

vergilendirilmez, istisnadır, bu rakamı aşan kısım beyan edilir. Arızı kazançlar ise geçici ya da tesadüfi olarak yapılan işlemlerden doğan kazançlardır. Arızı kazançlar yıllık 2014 yılı için 21.000 TL'ye kadar vergilendirilmez, bu miktara kadar istisnadır, aşan kısım beyan edilir (Öner, 2014: 114, 119, 120).

Belçika'da diğer kazanç ve iratlar; ödüller ve teşvikler, bakım ve nafakadan elde edilen gelirler, arızı kazanç ve iratlardan oluşmaktadır. Ödül ve teşviklerden elde edilen gelirin 2014 için ilk 3760 €'su istisnadır. Bakım ve nafakadan elde edilen gelirler, bu yardım ve nafakalardan gelirler ne zaman elde edilirse edilsin %20'si vergilemeye tabi tutulmaz, istisnadır. Belçika'da arızı kazanç ve iratlarda bu iratları elde ederken yapılan masrafların düşülmesinden başka ekstra bir istisna imkanı yoktur(<http://finances.belgium.be>, 2014).

Sonuç

Belçika ve Türkiye'de gelir vergisi uygulamaları kıyaslandığında bir takım hususlarda benzerlik ve farklılıkların olduğu görülmektedir. Gelir vergisine konu olan unsurlar bakımından; Türkiye'de yedi unsur varken, Belçika'da dört unsur mevcuttur. Belçika'da Türkiye'den farklı olarak serbest meslek kazancı, ticari kazanç, ücret gibi gelir unsurları ayrı-ayrı kategorize edilmemiş, tek bir unsur olarak ele alınmıştır. Yani Belçika'da ticaretten, ziraattan, ücretten, avukatlık gibi serbest meslekten elde edilen gelir tek başlık altında ele alınmakta ve buna "kazanılmış gelir" denilmektedir. Hem Türkiye hem de Belçika Şahsi Gelir Vergisinde dilim usulü artan oranlılığa sahiptir. Türkiye'de Şahsi Gelir Vergisi %15, %20, %27 ve %35 şeklinde oran yapısına sahipken Belçika'da bu yapı %25,%30,%40,%45,%50 şeklindedir. Türkiye'de ilk gelir dilimine isabet eden oran Belçika'da ilk gelir dilimine isabet eden orandan düşüktür. Diğer taraftan gelir dağılımının iyileştirilmesi açısından Belçika'nın tarife yapısının daha iyileştirici olduğu, piyasa ekonomisini teşvik açısından ise Türkiye'nin daha olumlu gözükmektedir.

Her iki ülkenin gelir vergisi yapısı da safi gelire ulaşabilmek için bir takım muafiyet ve istisna ve indirimlerden yararlanılmasına müsaade etmektedir. Belçika Gelir Vergisi'nde Türkiye Gelir Vergisi'nden farklı olarak işçiye de işle ilgili yapılan giderlerini aldığı ücretten indirme fırsatı sunmaktadır. Serbest meslek sahibi açısından bakıldığında her iki ülke çalışanı işle ilgili olmak kaydıyla giderlerini gelirlerinden indirebilmektedir

Belçika'da en az geçim indirimi tutarları Türkiye ile kıyaslandığında hem bekarlar için hem de evli ve çocuk sahibi olanlar için çok daha yüksektir. Türkiye'de adı en az geçim

indirimi olan uygulama KDV’de vergi iadesi uygulamasının yerine getirilmiş ve miktarları çok düşük olan asgari geçimi vergi dışı bırakmaya yönelik olmayan ve sembolik olarak bu ismi taşıyan bir uygulamadır. Belçika’da en az geçim seviyesi vergi dışında bırakılmaya çalışılmaktadır. Belçika en az geçimden vergi almamakta ancak yüksek miktarda geliri olanlar Türkiye ile kıyaslandığında daha yüksek oranlarda vergilendirilmektedir. Bu durum Şahsi Gelir Vergisi’nde ödeme gücüne göre vergileme ilkesine, Belçika’da Türkiye’den daha fazla uyulduğunu göstermektedir.

Türkiye’de esnaf muaflığı ticari kazançlar için uygulanırken Belçika’da böyle bir uygulama yoktur. Türkiye’de en az geçim indirimi sadece ücret kazançları için geçerli iken Belçika’da tüm kazanç ve iratlar için geçerlidir.

Gayrimenkulün hayır amaçlı kullanımında Belçika’da kira gelirinden dolayı vergi alınmaz iken Türkiye’de alınmaktadır.

Mesken olarak kullanılan gayrimenkullerden kural olarak hem Türkiye’de hem de Belçika’da vergi alınmamaktadır. Ancak Belçika’da mükellef birden fazla konutu mesken olarak kullanırsa birinciden sonrakiler için emsal kira bedeline göre vergi ödemektedir. Türkiye’de mükellef kendisi oturduğu veya kullandığı müddetçe emsal kira bedelinden vergi ödemez.

Belçika’da indirim miktarı gayrimenkulün verimsizlik seviyesi ve süresi ile doğru orantılıdır. Verimsizliği gayrimenkulün boş durması veya gelir getirici işte kullanılmaması artırmaktadır. Türkiye’de ise verimsizlik kriteri yoktur. Türkiye’de iş yeri kirası olarak kiraya verilen gayrimenkuller için kirayı ödeyen iş sahibi % 20 gayrimenkul sermaye iradı stopajı yapar.

Belçika’da gayrimenkuller ile ilgili borçların faizleri ve mortgage kredi faizleri gayrimenkul sermaye iradı gelirinden düşülürken Türkiye’de gayrimenkul alımına yönelik konut kredi faiz ödemeleri gayrimenkul sermaye iradından düşülebilir. Türkiye’de ilaveten konut olarak kiraya verilen bir adet gayrimenkulün iktisap yılından itibaren 5 yıl süre ile her yıl satın alma bedelinin %5’i kira gelirinden indirilebilir.

Belçika’da gayrimenkul gelirinden indirim haklarını kullanmayarak toplam vergiye tabi gelirinden indirme yolunu seçerse sadece bir bina için kullanılabilirken Türkiye’de gelirin toplanmasında gelir unsurlarının bir kısmında meydana gelen zararlar diğer unsurların kazanç

ve iratlarından düşülebilir. Yani Türkiye’de bir unsurdaki zarar diğer unsurlardaki karlardan düşülebilir.

Türkiye ve Belçika arasında menkul sermaye iratları vergilendirilirken uygulanan yöntemler, istisna ve muafiyet uygulamasında önemli ölçüde benzerlik vardır. Menkul sermaye iradı sıcak para ile ilgi olduğu için ülkeler bu alandaki vergi mevzuatını rekabet halinde oldukları için birbirine benzetmek eğilimindedir.

Türkiye ile Belçika diğer kazanç ve iratlar itibariyle karşılaştırıldığı zaman Türkiye’de istisna imkanları çok fazladır. Türkiye’de diğer kazanç ve iratlardan gelir elde edenlerin vergilemeye tabi olması, istisna tutarları çok yüksek olduğu için, istisnai bir durumdur.

KAYNAKÇA

AKDOĞAN, Abdurrahman (2007), Kamu Maliyesi, Ankara, Gazi Kitapevi.

ALTINDAĞ, Mehmet ve AKBAY, Ercan (2003), Gelir Vergisi Beyanname Düzenleme Kılavuzu, Tesmer Yayınları, Ankara.

BİLİCİ, Nurettin ve BİLİCİ, Adem (2014), Vergi Kanunları, Savaş Yayınevi, Ankara, Belgium Income Tax Rate for 2013, <http://world.tax-rates.org/belgium/income-tax> , Erişim Tarihi:02.08.2013.

EKİNCİ, Filiz (2012), ‘Gelir Vergisi Tarifesi: Almanya ve Türkiye Uygulamasının Karşılaştırılması’, Dumlupınar Üniversitesi S.B.E.Dergisi,Sayı 32,Cilt 2, Nisan 2012 <http://sbe.dpu.edu.tr/dergi/32/cilt2/191200.pdf> , Erişim Tarihi:02.08.2013.

Gelir Vergisi Tarifesi 2014, <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1431> , Erişim Tarihi:29.10.2014.

JOURMARD Isabelle, Çev:H. KARABACAK, ‘Organisation For Economic Co-Operation And Development’ Avrupa Birliği Ülkelerinde Vergi Sistemleri, http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/md139/KARABACAK.pdf, Erişim Tarihi:06.12.2014

NADAROĞLU, Halil(1976), Kamu Maliyesi Teorisi, İstanbul.

ÖNCEL, Mualla; KUMRULU A.; ÇAĞAN N(2000), Vergilendirme Yetkisi,Vergi Hukuku, Turhan Kitabevi,Ankara,s.33-69

ÖNER,Erdoğan(2014), Türk Vergi Sistemi,Seçkin Yayınevi,Ankara.

SAYAR, Nihad (1975), Kamu Maliyesi-Kamu gider Ve Gelirleri Prensipleri,C.I,5.B.,İ.İ.T.İ.A.Nihad Sayar Yardım Vakfı Yayınları,No.256,Sermet Matbaası,İstanbul.

SERDAROĞLU, Ufuk(1996), Milli Gelirin Ölçülmesi: Milli Muhasebe, İktisadın İlkeleri, içinde Ed: Ömer Faruk Çolak, Alkim Yayınevi, Ankara.

<http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/taxation-international-executives/belgium/pages/income-tax.aspx#2> ,Erişim Tarihi:23.12.2014

Worldwide personal tax guide 2012-2013,

http://www.expat.hsbc.com/1/PA_ES_Content_Mgmt/content/hsbc_expats/pdf/en/global_tax_navigator/going_t_giu.pdf Erişim Tarihi:20.07.2013

YILDIZ, Murat (2013) 2012 Yılı Gelir Vergisi Beyanname Düzenleme Rehberi,A.S.M.M.M.O. Yayını, Ankara, Şubat. http://www.asmmmo.org.tr/asmmmo/files_yayinlar/file_235.pdf ,(Erişim Tarihi:01.08.2013)

YILMAZ, Altan (2013), Asgari Geçim İndirimi Uygulaması,

http://www.muhasabenet.net/makale_altan%20yilmaz_asgari%20gecim%20indirimi%20uygulamasi.doc, Erişim Tarihi:02.08.2013.

Expatika, Taxation in Belgium,

http://www.expatica.com/be/finance_business/tax/taxation-in-belgium_8618_8286.html, Erişim Tarihi:22.04.2013

A.G.İ.hesaplama, http://www.alomaliye.com/2014/agi_2014.htm# , Erişim Tarihi:29.10.2014

Belgian Income and Corporate Tax Law,

<http://www.slideshare.net/JacquesMalherbe/outline-belgian-tax-law-2014-280314>, Erişim Tarihi: 20.11.2014
Worldwide Personal Tax Guide:Income Tax, social security and immigration 2013-2014.

[http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Worldwide_Personal_Tax_Guide_2013-2014/\\$File/2013_2014%20Worldwide%20personal%20tax%20guide.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Worldwide_Personal_Tax_Guide_2013-2014/$File/2013_2014%20Worldwide%20personal%20tax%20guide.pdf) , Erişim Tarihi:28.12.2014

<https://www.justlanded.com/english/Belgium/Belgium-Guide/Money/Taxable-Income> , (Taxable Income What part of my income is taxable?)Erişim Tarihi:28.12.2014

<http://tofd.org.tr/index.php?tofd/icerik-detay/sosyal-guvenlik-muhtac-ayligi> , Engellilere tanınan Vergi Avantajları,Erişim Tarihi:28.12.2014

http://finances.belgium.be/fr/binaries/tax-survey-2014_tcm307-223399.pdf, Tax Survey, S. Haulotte Ch. Valenduc E. Deloddere (Editors),Erişim Tarihi:28.12.2014

Belçika'da şirket nasıl kurulur, <http://protesvik.com/belcikada-sirket-nasil-kurulur/> , Erişim: 06.12.2014

Üniversite Öğrencilerinin Boş Zamanlarına Yönelik Tutumları: Doğu Anadolu Bölgesindeki MYO Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma

Hulisi BİNBAŞIOĞLU¹

Hakan TUNA²

Özet

Bu çalışma, Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Meslek Yüksekokullarının (MYO) turizm ile ilgili bölümlerinde okuyan öğrencilerin boş zamanlarına yönelik tutumlarını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışmada, öğrencilerin boş zaman faaliyetlerini neden yaptıklarına ilişkin soruya cevap aranmaktadır. Çalışmanın anakütlesi Doğu Anadolu Bölgesi'nde turizm ile ilgili bölümlerin olduğu MYO'da öğrenim gören 1180 öğrenci olarak gerçekleşmiş ve değerlendirmeye alınabilecek uygun anket sayısı 427 adet olmuştur. Araştırmanın çalışma grubunu da 256'sı erkek, 171'i bayan toplam 427 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrencilere Pelletier, vd. (1989) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlanması, geçerlik ve güvenirlik çalışması Mutlu (2008) tarafından yapılan 22 maddelik "Boş Zaman Motivasyon Ölçeği (BMÖ)" uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda; öğrencilerin boş zamanlarında en çok spor yapma, gezme ve müzik dinleme faaliyetlerini gerçekleştirdiği bulunmuştur. Çalışmada kullanılan BMÖ'nün boyutlarının cinsiyet değişkenine göre analiz sonuçları incelendiğinde ise, cinsiyetler arasında bilmek-başarmak, uyarıcı yaşama ve özdeşim/içme atma alt boyutlarında bayanlar açısından anlamlı bir farklılık görülürken, mezun olduğu lise ve aile gelir düzeyi değişkeni açısından da anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Boş zamana yönelik tutum, motivasyon, MYO öğrencileri

College Students' Attitudes towards Leisure: A Study of Vocational School Students in Eastern Anatolia Region

Abstract

Then main goal of this study is to present attitudes towards leisure activities of vocational schools students studying tourism in the Eastern Anatolia Region related to their own occupation. In this study, it is aimed to determine that why students do the leisure activities. The population for the study consisted of 1180 students studying at tourism related vocational schools in Eastern Anatolia Region and the number of the survey which could be counted as appropriate was 427. The study group of the research comprised of a 256 male, 171 female which made a total of 427. Leisure Motivation Questionnaire (LMQ) which was developed by Pelletier, et al. (1989) and adapted for Turkish by Mutlu (2008) was applied. Sport, trip and music are the three most important activities among students. According to the results of this study, a gender-specific comparison of the means revealed significant difference in terms of "to know and to accomplish", "to experience stimulation" and "identified/introjected" sub-scales. Lastly no significant association was found in variables of graduated high school and family income of students.

Key Words: Attitudes towards leisure activities, motivation, students of vocational schools.

¹ Öğr. Gör. İnönü Üniversitesi Kale Turizm ve Otel İşletmeciliği MYO, hulusi.binbasoglu@inonu.edu.tr

² Öğr. Gör. İnönü Üniversitesi Kale Turizm ve Otel İşletmeciliği MYO, hakan.tuna@inonu.edu.tr

1. Giriş

Günümüzde bireylerin çalışma hayatı ve sosyal hayatı o kadar yoğun geçmektedir ki, bireyler kendilerine yeterince zaman ayıramamaktadırlar. Özellikle boş zaman yaratma ve yaratılan bu boş zamanları değerlendirme noktasında pek çok kişi başarısız olmaktadır. Bu tür sorunlar da kişinin mutsuzluğuna, aile ve iş yaşamının olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır. Boş zaman faaliyetleri, aile bireylerinin birbirleri arasında bağ kurmasına, problemlerini çözmesine ve ilişkilerinin güçlenmesine yardımcı olmaktadır (Agate vd., 2009: 206). Hastalıkların ve hasta sayılarının artması, bireylerin yaşam kalitelerinin gün geçtikçe düşmesi, bireyleri boş zaman faaliyetleri gerçekleştirmeye odaklamaktadır (Yan, 2013: 267). Bireylerin boş zamanlarında yaptıkları faaliyetler, genellikle bir sebebe dayanmaktadır. Bazıları kendini geliştirmek için, bazıları sosyal ortamlarda kabul görmek için, bazıları da sebebini bilmeden boş zaman faaliyetlerine katılmaktadır. Toplumda pek çok insan meslekleriyle kendini tanıtırken, pek çoğu da boş zaman faaliyetlerindeki rollere göre (müzik sever, futbol sever, spor tutkunu gibi) kendini tanıtmaktadır (Beland, 2008: 159). Her ne kadar pek çok insan, boş zaman faaliyetlerini işlerinden daha çok tatmin edici bulsa da (Chen vd., 2013: 1188), kişinin çalışma hayatına verdiği önem kadar boş zamanlarına da önem vermesi, çarkın dişlilerinin çok daha verimli ve kolay bir şekilde dönmesini sağlayacaktır. Yani, bir kişi boş zamanlarını nasıl değerlendirirse, hayatının diğer bölümleri de benzer şekilde etkilenecektir. Bireyler ne iş yaparsa yapsın, mutlaka kendilerine zaman ayırmalı ve bu boş zamanlarını da verimli faaliyetlerle değerlendirmelidir. Toplumda bireyler, gelecekle ilgili planlarını ve hedeflerini belirlerken, iş ve boş zaman dengesini dikkatli bir biçimde ele almalıdırlar (Tekin, 2007: 112). İnsanların sahip oldukları zaman çeşitleri ve bunları nasıl kullandıkları Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Zaman Tipleri ve Kullanım Şekilleri

Zaman Tipleri	Nasıl Kullanıldığı
1. Var olma ile ilgili zaman (Biyolojik zaman)	1. Yemek, uyumak, vb. için kullanılır.
2. Çalışma, işgörme zamanı	2. Çalışarak Kullanılır
3. Serbest-Boş zaman	3. Oyun, dinlenme, eğlence, vb. amaçla kullanılır.

Kaynak: (Hacıoğlu vd., 2009, s.15.)

2. Teori

Boş zaman terimi için literatürde pek çok tanım bulunmaktadır. Bu nedenle boş zamanın tek bir tanımının yapılması oldukça güçtür. Bununla birlikte, bu tanımları dört grupta toplamak mümkündür (Hacıoğlu vd., 2009: 17):

1. Boş zaman hakkındaki klasik görüşler
2. Boş zamanı sosyal bir sınıfın fonksiyonu olarak kabul eden görüş
3. Boş zaman kavramının, serbest zamanda meşgul olunan aktivite olarak kabul edilmesi
4. Boş zaman kavramının serbest zaman olarak kabul görmesi

Boş zaman ile serbest zaman kavramları da çoğu zaman birbirine karıştırılan kavramların başında gelmektedir. Boş zaman, serbest zamanın bir parçası olup, kişinin çalışma dışı faaliyetler için kullandığı zaman aralığı olarak ifade edilebilir (Demir ve Demir, 2006: 36). Yani boş zaman faaliyetleri, serbest zaman sırasında meydana gelir ancak tüm serbest zaman faaliyetleri boş zaman olarak sınırlandırılmaz, aksine boş zaman faaliyetleri serbest zamanın en çok belirli bir periyodunda gerçekleştirilen faaliyetlerdir (Hills vd., 2000: 763; Dillard ve Bates, 2011: 253). Bu doğrultuda boş zamanın özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Hacıoğlu vd., 2009: 28): Boş zamanların sorumluluk taşıyan bir görev olması; iş hayatının ortaya çıkardığı, bedensel yorgunluğu, zihinsel gerilimi azaltma olanağı veren dinlenme ve boş vakit geçirme işlevi olması; tek düzelikten kaçıp kurtulmayı sağlayan, eğlenme ve stres atma işlevi olması; fiziksel ve zihinsel kapasitenin gelişmesine uygun yeni koşullarda kişilik geliştirme işlevi olmasıdır.

Bireyler ve toplumlar için karmaşık anlam ve fonksiyonlara sahip olan boş zaman konusu ile ilgili çalışmalar genellikle, boş zaman aktivitelerine katılımın psikolojik ve sosyolojik nedenlerini araştırmak için yapılmaktadır (Haworth ve Veal, 2004: 2; Chen ve Pang, 2012: 1075). İçerik ve türüne göre değişiklik gösteriyor olsa da, aidiyet duygusu, kişisel gelişim, kendini ifade edebilme ve duyarlılık gibi önemli psikolojik ihtiyaçları tatmin eden boş zaman faaliyetleri, bireylerin; sosyal davranışlarının gelişiminde, sosyal kimliğinin oluşmasında, iş hayatının getirdiği stresten kurtulmalarında ve psikolojik olarak kendilerini iyi hissetmelerinde önemli rol oynamaktadır (Karlı vd., 2008: 82; Beggs vd., 2014: 176). Bununla birlikte dönemsel açıdan boş zaman faaliyetleri de iki grupta sınıflandırılabilir. Bunlar (Hacıoğlu, vd., 2009: 28):

1. Uzun Süreli Boş Zamanlar

- a. Çocukluk dönemi boş zamanları

- b. Yıllık izin boş zamanları
- c. Emeklilik dönemi boş zamanları
- 2. Kısa Süreli Boş Zamanlar
 - a. İşgünü sonu boş zamanları
 - b. Hafta sonları
 - c. Kısa süreli tatiller

Boş zaman etkinlikleri çocuklarda, oyun oynama ve kitap okuma olarak gerçekleşirken; gençlerde dergi, kitap okuma, spor yapma, tiyatroya, sinemaya, konsere gitme, güncel etkinliklere katılma gibi faaliyetler olarak gerçekleşmektedir (Tezcan, 1994: 115-131). Gençlerin boş zamanları ise, süre açısından değil de, daha çok kısıtlı olan gelirleri nedeniyle çok sınırlı kalmaktadır (WTO, 2004: 14). Bu boş zamanlar, ergenlik dönemindeki bireylere sosyal kimliklerini, rollerini ve anatomilerini keşfetme fırsatı sağlamaktadır (Gökçe, 2008: 9). Emeklilerin boş zamanları, emeklilik yaşları ve emeklilik maaşları ile doğrudan ilgilidir (WTO, 2004: 14). Emeklilerin boş zaman faaliyetleri ise ziyaret, seyahat, balık tutma, bahçe işleri, el işleri, okuma ve televizyon izleme gibi faaliyetlerden oluşmaktadır (Tezcan, 1994: 167). Tablo 2’de bazı ülkelerin genelde yapmış olduğu boş zaman faaliyetleri verilmektedir.

Tablo 2. Ülkelere Göre Çeşitli Boş Zaman Faaliyetleri

Ülke	Boş Zaman Faaliyetleri
Brezilya	Gençler arasında; dalış, trekking, deniz seyahatleri. Aileler arasında; şehir turları, kayak, balık tutma, deniz seyahatleri. Emekliler arasında; deniz-kum-güneş turizmi, kültür ve sağlık turizmi
Kanada	Gençler ve aileler arasında; aktivite tatilleri, kültür ve özel ilgi turizmi. Emekliler arasında; sağlık turizmi ve deniz seyahatleri
ABD	Gençler arasında; eğlence ve kısa süreli seyahatler. Aileler arasında; gemi seyahatleri, tema parkları, bahçe işleri, kağıt oyunları. Emekliler arasında; jogging, açık hava aktiviteleri.
Avustralya	Deniz seyahatler i ve kısa süreli tatiller.
Japonya	Gençler arasında; dalış, kayak, tema park gezileri, aktivite tatilleri. Aileler arasında; aktivite tatilleri, yürüyüş, otobüs turları. Emekliler arasında; özel ilgi, sağlık, kültür turizmi, yürüyüş.
Güney Kore	Gençler arasında; tema parklara yönelik ilgi, şehir turları. Aileler arasında; aktivite tatilleri, kültür turizmi. Emekliler arasında; trekking, golf, sağlık turizmi.
Malezya	Gençler arasında; eğitim, tema parkları, trekking, şehir turları. Aileler arasında; kültür turizmi, tema parklarına ilgi, şehir turları. Emekliler arasında; şehir turları, deniz seyahatleri, yürüyüş.
Singapur	Gençler arasında; aktivite tatilleri, trekking, şehir turları. Aileler arasında; aktivite tatilleri, eğlence faaliyetleri. Emekliler arasında; deniz seyahatleri, şehir turları, tema park faaliyetleri.
Avusturya	Gençler arasında; kumsal, kış turizmi, dalış, trekking, özel ilgi turizmi. Aileler arasında; tema parkları, spor, kültür turizmi. Emekliler arasında; deniz seyahatleri, yürüyüş, şehir turları, kültür, sağlık turizmi
Almanya	Gençler arasında; deniz-kum-güneş, aktivite tatilleri, ekoturizm, tema parkları. Aileler arasında; yürüyüş, spor, deniz-kum-güneş, özel ilgi turizmi. Emekliler arasında; deniz-kum-güneş.
İtalya	Gençler arasında; deniz-kum-güneş, kayak sporu, aktivite tatilleri. Aileler arasında; deniz-kum-güneş, deniz seyahatleri. Emekliler arasında; deniz-kum-güneş, sağlık turizmi.
İsviçre	Gençler arasında; deniz-kum-güneş, dalış, yürüyüş. Aileler arasında; deniz-kum-güneş, golf, otobüs turları. Emekliler arasında; deniz-kum-güneş, sağlık turizmi.
İngiltere	Gençler arasında; deniz seyahatleri, deniz-kum-güneş, sportif faaliyetler. Aileler arasında; tema parkları, deniz seyahatleri. Emekliler arasında; deniz seyahatleri, kültür turizmi, ekoturizm.

Kaynak: (World Tourism Organization, 2004.)

Bununla birlikte, boş zamanın üç temel fonksiyonu bulunmaktadır. Bunlar şöyle sıralanabilir (Karaküçük, 1999: 48): İş sonrası stres ve yorgunluk atma ile bedensel aşınmaları ve sinir gerilimlerini kaldıran *dinlenme fonksiyonu*; can sıkıntısını yok eden veya sıkıntı

sonrası eğlenme ve rahatlamayı ifade eden *eğlenme fonksiyonu*; insanların daha geniş sosyal katılımına zemin hazırlayan ve insanın kişiliğini geliştirmesine ve gösterilmesine olanak sağlayan *gelişim fonksiyonu*.

3. Literatür

Özellikle eğitim ve kültür seviyesi yükseldikçe, boş zaman faaliyetlerine katılım seviyesi de yükselmektedir. Öğrencileri öğrenmeye cesaretlendirmesi, disiplin alışkanlığı, öz denetim ve problem çözme becerisini kazandırması açısından boş zaman faaliyetleri kritik bir öneme sahiptir (Bergin, 1992: 226). Ayrıca resim, müzik, beden eğitimi gibi derslerin okul müfredatlarına konulması da boş zaman etkinliklerini olumlu bir şekilde etkilemiştir (Tezcan, 1994: 58). Okulla ilişkili olmayan boş zaman faaliyetlerine katılan öğrenciler, bu konudaki becerileri arttıkça, okulda buna benzer konulara olan beceri ve ilgileri de artmaktadır (tarih kitapları okumayı seven bir öğrencinin okulda sosyal bilimler alanındaki derslerde daha başarılı olması gibi) (Bergin, 1992: 227).

Atatürk Üniversitesi sağlık, sosyal ve fen bilimleri bölümlerindeki öğrencilere uygulanan bir çalışma sonucunda; öğrencilerin okudukları bölümlere göre boş zaman anlayışlarında bazı farklılıklar görülmesine karşın, bütün bölüm öğrencileri boş zamanı, bedensel ve zihinsel gelişim aracı olarak ifade etmişlerdir (Terzioğlu ve Yazıcı, 2003).

Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümler de, onların gerçekleştirdikleri boş zaman faaliyetlerini etkileyebilmektedir. Örneğin, Afyon Kocatepe Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu (BESYO) öğrencileri ile farklı bölümlerdeki öğrencilerin serbest zaman aktivitelerinin karşılaştırıldığı bir çalışmada; diğer bölümlerde okuyan öğrenciler serbest zaman değerlendirme etkinliklerinde öncelikli olarak sanatsal alanları tercih ederken, BESYO öğrencilerinin büyük bir kısmının bölümlerinin yapılarına uygun olarak serbest zaman değerlendirme etkinliklerinde sportif faaliyetleri tercih ettiği ve araştırmaya katılan öğrencilerin sahip oldukları serbest zamanlarını kullanmaları konusunda ciddi sorunlar yaşadıkları ve zamanın kullanım şekilleri konusunda yetersiz kaldıkları görülmektedir (Yağmur, 2006).

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'ndeki öğrenciler ile ilgili olarak yapılan çalışmada, öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirme konusunda yüksek bir duyarlılık sergilemedikleri, pasif etkinlikler içerisine girdikleri ve boş zamanı geçirmenin sunulan imkânlar ve koşullarla sınırlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kır, 2007). Adıyaman

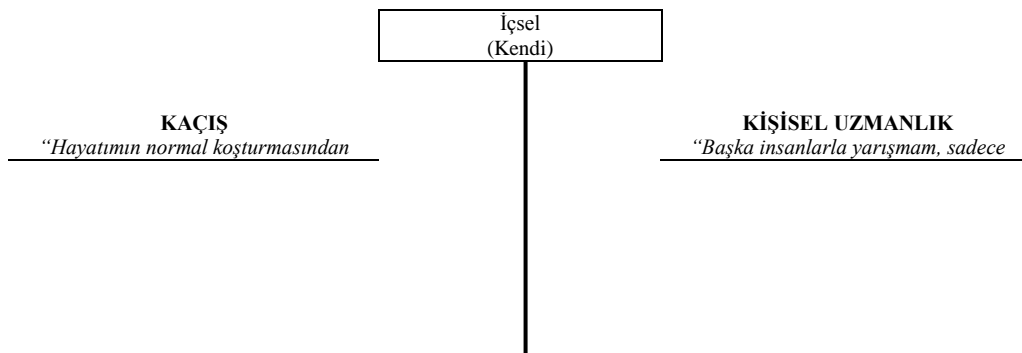
Üniversitesi'nde yapılan bir başka çalışmada da öğrencilerin boş zaman etkinliklerine katılmama nedeni olarak ekonomik yetersizlikler ve tesis eksikliği ön plana çıkmıştır (Sabbağ ve Aksoy, 2011).

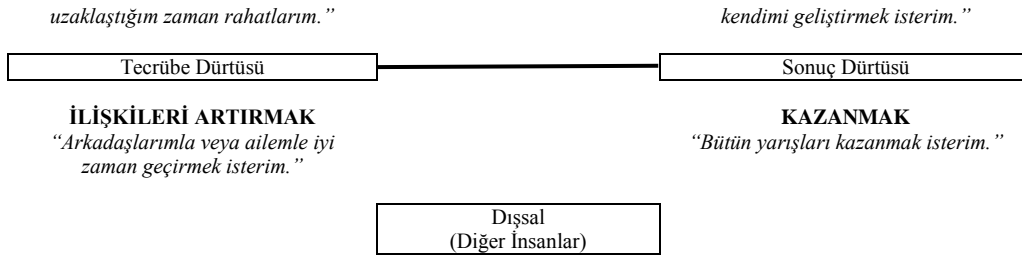
Gazi Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesi'nden 258 öğrenci üzerinde yapılan araştırmada ise öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirme faaliyetlerinde öncelikle arkadaşlarının etkili olduğu, bu tür faaliyetlerde yeterince etkin olmamalarına, zaman darlığı ve ekonomik yetersizliğin neden olduğu ve boş zaman faaliyetlerine erkek öğrencilerin daha fazla zaman ayırdıkları saptanmıştır (Ersoy ve Güldemir, 2008).

Diğer pek çok faaliyet gibi insanların boş zaman faaliyetlerini gerçekleştirmelerini sağlayan unsurların başında motivasyon gelmektedir. Deci ve Ryan (1985) motivasyonu, temelde içsel ve dışsal olmak üzere ikiye ayırmaktadır. İçsel motivasyon (İM), herhangi bir eylemin sadece zevkli olması veya kişiyi tatmin edici olması nedeniyle yapılmasını sağlayan motivasyon türü olarak tanımlanabilirken; dışsal motivasyon (DM), içsel motivasyonun aksine kişinin davranışlarının ödül veya ceza gibi dışsal etmenlerle kontrol edildiği motivasyon türü olarak tanımlanabilir (Şad ve Gürbüzürk, 2009: 427). İçsel motivasyon kendi içerisinde, bilmek, başarmak, uyarıcıya yaşamaya motivasyon türlerine ayrılırken; dışsal motivasyon, dışsal düzenleme, içe atma ve tanımlama (özdeşim) motivasyon türlerine ayrılmaktadır (Deci ve Ryan, 1985; Vallerand, vd., 1992). Deci ve Ryan (1985), içsel ve dışsal motivasyonun dışında, insan davranışı tamamen anlama adına üçüncü bir motivasyon türü olan motivasyonsuzluk unsurunu da ortaya koymuştur.

Şekil 1'de görüldüğü gibi, kişilerin içsel motivasyonları tecrübe dürtüsünde *kaçış* (Hayatının günlük koşuşturmasından uzaklaşarak rahatlayan insanlar gibi), sonuç dürtüsünde ise *kişisel uzmanlık* (Sadece kendi gelişimini artırmayı önemseyen bireyler gibi) boyutu olarak karşımıza çıkarken; dışsal motivasyonları tecrübe dürtüsünde *ilişkileri artırmak* (Arkadaşlarıyla veya ailesiyle iyi vakit geçirmekten daha çok hoşlanan bireyler gibi), sonuç dürtüsünde ise kazanmak (Katıldığı bütün yarışları kazanmak isteyen bireyler gibi) boyutu olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Şekil 1. Temel Boş Zaman Motivasyonları

Kaynak: (Dillard, J.E. ve Bates, D.L., 2011, s. 259.)

Motivasyon, performans ve bunların sonucunda ortaya çıkan memnuniyet arasındaki ilişki de, kişisel gelişim, ego ve rol yapma gibi unsurların bir bütünüdür (Ryan ve Glendon, 1998: 170). Boş zaman faaliyetleri ve motivasyon, öğrencilerin okul başarısında da önemli bir etkidir (Bergin, 1992: 226).

Günümüzde boş zaman değerlendirme bir yaşam biçimi halini aldığı için, üniversite öğrenim dönemi, yıllar boyu devam edecek davranış biçimlerinin olduğu en önemli süreçtir (Ardahan ve Lapa: 2010: 131). Bundan dolayı, öğrencilerin boş zaman faaliyetlerine üniversite yıllarında başlaması ve bu alışkanlığı kazanması, öğrencilerin fiziksel sağlığını koruması ve akademik performanslarını üst seviyede tutması ile gelecek yıllarındaki boş zaman faaliyetleri ile ilgili tutum ve davranışlarını etkilemesi açısından çok büyük önem arz etmektedir (Gökçe, 2008: 10; Beggs ve Elkins, 2010: 2). Bu nedenle, bu çalışmada da üniversite öğrencilerini boş zaman faaliyetlerini yapmaya yönelten motivasyonlar araştırılmaktadır. Özellikle üniversitelerin turizm ve otel işletmeciliği bölümünde okuyan öğrencilere yönelik geniş kapsamlı bir araştırmanın yapılmamış olması nedeniyle, çalışmanın literatüre bir ölçüde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4. Yöntem

Betimsel tarama deseninin kullanıldığı bu çalışmada veriler, anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Araştırmanın ana kütesini Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan toplam 9 ildeki turizm ile ilgili bölümlerin olduğu 13 MYO'da (Çıldır MYO-Ardahan, Ahlat ve Adilcevaz MYO-Bitlis, Sosyal Bilimler ve Sivrice MYO-Elazığ, Turizm ve Otelcilik MYO-Erzincan, Erzurum ve Pasinler MYO-Erzurum, Iğdır MYO-Iğdır, Sosyal Bilimler ve Sarıkamış MYO-Kars, Kale MYO-Malatya, Van MYO-Van) 2011-2012 eğitim-öğretim döneminde öğrenim gören 1580 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmada özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan turizm bölümüyle ilgili öğrencilerin seçilmesinin nedeni; sadece Doğu Anadolu Bölgesi'nde, daha önce bu kapsamda bir araştırma yapılmamış olması ve gelecekte

bu tür boş zaman faaliyetleri ile rekreasyonel etkinlikleri yönetecek ve düzenleyecek olan turizm öğrencilerini, bu faaliyetleri yapmada motive eden unsurları öğrenmek, etkisini artırmaya ve eksiklikleri gidermeye yol göstermek olarak söylenebilir. Öğrencilerin sayısı, 2011 ÖSYM kitapçığında belirtilen kontenjan sayıları dikkate alınarak belirlenmiştir. Anket çalışması, öğrencilere 1 Mart-11 Mayıs 2012 tarihleri arasında ilgili bölümlerin öğretim elemanları tarafından uygulanmış ve postayla gönderilmiştir. Araştırmada ayrıca örneklem alınma yoluna gidilmemiş, anakütlenin tamamına ulaşılmaya çalışılarak tamsayım örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Yukarıda belirtilen bütün illerde uygulama yapılması hedeflenmiştir. Ancak Van'a deprem nedeniyle eğitime ara verilmesinden ötürü ulaşılamamış ve Elazığ'a anketler gönderilmiş ancak iletişim problemi nedeniyle geri dönüş olmamıştır. Bu nedenle Van ve Elazığ illeri kapsam dışında tutulmuştur. Bununla birlikte, çalışmanın anakütlesi 1180 olarak gerçekleşmiş ve araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden toplam 450 öğrenciden veriler dönmüştür. Eksik ve hatalı doldurulan anketlerin elenmesi sonucu 427 adet anket istatistiksel analizlere tabi tutulmuştur. Araştırmanın çalışma grubunu da 256'sı erkek, 171'i bayan toplam 427 öğrenci oluşturmaktadır.

Araştırmada kullanılan veri toplama aracı araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Veri toplama aracının geliştirilmesi sürecinde, Pelletier, vd. (1989) tarafından geliştirilen "Boş Zaman Motivasyon Ölçeği" (BMÖ) ve bu ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması ve geçerlik ve güvenirlik çalışması Mutlu (2008) tarafından yapılan "Egzersiz yapan kişilerin boş zamanlarına yönelik tutumları üzerine bir araştırma-Kayseri ili örneği" isimli çalışmadan faydalanılmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama aracı araştırmacı tarafından turizm bölümü öğrencilerine uyarlanmıştır.

Pelletier, vd. (1989) tarafından geliştirilen "Boş Zaman Motivasyon Ölçeği (Leisure Motivation Scale)" dışında, daha önce Beard and Ragheb (1983) tarafından yapılan çalışma da, bireylerin boş zaman motivasyonlarını anlamının genel bir yöntemi olan ve bireylerin boş zaman faaliyetlerine katılmalarını sağlayan motivasyonlarının neler olduğunu ortaya koyan dünya çapında önemli ve etkili bir araştırmadır. Bu araştırma ise; zihinsel, sosyal, yetenek-ustalık ve uyarma-kaçınma boyutlarından oluşmaktadır.

Orijinal ölçek; (1) bilmek (içsel motivasyon), (2) başarmak (içsel motivasyon), (3) dürtüyü/uyarıyı hissetmek (içsel motivasyon), (4) belirlemek (dışsal motivasyon), (5) içe atmak (dışsal motivasyon), (6) dış düzen (dışsal motivasyon) ve (7) motivasyonsuzluk gibi 7 alt boyut ve toplam 28 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan ifadeler "Hiç Katılmıyorum (1)" ve "Tamamen Katılıyorum (7)" şeklinde 7'li Likert tipi ölçek üzerinde

değerlendirilmektedir. Mutlu (2008) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ve geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan ölçekteki faktör analizi sonucuna göre, orijinal ankette yer alan 6 madde faktör yükleri 0.40'ın altında olduğu için ölçeğin Türkçe sürümünden çıkarılmıştır. Ölçeğin Türkçe sürümü toplam 22 maddeden ve (1) motivasyonsuzluk (2) bilmek ve başarmak, (3) uyarıcı yaşama, (4) özdeşim/ içe atım ve (5) dışsal düzenleme gibi 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin toplam iç tutarlılık katsayısı ise 0.77 olmuştur.

Bu çalışmada ise, ölçekte yer alan ifadeler “Kesinlikle Katılmıyorum (1)” ve “Kesinlikle Katılıyorum (5)” şeklinde 5’li Likert tipi ölçek üzerinde değerlendirilmiştir. Yapılan madde analizlerinde ölçeğin beş faktörlü yapısını doğrulayan bulgular elde edilmiştir. Bu araştırma için ölçeğin geneline ilişkin “Cronbach’s Alpha” iç tutarlılık katsayısı 0.78 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, ölçeğin güvenilirlik bakımından yeterli olduğunu göstermektedir.

Araştırma grubunda yer alan katılımcıların ölçekte yer alan beş alt boyutta cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için verilere t-testi analizi yapılmıştır. Ayrıca, mezun olduğu lise ve aile gelir durumlarına göre anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için ise ANOVA analizi yapılmış ve ortaya çıkan istatistiksel farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla, Scheffé testi uygulanmıştır. Scheffé testi, grup varyanslarının eşit olduğu durumlarda, ortalama puanlarının çoklu karşılaştırmasında sıklıkla kullanılan testler arasında olup, çoğunlukla hipotezin test edilmesinde daha tutucu davranılmak istenildiğinde kullanılmaktadır (Büyüköztürk, 2010: 49). Verilerin istatistiksel analizinde ve yorumlarda, $\alpha = 0.05$ anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır.

5. Bulgular

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin cinsiyet, yaş, mezun oldukları lise, sınıf ve aile gelir durumuna ilişkin bilgiler Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilere İlişkin Bilgiler (N=427)

Kişisel Özellikler	Frekans (f)	Yüzde (%)
<i>Cinsiyet</i>		
Bayan	171	40,0
Erkek	256	60,0
<i>Yaş</i>		
17-21	219	51,3
22-26	178	41,7

27 ve üstü	30	7,0
Mezuniyet		
Genel Lise	281	65,8
Turizm Meslek Lisesi	53	12,4
Diğer	93	21,8
Sınıf		
1.	252	59,0
2.	175	41,0
Aile Gelir Durumu		
0-600 TL	97	22,7
601-1200 TL	170	39,8
1201-1800 TL	103	24,1
1801 TL ve üstü	57	13,4

Tablo 3'te yer alan bilgilere göre, araştırmaya katılan öğrencilerin %40'ı (171) bayan, %60'ı (256) ise erkeklerden oluşmaktadır. Genel yaş aralığı ise 17-21 (%51,3) ve 22-26 (%41,7) olarak gerçekleşmiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu (%65,8) genel liseden mezun olmuştur, turizm meslek lisesinden mezun olanların oranı (%12,4) ise oldukça düşüktür. Araştırmaya katılan öğrencilerin %59'u birinci sınıf, %41'i ikinci sınıf öğrencisidir. Öğrencilerin aile gelir düzeyleri ise genellikle 601-1200 TL (%39,8) ve 1201-1800 TL (%24,1) aralığındadır.

Tablo 4. Öğrencilerin Boş Zamanlarına İlişkin Verdikleri Cevaplar (%)

Sorular	1-2	3-4	5-6	7-8	9+
Günde kaç saat boş zamana sahipsiniz?	24,1	35,6	25,3	8,2	6,8
Bu boş zamanlarınızda kaç saat turizmle ilgili faaliyetlerde bulunuyorsunuz?	84,3	9,1	3,3	1,9	1,4

Tablo 4'te ise öğrencilerin bir gün içerisinde sahip oldukları boş zaman süreleri ve bu boş zamanlarında turizmle ilgili ne kadar süre faaliyette bulunduğu ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Buna göre, öğrencilerin çoğunun (%35,6) günde 3-4 saat boş zamanı varken, bu boş zamanlarının en fazla 1-2 saatini (%84,3) turizmle ilgili faaliyetlerle geçirdiği görülmektedir.

Tablo 5. Öğrencilerin Boş Zamanlarında En Sık Yaptığı Aktiviteler (f)*

Önem Derecesi	Spor	Gezi	Müzik	Sohbet	Çalışma	Kitap Okuma	Uyuma	TV	Sinema/ Tiyatro
1.	84	74	38	38	36	34	34	18	13
2.	48	70	53	43	28	44	21	27	28
3.	27	41	68	46	42	37	28	34	30
4.	34	34	51	43	34	32	40	41	32

5.	25	40	36	43	49	33	51	29	31
----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

*Katılımcıların birden fazla seçenek işaretlemesine izin verildiği için, toplam 427 kişiden fazladır.

Tablo 5'te öğrencilerin boş zamanlarında en sık yaptığı aktiviteler, önem derecesine göre sıralanmıştır. Buna göre öğrencilerin boş zamanlarında en sık yaptığı aktivite spor iken (84 kişi), ikinci sırada gezi (70 kişi), üçüncü sırada (68 kişi) ve dördüncü sırada (51 kişi) müzik dinleme ve beşinci sırada uyuma (51 kişi) faaliyetlerini yaptıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 6. Boyutlara Göre Öğrencilerin Boş Zaman Faaliyetlerini Yapma Nedenlerine Yönelik Katılım Düzeyleri, Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları (N= 427)

Boyut	Öğrencilerin Boş Zaman Faaliyetlerini Yapma Nedenlerine Yönelik İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama \bar{X}	Standart Sapma Ss
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
Motivasyonsuzluk	Boş zaman aktivitelerini neden yaptığımı bilmediğim için	132	30,9	134	31,4	86	20,1	50	11,7	25	5,9	2,30	1,190
	Emin değilim ama boş zaman aktiviteleri bana uygun değil	125	29,3	120	28,1	101	23,7	53	12,4	28	6,6	2,38	1,211
	Emin değilim ama çok iyi yapabileceğim bir aktivite yok	138	32,3	94	22,0	100	23,4	53	12,4	42	9,8	2,45	1,317
Bilme ve Başarma (İM)	Mücadele gerektiren ilginç şeylerin üstesinden gelmeye çalışmak bana doyum hissi verdiği için	31	7,3	60	14,1	84	19,7	174	40,7	78	18,3	3,48	1,155
	Bana çekici gelen konular hakkında daha fazla bilgi edinmek beni memnun ettiği için	18	4,2	29	6,8	70	16,4	155	36,3	155	36,3	3,93	1,084
	İlginç aktiviteler yaparak kendimi geçtiğimi (aştığımı) hissettiğim için	29	6,8	68	15,9	104	24,4	163	38,2	63	14,8	3,38	1,122
	İlgimi çeken konuları derinliğine (daha iyi) anlamama imkân verdiği için	22	5,2	24	5,6	86	20,1	188	44,0	107	25,1	3,78	1,046
	Mücadele gerektiren aktiviteleri yaparken kendimi aştığımı hissettiğim için	29	6,8	38	8,9	117	27,4	162	37,9	81	19,0	3,53	1,102
	Karışık aktiviteleri yapmaya çalışırken kendimi mutlu hissettiğim için	34	8,0	43	10,1	97	22,7	182	42,6	71	16,6	3,49	1,124
Uyaran Yaşama (İM)	Bu tür aktiviteleri yaparken kendimi özgür hissettiğim için	27	6,3	40	9,4	71	16,6	169	39,6	120	28,1	3,73	1,151
	Gerçekten daha iyi seviyede olmamı sağladığı için	28	6,6	64	15,0	88	20,6	154	36,1	93	21,8	3,51	1,175
	Tamamen rahatlama hissi verdiği için	29	6,8	51	11,9	83	19,4	167	39,1	97	22,7	3,59	1,160
Özdeşim / İçe Atma (DM)	Kişisel düzeyde gelişim sağlamanın bir yolu olarak gördüğüm için	23	5,4	46	10,8	61	14,3	189	44,3	108	25,3	3,73	1,114
	Hayatta mutlu olmak için boş zaman aktivitelerine gerçekten ihtiyaç duyulduğu için	23	5,4	53	12,4	72	16,9	176	41,2	103	24,1	3,66	1,131
	Diğer alanlarda benim için önemli olan becerileri kazanmanın bir yolu olarak gördüğüm için	27	6,3	50	11,7	74	17,3	187	43,8	89	20,8	3,61	1,127
	Kendimi kesinlikle meşgul hissetmek istediğim için	83	19,4	116	27,2	102	23,9	81	19,0	45	10,5	2,74	1,263
	Kendimin diğer yönlerini keşfetmenin bir yolunun da boş zaman aktivitelerine katılmaktan geçtiğini düşündüğüm için	27	6,3	61	14,3	88	20,6	172	40,3	79	18,5	3,50	1,134
	Boş zamanlarımda kesinlikle iyi bir ruh halinde olmayı istediğim için	23	5,4	42	9,8	72	16,9	177	41,5	113	26,5	3,73	1,116
Dışsal Düzenleme (DM)	Diğer işleri yapmaktan kurtulmak için	149	34,9	151	35,4	58	13,6	41	9,6	28	6,6	2,17	1,196
	Hiçbir iş yapmayan birisi gibi görünmek istemediğim için	88	20,6	106	24,8	71	16,6	100	23,4	62	14,5	2,86	1,368
	Bazen başkaları tarafından takdir edilmemi sağladığı için	53	12,4	79	18,5	104	24,4	120	28,1	71	16,6	3,18	1,264
	Başkalarına kendimin dinamik bir insan olduğumu gösterme fırsatım olduğu için	56	13,1	112	26,2	111	26,0	97	22,7	51	11,9	2,94	1,221

Tablo 6’da, araştırmaya katılan öğrencilerin ifadelerle ilgili katılım düzeyleri ortaya konmuş, her değişkenin ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmıştır. Buna göre; öğrencilerin %62,3’ü boş zaman aktivitelerini yapma sebeplerini bildiklerini, %57,4’ü boş zaman aktivitelerinin kendilerine uygun olduğunu ve %54,3’ü kendilerinin çok iyi yapabileceği en az bir aktivitenin bulunduğunu belirtmişlerdir.

Bununla birlikte, öğrencilerin önemli bir kısmı (%59), mücadele gerektiren ilginç şeylerin üstesinden gelmeye çalışmanın kendilerine doyum hissi verdiği için, %72,6’sı kendilerine çekici gelen konular hakkında bilgi edinmenin kendilerini çok memnun ettiği için, %53’ü ise ilginç aktiviteler yaparak kendini aştığını hissettikleri için boş zaman aktivitelerini yaptıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %69,1’i kendinin ilgilendikleri konuları daha iyi anlamalarına imkân verdiği için, %56,9’u mücadele gerektiren faaliyetleri yaparken kendini aştığını hissettikleri için ve %59,2’si çeşitli aktiviteleri yaparken kendilerini mutlu hissettikleri için boş zaman aktivitelerini yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin %67,7’si boş zaman aktivitelerini yaparken kendilerini özgür hissettiklerini, %57,9’u bu aktivitelerin kendilerini daha iyi seviyede olmasını sağladığını ve %61,8’i ise aktivitelerin kendilerine tamamen rahatlama hissi verdiğini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin %69,6’sı kişisel düzeyde gelişim sağlamanın bir yolu olarak gördüğü, %65,3’ü hayatta mutlu olmanın bir yolu olarak gördüğü ve %64,6’sı diğer alanlarda önemli olan becerileri kazanmanın bir yolu olarak gördüğü için boş zaman aktivitelerini yaptıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin %46,6’sı boş zaman aktivitelerini kendilerini meşgul hissetmek için yapmadıklarını belirtirken, %58,8’i bu aktivitelere katılarak kendilerinin diğer yönlerini keşfetme imkânı bulduklarını ve %68’i boş zamanlarında bu aktivitelerin iyi bir ruh halinde olmayı sağladığını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin %70,3’ü boş zaman aktivitelerini diğer işleri yapmaktan kurtulmak için yapmadığını, %45,4’ü bu aktiviteleri hiçbir iş yapmayan birisi gibi görünmek istemediği için yapmadığını, %39,3’ü başkalarına kendilerinin dinamik bir insan olduğunu gösterme fırsatı olduğu için yapmadığını ve %44,7’si ise bu aktivitelerin başkaları tarafından takdir edilmelerini sağladığını ifade etmişlerdir.

Tablo 7. Boyutların Cinsiyet Değişkenine Göre Analiz Sonuçları

Boyut	Cinsiyet	N	\bar{x}	Ss	Sd	t	p
Motivasyonsuzluk	1)Bayan	171	7,23	2,74	425	-.596	.552
	2)Erkek	256	7,08	2,63			
Bilme ve Başarma	1)Bayan	171	22,39	4,15	425	-3.126	.002*
	2)Erkek	256	21,10	4,22			
Uyaran Yaşama	1)Bayan	171	11,16	2,52	425	-2.181	.030*
	2)Erkek	256	10,62	2,45			
Özdeşim / İçe Atma	1)Bayan	171	21,69	4,17	425	-2.946	.003*
	2)Erkek	256	20,51	3,91			
Dışsal Düzenleme	1)Bayan	171	10,92	3,14	425	1.281	.201
	2)Erkek	256	11,31	2,99			

*p<0.05

Tablo 7’de verilen değerlerdeki çift taraflı anlamlılık düzeyi incelendiğinde, cinsiyetler arasında bilme-başarma, uyaran yaşama ve özdeşim/içe atma boyutları açısından anlamlı bir farklılık bulunmaktadır (p<0,05). Cinsiyetler arasından özellikle bayanların bilme-başarma (\bar{x} =22,39), uyaran yaşama (\bar{x} =11,16) ve özdeşim/içe atma (\bar{x} =21,69) boyutlarında erkeklere göre daha fazla puan aldıkları görülmektedir.

Tablo 8. Boyutların Öğrencilerin Mezun Olduğu Lise Değişkenine Göre Analiz Sonuçları

Boyut	Mezun Olduğu Lise	N	\bar{x}	Ss	F	p
Motivasyonsuzluk	1) Genel Lise	281	7,17	2,74	1.589	.205
	2) Turizm Meslek L.	53	7,60	2,78		
	3) Diğer	93	6,79	2,37		
	Toplam	427	7,14	2,67		
Bilme ve Başarma	1) Genel Lise	281	21,44	4,53	1.881	.154
	2) Turizm Meslek L.	53	21,26	3,98		
	3) Diğer	93	22,36	3,32		
	Toplam	427	21,62	4,24		
Uyaran Yaşama	1) Genel Lise	281	10,76	2,60	.590	.555
	2) Turizm Meslek L.	53	10,84	2,35		
	3) Diğer	93	11,08	2,22		
	Toplam	427	10,84	2,49		
Özdeşim / İçe Atma	1) Genel Lise	281	20,84	4,24	.965	.382
	2) Turizm Meslek L.	53	20,83	3,68		
	3) Diğer	93	21,50	3,67		
	Toplam	427	20,98	4,05		
Dışsal Düzenleme	1) Genel Lise	281	11,06	3,12	.490	.613
	2) Turizm Meslek L.	53	11,45	2,50		
	3) Diğer	93	11,30	3,13		
	Toplam	427	11,16	3,05		

Tablo 8’de verilen değerler incelendiğinde, öğrencilerin mezun olduğu lise açısından anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Yani ifadelere verilen cevaplar öğrencilerin mezun olduğu lise türleri açısından aynı katılım düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 9. Boyutların Öğrencilerin Aile Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Analiz Sonuçları

Boyut	Aile Gelir Düzeyi (TL)	N	\bar{x}	Ss	F	p
Motivasyonsuzluk	1) 600 ve altı	97	7,29	2,62	.729	.535
	2) 601-1200	170	7,28	2,79		
	3) 1201-1800	103	6,84	2,54		
	4) 1801 ve üstü	57	7,01	2,66		
	Toplam	427	7,14	2,67		
Bilme ve Başarma	1) 600 ve altı	97	21,75	4,80	.599	.616
	2) 601-1200	170	21,28	4,32		
	3) 1201-1800	103	21,90	3,66		
	4) 1801 ve üstü	57	21,87	3,96		
	Toplam	427	21,62	4,24		
Uyaran Yaşama	1) 600 ve altı	97	10,89	2,77	.677	.566
	2) 601-1200	170	10,67	2,57		
	3) 1201-1800	103	11,10	2,27		
	4) 1801 ve üstü	57	10,78	2,11		
	Toplam	427	10,84	2,49		
Özdeşim / İçe Atma	1) 600 ve altı	97	20,91	4,69	.236	.871
	2) 601-1200	170	20,88	4,06		
	3) 1201-1800	103	21,28	3,61		
	4) 1801 ve üstü	57	20,87	3,68		
	Toplam	427	20,98	4,05		
Dışsal Düzenleme	1) 600 ve altı	97	11,14	3,27	.235	.872
	2) 601-1200	170	11,30	2,83		
	3) 1201-1800	103	10,99	3,11		
	4) 1801 ve üstü	57	11,08	3,27		
	Toplam	427	11,16	3,05		

Tablo 9’da verilen değerler incelendiğinde, öğrencilerin aile gelir grubu açısından anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Yani ifadelere verilen cevaplar tüm aile gelir grupları açısından aynı katılım düzeyinde gerçekleşmiştir.

6. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın amacı, Doğu Anadolu Bölgesi’nde bulunan üniversitelerin meslek yüksekokullarındaki turizm ile ilgili bölümlerinde okuyan öğrencilerin boş zaman

faaliyetlerini yapmaya yönelten motivasyonların neler olduğu ortaya çıkarmaktır. Böylece çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda, öğrencilerin boş zamanlarında hangi faaliyetleri yaptıkları ve bu faaliyetleri yapma nedenleri ortaya konmaktadır.

Elde edilen veriler incelendiğinde, öğrencilerin yarısından fazlasının genel lise mezunu olduğu ve aile gelir durumlarının sınırlı düzeyde olduğu gözlenmektedir. Çalışmada ortaya çıkan önemli bir nokta ise, öğrencilerin birçoğunun günde 3 ila 6 saat arası boş zamanı varken, bu boş zamanlarının en fazla 1-2 saatini turizmle ilgili faaliyetlerle geçirdiği görülmektedir. Yani turizm ile ilgili bölümlerde okuyan öğrencilerin boş zamanlarında, turizm ile ilgili faaliyetlere çok fazla zaman ayırmadığı ortaya çıkmaktadır. Öğrenciler boş zamanlarında turizm ile ilgili olarak en çok gezme faaliyetlerinde bulunurken, yaptıkları diğer faaliyetlerin başında ise spor yapma ve müzik dinleme gelmektedir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun boş zaman faaliyetlerini yapma nedenlerini bilmesi de, çalışmanın sonuçlarını anlamlı kılmaktadır. Öğrencilerin, özellikle kendilerine ilginç ve çekici gelen konular olduğunda daha çok motivasyon sağladığı görülmektedir. Boş zaman faaliyetlerini yaparken öğrenciler, kendilerini özgür hissettiklerini ve rahatladıklarını, ayrıca bu faaliyetlerin kişisel gelişimlerine de katkı sağladığını belirtmeleri, bir diğer önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada kullanılan “Boş Zaman Motivasyon Ölçeği”nin boyutlarının cinsiyet değişkenine göre analiz sonuçları incelendiğinde, cinsiyetler arasında bilmek-başarmak, uyaran yaşama ve özdeşim/içe atma alt boyutlarında bayanlar açısından anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu durum, erkeklere nazaran bayanların bilme ve başarma arzusuna daha fazla sahip oldukları, sosyoekonomik ve kültürel alanda daha etkin rol almaya istekli oldukları ve kişisel gelişimlerini önemsedikleri şeklinde yorumlanabilir. Bilme ve başarma arzusunun bayanlar açısından anlamlı çıkması sonucu, Mutlu'nun (2008) çalışmasından elde ettiği sonuçla tutarlılık içerisindedir.

Boyutların mezun olduğu lise değişkenine göre analiz sonuçları incelendiğinde, mezun olunan liseler açısından anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Öğrencilerin mezun olduğu lise türleri, boş zaman faaliyetlerine katılma motivasyonu açısından farklı katılım düzeyinde gerçekleşmemiştir. Bu durum, öğrencilerin farklı liselerde okumalarına rağmen benzer sosyal ve kültürel düzeylere sahip olması şeklinde yorumlanabilir. Bu çalışmada çıkan sonuçlara benzer olarak, Çınar (2004) tarafından yapılan bir araştırmada da, araştırmaya katılan tüm öğrencilerin mezun oldukları liseler açısından birbirlerine benzer özelliklere sahip

olduğu ve öğrencilerin eğitim gördükleri liseler arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Boyutların aile gelir düzeyi değişkenine göre analiz sonuçları incelendiğinde, aile gelir düzeyleri açısından anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Bireylerin aile gelir düzeyleri birbirine yakın olduğu için, bu noktada boyutlara katılım aynı düzeyde gerçekleşmiştir. Bu durum, öğrencilerin benzer ekonomik düzeylere sahip olduklarının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Aile gelir düzeyi, bireylerin yüksek harcama gerektirebilecek boş zaman faaliyetlerinin çeşidini ve katılımını sınırlandırabilecek nedenlerin başında geldiği için önemli bir unsurdur (Demir ve Demir, 2006: 40). Ardahan ve Lapa (2010) tarafından yapılan çalışmada da katılımcıların gelir düzeyleri arttıkça bu tür faaliyetlerdeki tatmin düzeylerin de arttığı görülmüştür. Yine Süzer (2000) ile Terzioğlu ve Yazıcı'nın (2003) araştırmalarında, öğrencilerin gelir düzeyleri ile boş zamanları arasında bir doğru orantı göze çarpmaktadır.

Sonuç olarak, “bilme-başarma”, “uyaran yaşama” ve “özdeşim/içe atma” faktörlerinin öğrencileri boş zaman aktivitelerine motive etmede ilk sırayı aldığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin mezun oldukları liseler ve aile gelir düzeyleri ile ilgili olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Katılımcıları boş zaman faaliyetlerini yapmaya motive eden unsurlar arasında ise, bir şeyleri başarma ve üstesinden gelme duygusu ve kendini aşma hissi, özgürlük ve rahatlama hissi, kişisel gelişim ve beceri kazanma isteği gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır.

Bu sonuçlara dayalı olarak şunlar önerilebilir:

- Öğrencilerin motivasyonlarının artırılması için üniversiteler, diğer kamu kurumlarıyla ve işletmelerle işbirliğine giderek, öğrencilerin boş zamana katılımını kolaylaştırılması ve boş zaman eğitimi konularında destek verebilirler,
- Üniversiteler, öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirebilecekleri tesislerin ve kulüplerin sayısını artırabilir,
- Öğrencilerin boş zaman faaliyetlerine katılmalarıyla elde edecekleri başarılar vurgulanabilir ve öğrencilerin başarı ve rekabet duygusunu arttırmak amacıyla iyi uygulama örnekleri ilan edilebilir,
- Öğretim elemanlarının da boş zaman değerlendirme faaliyetlerine önem vermesi desteklenerek, öğrencilere örnek olması sağlanabilir.

Çalışmada ortaya koyulan sonuç ve öneriler, araştırmanın yapıldığı Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki meslek yüksekokullarının turizm ile ilgili bölümlerinde okuyan öğrencilerle sınırlıdır. Sonraki çalışmalarda çalışma grubu sayıları artırılıp, çalışma alanı genişletilebilir.

Kaynakça

AGATE, Joel R.; ZABRISKIE, Ramon B.; AGATE, Sarah Taylor; POFF, Raymond (2009), "Family Leisure Satisfaction and Satisfaction with Family Life", *Journal of Leisure Research*, Cilt: 41, Sayı: 2, ss. 205-223.

ARDAHAN, Faik ve LAPA, Tennur Y. (2010), "Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Tatmin Düzeylerinin Cinsiyete ve Gelire Göre İncelenmesi", *Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt: 21, S. 4, ss. 129-136.

BEARD, Jacob G. ve RAGHEB, Mounir G. (1983), "Measuring Leisure Motivation", *Journal of Leisure Research*, Cilt: 15, Sayı: 3, ss. 219-228.

BEGGS, Brent A. ve ELKINS, Daniel J. (2010), "The Influence of Leisure Motivation on Leisure Satisfaction", *The Cyber Journal of Applied Leisure and Recreation Research*, <http://larnet.org/2010-02.html>, Erişim Tarihi: 16.02.2012.

BEGGS, Brent; KLEPARSKI, Tracy; ELKINS, Daniel; HURD, Amy (2014), "Leisure Motivation of Older Adults in Relation to Other Adult Life Stages", *Activities, Adaptation & Aging*, Cilt: 38, Sayı: 3, ss. 175-187.

BELAND, Robert (2008), "The Use of Leisure Time", OAKLAND, Thomas ve HARRISON, Patti L. (Ed.), *Adaptive Behavior Assessment System-II: Clinical Use and Interpretation*, Elsevier, Academic Press, USA, ss. 159-178.

BERGIN, David A. (1992), "Leisure Activity, Motivation, and Academic Achievement in High School Students", *Journal of Leisure Research*, Cilt: 24, Sayı: 3, ss. 225-239.

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener (2010), *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Akademi, Ankara.

CHEN, Meiai ve PANG, Xuequan (2012), "Leisure Motivation: An Integrative Review", *Social Behavior and Personality*, Cilt: 40, Sayı: 7, ss. 1075-1082.

CHEN, Ying-Chieh; LI, Ren-Hau; CHEN, Sheng-Hwang (2013), "Relationships Among Adolescents' Leisure Motivation, Leisure Involvement, and Leisure Satisfaction: A Structural Equation Model", *Social Indicators Research*, Cilt: 110, Sayı: 3, ss.1187-1199.

ÇINAR, Vedat (2004), "Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu Öğrencilerinin Rekreasyon Faaliyetlerine Katılımlarının Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 3, ss. 18-24.

DECI, Edward L. ve RYAN, Richard M. (1985), *Intrinsic Motivation and Self-determination in Human Behavior*, Plenum Press, New York.

DEMİR, Cengiz ve DEMİR, Nesrin (2006), "Bireylerin Boş Zaman Faaliyetlerine Katılmalarını Etkileyen Faktörler ile Cinsiyet Arasındaki İlişki: Lisans Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, ss. 36-48.

DILLARD, John E. ve BATES, Donald L. (2011), "Leisure Motivation Revisited: Why People Recreate", *Managing Leisure*, Sayı: 16, ss. 253-268.

ERSOY, Seher ve GÜLDEMİR, Osman (2008), "Üniversite Öğrencilerinin Boş Zamanlarını Değerlendirme Faaliyetlerinin Sosyoekonomik Boyutu Üzerine Bir İnceleme", 17. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, 1-3 Eylül, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sakarya.

GÖKÇE, Hüseyin (2008), Serbest Zaman Doyumunun Yaşam Doyumu ve Sosyo-demografik Değişkenlerle İlişkisinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, Denizli.

HACIOĞLU, Necdet; GÖKDENİZ, Ayhan; DİNÇ, Yakup (2009), Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi, Detay Yayıncılık, Ankara.

HAWORTH, John T. ve VEAL, A. J. (2004), Work and Leisure, Routledge, Sussex.

HILLS, Peter; ARGYLE, Michael; REEVES, Rachel (2000), "Individual Differences in Leisure Satisfaction: An Investigation of Four Theories of Leisure Motivation", Personality and Individual Differences, Sayı: 28, ss. 763-779.

KARAKÜÇÜK, Suat (1999), Rekreasyon Boş Zaman Değerlendirme, Gazi Kitabevi, Ankara.

KARLI, Ünal; POLAT, Ercan; YILMAZ, Baki; KOÇAK, Settar (2008), "Serbest Zaman Tatmin Ölçeği'nin (SZTÖ-Uzun Versiyon) Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması", Spor Bilimleri Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 2, ss. 80-91.

KIR, İbrahim (2007), "Yüksek Öğretim Gençliğinin Boş Zaman Etkinlikleri KSÜ Örneği", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 2, ss. 307-328.

MUTLU, İlknur (2008), Egzersiz Yapan Kişilerin Boş Zamanlarına Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma (Kayseri İli Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

PELLETIER, Luc G.; VALLERAND, Robert J.; BRIERE, Nathalie M.; BLAIS, Marc R. (1989), Construction et validation de l'Échelle de motivation vis-à-vis les Loisirs (EML), Communication présentée au congrès annuel de la SQRP, 28 Octobre, Ottawa, ON.

RYAN, Chris ve GLENDON, Ian (1998), "Application of Leisure Motivation Scale to Tourism", Annals of Tourism Research, Cilt: 25, Sayı: 1, ss. 169-184.

SABBAĞ, Çiğdem ve AKSOY, Elif (2011), "Üniversite Öğrencileri ve Çalışanların Boş Zaman Etkinlikleri: Adıyaman Örneği", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 3, Sayı: 4, ss. 10-23.

ŞAD, S. Nihat ve GÜRBÜZTÜRK, Oğuz (2009), "İngilizce Hazırlık Öğrencilerinin Özbelleyleyicilik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi (İnönü Üniversitesi Örneği)", Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, Cilt: 15, Sayı: 59, ss. 421-450.

TEKİN, Muzaffer (2007), "Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Öğrencilerinin Serbest Zamanlarını Değerlendirme Anlayış ve Alışkanlıkları", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 13, ss. 111-120.

TERZİOĞLU, Ahmet ve YAZICI, Mehmet (2003), "Üniversite Öğrencilerinin Boş Zamanlarını Değerlendirme Anlayış ve Alışkanlıkları (Atatürk Üniversitesi Örneği)", Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, ss. 1-31.

TEZCAN, Mahmut (1994), Boş Zamanların Değerlendirilmesi Sosyolojisi, Atilla Kitabevi, Ankara.

VALLERAND, Robert J.; PELLETIER, Luc G.; BLAIS, Marc R.; BRIERE, Nathalie M.; SENEAL, Caroline; VALLIERES, Evelyne F. (1992), "The Academic Motivation Scale: A Measure of Intrinsic, Extrinsic, and Amotivation in Education", Educational and Psychological Measurement, Cilt: 52, Sayı: 4, ss. 1003-1017.

YAĞMUR, Rifat (2006), Afyon Kocatepe Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencileri İle Farklı Bölümlerdeki Öğrencilerin Serbest Zaman Aktivitelerinin Karşılaştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Afyon.

YAN, Wu (2013), “Correlations of Consumers, Leisure Motivation and Leisure Value with Leisure Benefits –A Case Study on Taiwan International Orchid Show”, International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, Cilt: 3, Sayı: 3, ss. 267-276.

WTO (2004), Boş Zamanda Yaşanan Değişimler: Turizme Etkisi (çev. Ahmet Bahadır Ahıska), Güçlü Eğitim, İstanbul.